Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка

З Б І Р Н И К

матеріалів XX студентської наукової конференції історичного факультету

Березень 2017 року

Полтава
2017

ББК 63.3(0) + 26.890(0)
УДК 93(063).378.123

Збірник матеріалів XX студентської наукової конференції історичного факультету. Березень 2017 року. – Полтава: ІВЦ ПНПУ, 2017. – 196 с.

Збірник містить матеріали з проблем вітчизняної та всесвітньої історії, філософії, географії, історичного та географічного краєзнавства Полтавщини.

Відповідальність за достовірність фактів, дат, імен несуть автори та їх наукові керівники.

Матеріали публікуються в авторській редакції.

Редколегія: Бабенко Л. Л., Год Б. В., Головіна Н. І., Кравченко П. А., Лахно О. П. (голова), Шуканова А. А.

Відповідальний за випуск: декан історичного факультету, доктор філософських наук, професор Кравченко П. А.

Друкується за рішенням ученої ради Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка від 16 березня 2017 р. (протокол № 7).

© колектив авторів, 2017
© ПНПУ, 2017

ЗМІСТ

Наукові здобутки історичного факультету за 2016 рік …….…….. 10

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

М. Марочканич, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)
РОЗВИТОК КУЛЬТОВОЇ АРХІТЕКТУРИ
ПЕРІОДУ ФЕОДАЛЬНОЇ РОЗДРОБЛЕНОСТІ РУСІ …… 13
М. Кальник, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)
ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ІСЛАМСЬКОГО
ПІВДНЯ УКРАЇНИ XVI – XVIII СТ. …… 15
М. Марочканич, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)
«ПРАВОСЛАВНА ГОТИКА» І ХРАМИ-ТВЕРДИНІ В УКРАЇНІ…. 16
М. Кальник, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)
МАЗЕПИНСЬКЕ БАРОКО …… 18
А. Трикоз, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)
ПАМ'ЯТНИКИ ІСЛАМСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ В УКРАЇНІ
ПЕРІОДУ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА (1441-1783 РР.) …….. 21
Ю. Прядко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)
АРХІТЕКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЕВ'ЯНИХ
ХРАМІВ УКРАЇНИ …… 23
В. Парнюк, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)
МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ ДРАГОМАНОВ:
ГАДЯЦЬКО-ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ … 25
А. Зіжко, студентка I курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т.О.)
УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА –
ДОБА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ЗНАЧИМІСТЬ ТА УРОКИ …….. 28
С. Пантелей, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)
АРХІВНА СПРАВА В РОКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ,
ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО …….. 32

В. Пашко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ
ЗА ПРАЦЯМИ СОФІЇ РУСОВОЇ …….. 35
Н. Удовиченко, магістрантка
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)
НОВІ ЧИ ЗАБУТІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ? …… 39
Д. Лобода, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)
ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦЬКОГО ПЕРІОДУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ
В «ІСТОРИЧНИХ ЕСЕ» ІВАНА ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО …….. 41
Т. Татаріна, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю.В.)
ІСТОРІОГРАФІЯ ГОЛОКОСТУ
(ВЕРЕСЕНЬ 1941 – ВЕРЕСЕНЬ 1943) У МІСТІ ПОЛТАВА ……. 44
А. Соколова, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Бороденко О.А.)
ЖОДНОГО УРОКУ БЕЗ ОБРАЗОТВОРЧОЇ НАОЧНОСТІ –
ДИДАКТИЧНА ВИМОГА СУЧАСНОГО УРОКУ ІСТОРІЇ ……. 48

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Д. Задирієнко, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)
КНИГА МЕРТВИХ ЯК СВІТОГЛЯДНІ УЯВЛЕННЯ
ЄГИПТЯН НА ПОЧАТКУ СТАРОДАВНЬОГО ЦАРСТВА ……. 52
М. Білоус, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)
«ЕПОС ПРО ГІЛЬГАМЕША» ТА ІСТОРІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ……. 54
А. Бибик, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)
ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЗА ЗБІРКАМИ ЗАКОНІВ …… 57
І. Даценко, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. – Рибачук В.О.)
СТАНОВЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ ……... 59
М. Завадовська, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.)
НАРОДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНОГО
САЛОНУ В СТАРОДАНІЙ ГРЕЦІЇ: ГУРТОК ПЕРИКЛА …… 63
Д. Кравченко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)
ЗНАЧЕННЯ ІКОНОБОРСТВА ДЛЯ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ …. 66

М. Михайлик, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)
КУЛЬТ БОГА ТОРА В ЕПОХУ НОРМАНСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ …… 68
Г. Кіяниця, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)
ЩОДО ВЖИВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ІМПЕРІЯ»
ВІДНОСНО КИЇВСЬКОЇ РУСІ В ПЕРІОД ЇЇ РОЗКВІТУ …….. 70
А. Мороз, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЗОЛОТОЇ ОРДИ
НА ФОРМУВАННЯ МОСКОВСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ
МЕНТАЛЬНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ ……... 73
Л. Балюк, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)
ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК
СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ МОНАРХІЇ В АНГЛІЇ …… 74
А. Троян, студент V курсу заочної форми навчання
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)
ЄВРОПЕЙСЬКА МІСІЯ ЕРАЗМА РОТТЕРДАМСЬКОГО ……... 76
Д. Лобода, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)
«ЗЕРЦАЛА ДУРОСТІ» У СПАДЩИНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ
ГУМАНІСТІВ ПІВНІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ ……. 80
В. Авраменко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)
ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДЖУЛІО МАЗАРІНІ …… 83
Є. Бондарчук, студент II курсу
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)
ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ
ІГРОВОГО МЕТОДУ В СУЧАСНІЙ ВИХОВНІЙ ТЕОРІЇ
ТА ПРАКТИЦІ …… 86
М. Костенко, магістрантка
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)
ПОЛІТИЧНІ ПРАГНЕННЯ МАСОНІВ
У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ ……... 89
В. Парнюк, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)
КОНСТИТУЦІЯ 3 ТРАВНЯ 1791 РОКУ
В КОНТЕКСТІ ТРЬОХ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ …… 93
М. Карт'янц, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)
ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МЕЙДЗІ ІСІН
В ЯПОНІЇ ЕПОХИ МЕЙДЗІ …….. 96

А. Рябокінь, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)
ПЕРШИЙ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ
В ЯПОНІЇ ЕПОХИ МЕЙДЗІ …….. 98
А. Гобозашвілі, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)
ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ІМПЕРАТОРА МЕЙДЗІ …….. 100
М. Кобиляцький, магістрант
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)
ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА
ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА (1867 – 1917 РОКИ) …… 103
А. Коротка, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)
ІСТОРИКИ Ф. ҐІЗО, О. ТЬЄРІ ТА Ф. МІНЬЄ –
ПРЕДСТАВНИКИ ЛІБЕРАЛЬНОГО НАПРЯМУ
ФРАНЦУЗЬКОЇ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОЇ
ДУМКИ XIX СТОЛІТТЯ …….. 106
І. Палкан, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)
ВІКТОРІАНСЬКА ЕПОХА У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ:
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ
АНГЛІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА …… 108
С. Дудка, магістрантка
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)
ЧЕХОСЛОВАЦЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО
ПОЛЬСЬКОЇ МЕНШИНИ У 1918–1938 РР. …….. 111
І. Костенко, магістрант
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)
ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ
У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ …….. 114
А. Велегура, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)
КИТАЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ
МОДЕРНІЗАЦІЇ …… 118
Т. Гординський, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)
СУЧАСНА ЖІНКА В СИСТЕМІ ІНДУЇСТСЬКИХ
ТРАДИЦІЙ …… 121
І. Костенко, магістрант
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)
ПОСТІНДУСТРІАЛЬНА ЕПОХА ТА НОВА
ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА: ВЕКТОРИ ПЕРСПЕКТИВНИХ
СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ І МОЖЛИВОСТЕЙ …… 124

Т. Татаріна, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)
НА ПОРОЗІ «ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БИТВИ»:
ОГЛЯД І КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ
БОРОТЬБИ У ФРН …… 129

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

М. Янушкевич, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)
ПРОБЛЕМА СЕРЦЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ …… 132
Т. Татаріна, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)
ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ФІЛОСОФСЬКИХ
ПРАЦЯХ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА …….. 135
Ю. Остапенко, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)
АНАРХІЗМ В УКРАЇНІ 1905-1907 РР.:
ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ …… 138
В. Білецька, аспірантка
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)
ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ
ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ У РОЗВІДКАХ І. МІРЧУКА …….. 140
О. Штепа, аспірант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)
РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ПРАВОВОЇ
МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ
В ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ДИСКУРСІ …… 144
О. Ващенко, магістрант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)
ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США ЩОДО КИТАЮ
У XXI СТОЛІТТІ …… 147
М. Коваленко, аспірант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)
ФЕНОМЕН МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ
В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ …… 150
Н. Коршак, аспірантка
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)
МОВА І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ:
СОЦІАЛЬНО – ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ …….. 154
О. Дудник, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В.М.)
УКРАЇНСЬКА ВЕРСІЯ СОЦІАЛЬНОСТІ …….. 156

А. Новохатько, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л.А.)
ГЕНДЕРЛЕКТ АБО ЧИ ГОВОРЯТЬ ЧОЛОВІКИ
І ЖІНКИ ОДНІЄЮ МОВОЮ? ……. 158
А. Блищик, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)
ІДЕАЛ ПРЕКРАСНОЇ ЛЮДИНИ
В КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ …….. 160
К. Караульна, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)
ЕСТЕТИКА СУЧАСНОГО ТАНЦЮ …….. 162

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЄЗНАВСТВА

Е. Верещака, магістрант
(наук. кер. – проф. Булава Л.М.)
ПЕРШІ ЕТАПИ ФАУНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
НА ПОЛТАВЩИНІ …… 164
С. Гнатик, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О.М.)
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ ПРО ПОГОДУ
У КУРСІ ГЕОГРАФІЇ 6 КЛАСУ …….. 165
М. Кабанов, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О.М.)
ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДИ ГІРСЬКИХ
ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ КРАЇН …… 168
Н. Паска, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)
ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ
УКРАЇНИ: ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ …….. 170
В. Булик, магістрант
(наук. кер. – доц. Вішнікіна Л.П.)
ВИВЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ
ЮНЕСКО У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ
«ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ» …… 173
А. Міщенко, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)
СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ …….. 175
М. Погрібняк, студент II курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ
ВИМІРУ ВНУТРІШНЬО-РЕГІОНАЛЬНИХ
ВІДМІННОСТЕЙ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ …….. 178

М. Попова, студентка групи Нз-6
(наук. кер. – доц. Єрмаков В.В.)
СУЧАСНА ГАЛУЗЕВА І ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА
ПРОМИСЛОВОСТІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ……... 180
Р. Романчук, студент ІІІ курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)
ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ В РОЗРІЗІ
ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ ……. 183
Є. Титар, студент групи Нз-6
(наук. кер. – доц. Єрмаков В.В.)
ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
В АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНАХ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ……... 185
С. Попельнюх, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)
ОЦІНКА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ
ЗА ПУБЛІКАЦІЯМИ ВСЕСВІТНЬОЇ
ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ …….. 187
А. Мелконян, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вішнікіна Л.П.)
КОМПЕТЕНТНІСНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ
У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ ……... 188
О. Мінутіна, магістрантка
(наук. кер. – доц. Япринець Т.С.)
АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ
ЗНАНЬ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ШКІЛЬНОМУ
КУРСІ ГЕОГРАФІЇ …… 190
І. Тимченко, магістрантка
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)
ЗМІСТОВИЙ КОМПОНЕНТ КРАЇНОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ
В ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ …… 192
В. Нечитайло, член гуртка
«Географічне краєзнавство» при ПОЦТКУМ
(наук. кер. – методист ПОЦТКУМ, доц. Кушнір Л.М.)
ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ
СЕЛА РОЗСОШЕНЦІ ……... 194

НАУКОВІ ЗДОБУТКИ ІСТОРИЧНОГО ФАКУЛЬТЕТУ ЗА 2016 РІК

Одним із пріоритетних напрямів діяльності колективу історичного факультету Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка є науково-дослідницька робота – показник ефективності професійної творчості викладачів, важлива умова забезпечення якості фундаментальної та фахової підготовки студентів – бакалаврів, спеціалістів і магістрів.

Студентські наукові конференції, які традиційно проводяться під час Тижня історичного факультету, стали своєрідною відліковою точкою підведення підсумків дослідницької роботи викладачів, студентів, магістрантів і аспірантів за минулий рік та визначення перспектив на наступний.

Цього, 2017 року, на історичному факультеті Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка студентська наукова конференція проводиться уже вдвадцяте.

Можна сміливо констатувати, що 2016 рік ознаменувався для колективу історичного факультету вагомими успіхами в галузі науково-дослідницької роботи.

Упродовж минулого календарного року викладачі кафедр історії України, всесвітньої історії та методики викладання історії, філософії, правознавства та географії і краєзнавства опублікували 4 монографії та словники (проф. Волошин Ю.В., доц. Гавриш П.Я., проф. Год Б.В. і доц. Год Н.В., доц. Шаповал Л.І.), 13 навчальних посібників і підручників (доц. Бесєдіна Н.В., проф. Булава Л.М., доц. Вішнікіна Л.П., доц. Мащенко О.М., доц. Федій О.А., проф. Цебрій І.В., доц. Шевчук С.М.), 40 наукових публікацій у центральних і фахових виданнях України, 34 наукові розвідки у наукометричних виданнях.

На історичному факультеті постійно проводяться різного рівня наукові конференції, круглі столи. Так, зокрема, у 2016 році були зорганізовані такі заходи:

- Всеукраїнська наукова конференція «Треті Череванівські читання» (17-18 березня 2016 року);
- науково-практична конференція «Всесвітня історія у методичній скарбничці магістрантів історичного факультету» (24 березня 2016 року);
- XIX студентська наукова конференція історичного факультету (25 березня 2016 року);
- IX Всеукраїнська студентська науково-практична конференція «Правозахисний рух: історія та сучасність» (25 березня 2016 року);

- Всеукраїнська науково-практична конференція «Освітні й наукові виміри географії» (25-26 квітня 2016 року);

- круглий стіл до 150-річчя з дня народження М.С. Грушевського «Роль Михайла Грушевського в історії українського державотворення» (29 вересня 2016 року);

- Наукові читання «Сучасна наука і краєзнавство: елементи взаємодії», присвячені 125-річчю заснування Полтавського краєзнавчого музею імені Василя Кричевського (26 жовтня 2016 року);

- круглий стіл «Українська Гельсінська група: до 40-річчя заснування правозахисного руху в Україні» (27 жовтня 2016 року).

На кафедрі історії України діє спільний українсько-чеський проект з усної історії «Метод усної історії при вивченні новітньої історії в сучасній школі» (координатор в Україні – проф. Волошин Ю.В.).

Кафедра філософії співпрацює з Вищою школою європейських і регіональних досліджень (м. Чеське Будейовіце, Чеська Республіка), видається міжнародний українсько-чеський науковий журнал «AUSPICIA».

Дослідницька робота студентів концентрувалася навколо проблемних наукових груп п'яти кафедр історичного факультету. Результатами такої діяльності були підготовлені та захищені курсові та магістерські роботи, конкурсні наукові дослідження.

Упродовж 2016 року студентами історичного факультету було опубліковано 172 наукові праці, більшість із яких уміщено в «Збірнику матеріалів XIX студентської наукової конференції історичного факультету» та «Збірнику матеріалів IX Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Правозахисний рух: історія та сучасність».

Студенти та магістранти історичного факультету гідно представляють Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка на всеукраїнських наукових конкурсах.

Так, студенти Г. Супрун, Ж. Авраменко та В. Захаров вибороли призові місця (друге та треті відповідно) у II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт у галузі «Філософські науки». А студент В. Глухота отримав III місце у II турі Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт у галузі «Туризм».

На історичному факультеті вже традиційно діє чітка система залучення здібної молоді до активної творчої роботи ще починаючи з учнівської парти. Професори Л.Л. Бабенко, Л.М. Булава, Ю.В. Волошин, Б.В. Год, доценти Ю.В. Вільховий, Л.П. Вішнікіна, О.П. Лахно, Л.І. Шаповал, старший викладач Б.М. Бездітько та інші ведуть активну роботу в системі Малої академії наук, у міських, районних і обласних навчально-дослідницьких центрах учнівської молоді. Вони ж очолюють секції історії України, історичного

краєзнавства, етнографії, всесвітньої історії, географії, правознавства при проведенні міського та обласного турів конкурсу МАН, предметних учнівських олімпіад. Чимало викладачів безпосередньо є науковими керівниками і консультантами при написанні учнівських робіт на конкурси і олімпіади з історії, географії, етнографії, краєзнавства. Переможці цих конкурсів і олімпіад, як правило, потім вступають на історичний факультет Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, де їм створюються належні умови для подальшого розвитку своїх творчих здібностей.

О.П. Лахно,
заступник декана історичного факультету
з наукової роботи

КАФЕДРА ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

М. Марочканич, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)

РОЗВИТОК КУЛЬТОВОЇ АРХІТЕКТУРИ ПЕРІОДУ ФЕОДАЛЬНОЇ РОЗДРОБЛЕНОСТІ РУСІ

Після знаменитого з'їзду князів в Любечі у 1097 р. Русь фактично перестала бути централізованою державою. Вже на кінець XII – початок XIII ст. встановилися кордони великих князівств, що майже повторили території племінних союзів VIII – IX ст. Під впливом місцевих традицій у більшості князівств виникають місцеві архітектурні школи: Псково-Новгородська, Володимиро-Суздальська, Чернігово-Сіверська, Галицько-Волинська. Пам'ятники двох останніх шкіл сконцентровані на території України.

Для Чернігово-Сіверської школи характерно нарощування висоти храму, що досягалась шляхом появи додаткових ярусів закомар, звуження бічних прясел, подовження барабана купола і надання йому завершеної форми.

Зодчі Галицько-Волинської землі, відчуваючи значний вплив романської архітектури, будували білокам'яні собори зі східчастими романськими фасадами, прикрашали купола аркатурами, а портали – різьбленими архівольтами. Стіни церков були муровані переважно з тесаного каміння, а покриття й декорації мали риси романського стилю. Завдяки своєму географічному положенню та зв'язками з Західною Європою в Галицько-Волинській державі сформувався архітектурний стиль дещо відмінний від києво-чернігівського. Тут уже стає більш помітним вплив романського стилю західноєвропейської архітектури і утворюється свій візантійсько-романський стиль в церковній архітектурі.

Як і в попередній період, підлогу храму прикрашали майолікою. У побудові композиції храму виділяємо два основних прийоми: храми без притворів (Овруч, Білгород, Київ, Чернігів, Володимир-Волинський) та з притворами (Новгород-Сіверський, Путивль) або із галереями (Вщиж). Такий поділ пояснюється двома способами побудови ступінчастої композиції: в першому – вона досягалася підвищенням склепіння над раменами просторового хреста, в другому – різноманітним співвідношенням між висотним центральним об'ємом і меншими за висотою притворами. Перший принцип був характерний для споруд Київської, Чернігівської, Волинської та Гродненської земель (тобто південно-західних земель Русі) другий – для Сіверської, Смоленської, Рязанської, Володимиро-Суздальської земель та Новгорода (тобто північно-східних земель).

Одним із найтиповіших прикладів Чернігово-Сіверської школи є П'ятницька церква в Чернігові. Рік її спорудження невідомий. Проте архітектура і техніка будівництва дають підставу датувати її кінцем XII – початком XIII ст. У XVII та XVIII ст. її було перебудовано, після чого вона отримала барочні риси. У 1941 – 1943 рр. її зруйновано, а пізніше відбудовано в первісному вигляді П.Д. Барановським.

Стояла П'ятницька церква на торжищі, неподалік від брами, що вела в окольне місто. Саме тому виникає припущення щодо її будівництва торговельно-ремісничим чернігівським людом, можливо, торговельною або ремісничою корпорацією.

Цікавим елементом композиції фасадів є широкі нерозчленовані північно-західний і південно-західний пілони, що ілюзорно обважнюють західний фасад, урівноважуючи його з масивом апсидних виступів. Останні завершуються поясами сітчастого (з цегли) орнаменту. Сітчастий орнамент застосовано також в тимпанах у чверть кола закомарах східного і західного фасадів. Важливу роль у архітектурі споруди відіграв колір. Червона цегла контрастувала з білим тлом ніш, що разом із сріблястим кольором свинцевої покрівлі створювали своєрідну святкову гаму.

Єдиною спорудою стародавнього Галича, що збереглася до наших днів, є церква Пантелеймона в с. Шевченкове під Галичем, (Івано-Франківська обл.) де був позаміський монастир. Зберігаючи давньоруську об'ємно-просторову структуру, церква несе явні риси романського впливу в декорі і композиції фасадів. Храм чотиристовпний, однокупольний, побудований з ретельно оброблених блоків білого вапняку. Портали мають двоступеневу структуру і прорізані вікнами-трояндами. Західний фасад оформлений в кращих традиціях романської архітектури: він оснащений триступінчастими архівольтами з геометричною порізкою і плетінням. Апсиди храму прикрашають витончені романські напівколони, кожна з яких унікальна за своїм оформленням, і не повторює інші. Аналогічна аркатура з напівколонами прикрашає і барабан купола. На зовнішніх і внутрішніх стінах споруди є різномовні написи і малюнки, найбільш найдавніші з яких відносяться до 1212 р.

Побудову церкви відносять до 1200 р. на підставі графіті того часу на стіні. Проте немає сумніву, що її збудовано раніше, можливо, за часів Ярослава Осмомисла. Церква стоїть на пагорбі над Дністром.

Храм Св. Пантелеймона не постраждав в результаті усобиць XIII ст., але після захоплення Галичини Польщею був пересвячений в католицький костел Св. Станіслава. Із 1427 р. храм використовувався як літня резиденція католицьких єпископів. В 1600 р. церква була перебудована в католицькому дусі, і лише в наш час їй повернули первісний вигляд.

М. Кальник, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)

ОСОБЛИВОСТІ АРХІТЕКТУРИ ІСЛАМСЬКОГО ПІВДНЯ УКРАЇНИ XVI – XVIII СТ.

Самобутність мусульманської архітектури багато в чому визначається особливим ставленням ісламу до образотворчого мистецтва. Уже в першій сурі Корану пророк Мухаммед наклав заборону на зображення Бога, людини і тварин, запозичений із давньоєврейської релігійної традиції. Використання скульптури і анімалістичного живопису стало неприпустимим. Їх замінили орнаменти.

Спочатку в ісламському мистецтві переважали рослинні орнаменти, запозичені з пізньоантичного і перського мистецтва. Так склався сельджукський орнамент, або мауреска, що складається із переплетених пагонів, листя і своєрідних каплевидних бутонів – індійських пальметт. Практично одночасно з ним в Аравії був розроблений арабська орнамент, або прикраса, – абстрактний лінійно-геометричний візерунок, побудований на складному переплетенні багатокутників і зірок. Важливу роль в архітектурі ісламу грав і епіграфічний орнамент, заснований на декоративному застосуванні каліграфічних написів на арабській мові. Нарешті, невід'ємною деталлю ісламської архітектури є сталактитовий орнамент, або мукарнас, утворений складним поєднанням аркових виступів і ніш, що заповнюють будь-які діагональні поверхні – капітелі колон, паруса склепінь, міхраби і портали.

Пам'ятники ісламської архітектури, що збереглися на території Україна, вписуються в три історико-культурних комплекси: золотоординський (1240 – 1420 рр.), кримськотатарський (1441 – 1783 рр.), Османський (1475 – 1774 рр.). Близьким до турецько-татарської архітектури є також зодчество караїмів – тюркського народу юдейського віросповідання, що проживає в Криму з XII – XIII ст.

Архітектуру ісламського півдня України XVI – XVIII ст. важко розглядати як єдиний стилістичний комплекс: монгольські, кримськотатарські і турецькі пам'ятники, незважаючи на спільність віросповідання і традицій, істотно відрізняються один від одного плануванням, композицією об'ємів, декором.

Загальні риси архітектури татаро-турецького часу такі:

- використання специфічних типів будівель, пов'язаних із сповідуванням ісламу: мечеть – молитовний будинок, мінарет – башта для проголошення молитов, мімбе́р – спорудження для читання проповідей, медресе – релігійна школа, теккіє – монастир, дюрбе́ – мавзолей;

- планування житлових будинків симетрична щодо центру, що асоціюється з вогнищем юрти;
- культові будівлі кубічні в плані, увінчані шатровим дахом (татари) або широким куполом на низькому барабані (турки);
- використовується також планування у вигляді восьмикутника (дюрбе, мімбер) або прямокутника (медресе, лазні);
- фасад, як правило, є єдиною площиною, прикрашений фігурними віконними прорізами, дерев'яними балконами, аркадами та іноді розписом по штукатурці (XVII – XVIII ст.);
- для татарської архітектури характерним прийомом є пристрій широкого (до 1 м) навісу даху, прикрашеного різьбленими дерев'яними деталями;
- декор будівель в основному представлений вставками з різьбленого каменю: капітелями, порталами, міхрабом. В оформленні площин провідна роль належить орнаменту – мальовничому, різьбленому або ізразцевому;
- віконні отвори і портал декоровані двома основними типами арок: аравійської або підковоподібної (має дугу більше половини об'єму), килевидний (стрілчастої з відтягнутою верхівкою) і мавританської або лопатевої (що складається з декількох маленьких арок);
- вікна часто оздоблені дерев'яними віконницями і закритими навісними балконами – Машраб;
- будівельний матеріал – тесаний камінь, плоский цегла-сирець;
- в обробці будівель широко використовується дерево (галереї, балкони і т.п.).

* * *

М. Марочканич, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)

«ПРАВОСЛАВНА ГОТИКА» І ХРАМИ-ТВЕРДИНІ В УКРАЇНІ

В епоху Середньовіччя Центральна Україна спорожніла. Татарські набіги і міжусобні війни розорили край, а всезростаючий тиск католицької Польщі перешкоджав розвитку власної культури в цих землях, заселених переважно православними українцями. Пам'ятники цього періоду вкрай рідкісні і дуже індивідуальні: кожна громада в ході будівництва храмів знаходила свої власні архітектурно-будівельні рішення. Тим не менш, низка загальних закономірностей простежити все ж вдається: по-перше, православна архітектура цього часу носить фортифікаційний характер, по-друге, в ній вільно комбінуються давньоруські, народно-українські і готичні традиції. В цілому можна

виділити два фундаментальні типи українських православних храмів Середньовіччя – це храми-твердині та храми «православної готики».

Храми-твердині, поширені переважно в Поділлі, нагадують маленькі фортеці: у них немає повноцінних куполів, зате багато баштoчок, бійниць, машикулей.

Пам'ятки «православної готики», що збереглися на Волині, мають давньоруське п'ятикупольне планування, але при цьому мають готичний декор: контрфорси, стрілчасті вікна і троянди.

Яскравим прикладом «православної готики» на території України є Богоявленський собор (м. Острог, Рівненська обл.), 1453–1521 рр. Свято-Богоявленський собор був збудований у 1453 р. князем Василем Червоним, сином преподобного Федора Острозького. У 1521 р. знаменитий меценат Василь-Костянтин Острозький зміцнив північну стіну храму бійницями для гармат. Храм став справжньою фортецею, не втративши, однак, типово православного вигляду, що дивував, напевно, гостей-шляхтичів. У 1633 р. внучка князів Острозьких, католичка Анна-Алоїза Ходкевич, спровокувала конфлікт польської влади з православною громадою, в результаті якого собор був закритий. У 1886–1891 рр. храм відреставрували, дещо спотворивши його еклектичними візерунками, проте зберігши початкове оформлення споруди.

Богоявленський собор є прекрасним прикладом рідкісної «православної готики». Храм має давньоруське планування: він тринефний, чотирьохстовпний, перекритий п'ятьма куполами. Барабани восьмигранних куполів прорізані високими вікнами, що спочатку мали стрілчасті обриси. Вплив готики проявляється і в наявності східчастих контрфорсів, що зміцнюють бічні стіни споруди. Силует собору відрізняється стрункістю і композиційною цілісністю, зумовленими на рідкість вдалим поєднанням візантійських і західноєвропейських традицій.

Кращий зразок «православної готики» – Троїцький монастир (с. Межиріч, Рівненська обл.) був збудований упродовж XV – XVII ст.. Його єдиний храм поєднує в своєму архітектурному образі давньоруське планування і готичне оформлення. Він тринефний, шестистовпний, увінчаний п'ятьма гранованими куполами, причому їх барабани прорізані типово готичними стрілчастими вікнами. В оформленні фасадів також відчувається вплив готики: стіни розчленовані контрфорсом, прикрашені стрілчастими аркатурами і заглиблений в розтруби вікнами-трояндами. В інтер'єрі храму збереглися три позолочених різьблених іконостаси XVII – XVIII ст.

Якщо храми в Межиріччі та Острозі засновані на староруських канонах, то Михайлівська церква (с. Чесники, Івано-Франківська обл.), XIV – XV ст. побудована відповідно до традицій українського

дерев'яного зодчества. Церква трьохнавна, вона має прямокутний неф, обрамлений з двох сторін квадратним в плані бабинцем і гранованою п'ятистінною апсидою. Кожен з об'ємів храму перекритий з середини куполом, прихованим під дерев'яною покрівлею. Дерев'яна надбудова над навою має вигляд квадратного верху з двома заломами і відповідає раннім зразкам галицького дерев'яного зодчества. Бічні приміщення накриті високою чотирьохскатною покрівлею. В церкві зберігся чотириярусний позолочений іконостас із різьбленням і декоративним живописом XVIII ст.

Різдвяна церква-твердиня в Тернополі (1602–1608 рр.) була побудована каменярем Леонтієм неподалік від міського оборонного валу. Образ храму неодноразово змінювався в результаті перебудов, але незважаючи на це, будівля зберегла властивий православним храмам того часу оборонний характер. У плані церква однонефна, її центральний об'єм по всій ширині перекритий глухим чотиригранним барабаном, а східний фасад доповнений вузькою готичною апсидою. Кути центрального об'єму укріплені чотирма циліндричними баштоками, які спочатку виконували оборонні функції. Форма шпилів храму поєднує готичні і барокові традиції. В наш час – це найбільший і один з найбільш красивих храмів-твердинь Поділля.

Отже, на території Волині та Поділля упродовж означеного періоду споруджено низку храмів, які, попри нечисленність, вказують на вагомі позиції мурованого церковного будівництва та збереження народного стилю, який був перенесений з дерев'яного у кам'яне будівництво.

* * *

М. Кальник, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)

МАЗЕПИНСЬКЕ БАРОКО

Українську архітектуру козацького періоду прийнято називати українським або козацьким бароко. Це вірно лише частково. Безумовно, перебуваючи в просторі східноєвропейської культури, українці не могли не враховувати віянь тодішньої моди. У той же час, європейське бароко було улюбленим стилем польської шляхти, що не могло не викликати у козаків негативних асоціацій. Особливо це стосується релігії: у країні, де щойно закінчилася кривава релігійна війна, ніхто не став би будувати православні храми, що стилістично нагадували костьоли.

Тому «українське бароко» не було «української різновидом бароко». Це самостійний культурний феномен, який об'єднав у собі низку різних стильових напрямків. Так, багатоярусність,

полігональність, розкриття внутрішніх об'ємів запозичені з національних традицій дерев'яної архітектури. Пластична виразність фасадів, урочистість і пишність декору – властива польському, литовському, німецькому бароко. Нарешті, монументальність об'ємів, підкреслення оборонних якостей споруди в рішенні віконних прорізів, композиції веж і куполів споріднює козацьке бароко з архітектурою православних храмів-твердинь Середньовіччя.

Простежуються зв'язки українського бароко і з галицьким ренесансом, і з архітектурою київської школи часів Стародавньої Русі, і з деякими іншими напрямками. В цілому ж, походження «самого українського» з архітектурних стилів досі викликає дискусії.

Стилістика козацького бароко підтримувалася в Україні близько півтора століть (перші зразки відносяться до 1630-х рр., найпізніші – до 1770-х рр.). За цей недовгий період національний архітектурний стиль пройшов низку етапів, отримав кілька самобутніх регіональних течій і проявив себе в синтезі з архітектурою суміжних держав. Загалом, у розвитку козацького бароко можна виокремити не менше п'яти етапів: 1. Архітектура Гетьманщини, що виникла в період становлення Козацької республіки (відрізняється суворістю і лаконізмом). 2. У трагічний період Руїни (1663–1687 рр.). Будівельна активність підтримувалася в Слобідській Україні, що знаходилась далеко від усобиць громадянської війни (тут виникла слобожанський школа (1680-і рр.), що відрізнялася тісною взаємодією із архітектурою Московської держави). 3. Наступний етап у розвитку стилю – мазепинське бароко (1687–1730 рр.), Виникнення цього стилю безпосередньо пов'язана з державною і меценатською діяльністю Івана Мазепи. Будівлі цього періоду утворюють два комплекси – «монастирський», більш традиційний, і «державний», що відображає прагнення гетьмана до вироблення величного державного стилю. 4. За правління гетьмана Данила Апостола (1727–1734 рр.) На Київщині виникає специфічне «київське рококо», а в Чернігово-Сіверський землях в цей період закладається власна Сіверська школа. 5. Пам'ятки пізнього українського бароко, що будуються в період правління останнього гетьмана, Кирила Розумовського. Після смерті імператриці Єлизавети національна стилістика штучно витісняється з українського монументального зодчества. Центральна Україна увійшла в культурний простір Російської імперії.

Правління Івана Степановича Мазепи – найбільш продуктивний період в історії українського бароко. Нормалізація політичної ситуації в країні та активна меценатська діяльність гетьмана призвели до небувалого зростання будівельної активності. В цей період були закладені основи цілої низки стильових напрямів, що успішно розвивалися ще кілька десятиліть після смерті гетьмана.

Храми «монастирського» типу – найбільш ранні і консервативні за своєю архітектурою зразки мазепинського бароко. Як і козацькі храми Гетьманщини, вони в основному двоярусні, але більш декоровані і пластично ускладнені. Силует храму ставав стрункішим і монументальнішим, у його декорі проявляються «державні» елементи – герби, вензелі і навіть тризубці.

Мабуть, за всю тисячолітню історію України не знайдеться особи, яка б зробила для Українського мистецтва більше, ніж зробив Іван Степанович Мазепа. Тонкий політик, він був в той же час глибоко віруючою людиною і використав весь свій вплив для розгортання в Україні небаченого за своїми масштабами церковного будівництва. На його особисті кошти була проведена реконструкція найбільших давньоруських храмів, що століттями стояли в руїнах, – Софії Київської, Михайлівського золотоверхого монастиря, Успенського собору та інших. Були добудовані закладені ще Іваном Самойловичем Троїцький собор в Чернігові і соборна церква Мгарського монастиря під Лубнами. Проте найбільшу активність І. Мазепа виявив у будівництві нових храмів: тільки за свій рахунок він звів 26 церков, у тому числі і на території Московської держави. «Гетьман обох берегів» фінансував не лише церковне будівництво. На його кошти було споруджено новий корпус Києво-Могилянською академії і Чернігівський колегіум, цілу низку цивільних будівель. Києво-Печерська лавра і Софійський монастир були оточені кам'яними стінами з монументальними вежами. За двадцятирічний період правління Івана Степановича мазепинське бароко виявило себе у всіх жанрах архітектури.

Вершиною мазепинського бароко є «державний жанр» – так сучасники називали стиль, який відбив прагнення І. Мазепи створити величний, «державний» стиль. У цивільних будівлях «державний жанр» виявився в ускладненні планів і контурів будівель, посилення ролі фронтонів, появі мансардних дахів, галерей, насиченні фасадів дрібною пластикою. Церкви «державного жанру» відрізняються навмисним зближенням з давньоруськими хрестово-купольними храмами: гетьман і його оточення прагнули до відродження культури Київської Русі. В результаті храми втратили традиційну українську пірамідальність і отримали великовагові кубічні форми, пожвавлені масивними фронтонами. Куполи позбулися динамічного зв'язку з основними об'ємами будинку і вільно розташувалися на плоскому даху. Такі храми так полюбилися українцям, що їх продовжували зводити ще 30 років після смерті гетьмана.

Варто зазначити, що під мазепинським бароко розуміється не лише нова епоха в розвитку архітектурного стилю. Це взагалі бурхливий розвиток мистецтва: архітектури, іконопису, портретного

живопису, гравюри, художнього литва, ремесла тощо. Завдячуючи І.Мазепі в Україні з'явився новий стиль – українське бароко, – багато в чому відмінного від західного. Власні традиції й особливості надають цим витворам мистецтва національного колориту і небаченої краси.

* * *

А. Трикоз, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)

ПАМ'ЯТНИКИ ІСЛАМСЬКОЇ АРХІТЕКТУРИ В УКРАЇНІ ПЕРІОДУ КРИМСЬКОГО ХАНСТВА (1441-1783 РР.)

Кримське ханство було засновано в 1441 р. солхатським вельможею Хаджі-Гіреєм (прав. 1441 – 1466 рр.) за участю дочки Тохтамиша Джаніке. Утвердившись на троні, Хаджі І переніс столицю із міста Кирим в древній Кирк-Ор. Потім, при Менглі І Гіреї (прав. 1466 – 1515 рр.) центр було перенесено в Сала-Чік, а при Сахібі І Гіреї (прав. 1532 – 1551 рр.) – до Бахчисараю, який залишався столицею татар аж до анексії ханства Російською імперією в 1783 р. У період свого розквіту ханство володіло землями Північного Причорномор'я від Дністра до Кубані, проте пам'ятники культури Кримських татар все ж зосереджені в Криму, в основному в лісостепових його районах. Збережені тут татарські споруди несуть на собі явний відбиток середньоазіатських і навіть монгольських традицій. Різні карнизи, кілеподібні вікна, переважання важких прямокутних об'ємів – все це вказує на дотримання татарами звичаїв своєї давньої батьківщини, степів Прибайкалля.

Одним з найбільш головних для мусульман місць є мечеть. Мечеті зазвичай будувалися із орієнтацією на північ-південь, при чому вхід повинен перебувати з півночі. Це пов'язано з тим, що вхід в мечеть повинен виходити у бік священного міста мусульман – Мекки. Як правило, мечеть є куполоподібною, але може бути і з черепичним дахом. Обов'язковим атрибутом мечеті є міхраб – місце, де імам звертається до Аллаха. Міхраб повинен розташовуватися напроти центрального входу в мечеть і орієнтований на південь. Вікна в мечеті теж орієнтовані, але на всі сторони світу. Кожна мечеть має мінарет – високий багатогранник зі своєрідним балконом, звідки іммам оповіщає мусульманам про час молитви. Мінарет закінчується мусульманським знаком – серпом місяця.

Поруч із ханським кладовищем міг перебувати мавзолей. Для мавзолеїв властива форма восьмигранника. Перед входом до нього має бути напис, що говорить про те, кому цей мавзолей присвячений. Дах, як і у мечеті, може бути або куполоподібної, або черепичної форми.

У цьому повідомленні ми розкажемо про одну з найтиповіших

культових споруд вказаного періоду –Теккіє-дервіші. Цей єдиний в Криму мусульманський монастир XVI–XVII ст., знаходиться у місті Євпаторія. Монастир Текіє-дервіші складається з трьох будівель: текіє, мечеті і медресе. Текіє відрізняється простотою своїх монументальних форм, відсутністю прикрас на фасадах і всередині. В плані наближається до квадрату. Верхня частина, завдяки зрізу кутів, переходить в восьмигранник, який увінчує потужний купол діаметром 9,5 м. Висота споруди – близько 20 м. Всередині обителі по периметру розташовувалися одноповерхові склепінні келії дервішів. Приміщення темні і тісні, підлога земляна. Стрілчастий дверний проріз кожної келії виходить в зал. Одна келія має окремий вихід назовні, можливо, це келія шейха громади. Будівлю перекрито сплощеним куполом із черепичним дахом. Крім місця проживання дервішів текіє також послуговувала будинком для прочан.

Із заходу до текіє значно пізніше (кін. XVIII ст.) була прибудована невелика мечеть Шукурала Ефенді (залишилися лише стіни та напівзруйнований мінарет. Будівля зального типу, прямокутна в плані, зі скромними інтер'єрами. Поряд з мечеттю розташована будівля медресе, в якому після проведення реставраційних робіт розташований музей кримськотатарської культури.

У 1930-і рр. текіє було закрито і до останнього часу використовувалося як складське приміщення Чорноморського флоту. Будинки текіє і медресе в цілому збереглися, в той час як мечеть була наполовину зруйнована. В останні роки в будівлі текіє був проведений невеликий ремонт, але повноцінна реставрація досі не проведена.

Не менш цікавою є історією Мечеті Кебир-Джамі. Культова споруда була збудована в 1508 р.. Храм був спочатку прямокутним, розміром 9 на 12 м, хоча за однією з версій храм був купольним, розміром 7 на 7 м. Фасади храму не відрізнялися пишним декором, оживляли їх лише вікна, які зодчий задумав в двох варіантах: віконні прорізи на нижньому ярусі мечеті були прямокутними, а на верхньому мали круглу форму. Увійти до храму можна було з півночі, михраб (ніша) і мінарет, який стояв окремо, знаходились в південній частині. Стіни були викладені з черепашнику на глиняному розчині і в подальшому побілені вапном. Білизна стін, регулярно поновлювалася, чим і визначила назву храму – Ак-Мечеть (біла мечеть). Тут знаходилася резиденція калги (другої особи держави після хана), який займався військовими справами Кримського ханства.

Сучасний вигляд мечеті залишено в формах турецької культової архітектури. Трьохнефний молитовний зал з притвором, хорами для жінок і розташованим в західному нефі мінаретом прикрашеним напівсферичним куполом на високому восьмигранному барабані зі стрілчастими вікнами на всіх гранях. Автори урізноманітнили фасади

поєднанням вікон – прямокутних в нижньому ярусі, стрілчастих і округлих вгорі.

Зауважимо, що архітектуру ісламського півдня України XV – XVIII ст. важко розглядати як єдиний стилістичний комплекс: монгольські, кримськотатарські і турецькі пам'ятники, незважаючи на спільність віросповідання і традицій, істотно відрізняються один від одного плануванням, композицією об'ємами та декором.

* * *

Ю. Прядко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Гура О.А.)

АРХІТЕКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЕВ'ЯНИХ ХРАМІВ УКРАЇНИ

Дерев'яне церковне будівництво в Україні розпочалося ще до офіційного запровадження християнства. З часом воно стало найбільш масовим і справді народним. Саме в дерев'яному будівництві майстри зберігали композиції та архітектурні форми, заповідані предками.

Зовні українські дерев'яні храми обшивали дошками з нащільниками (в основному вертикально), покрівлю ж найчастіше виготовляли зі спеціальної дерев'яної «черепиці» – ґонту. Вікна розташовували довільно і, як правило, високо над землею, що надавало споруді оборонного вигляду. За формою вони прямокутні й квадратні, хрестоподібні та круглі, прості й композитні, але зазвичай з високою пропускною здатністю щодо світла. Дерев'яні підвалини по всьому периметру від гниття захищали своєрідні дашки-опасання, низькі або високі, вряди-годи у вигляді галерей. Окремими архітектурно вагомими елементами стали різьблені одвірки, лутки, ригелі (стяжки-сволоки) та карнизи, а також надглавні ковані хрести, прикрашені вибагливим, завжди неповторним орнаментом.

Найхарактерніша особливість, що вирізняє українські дерев'яні храми серед будівництва всіх інших народів – це перекриття головного церковного приміщення не пласкою стелею, а верхом – баштоподібним зрубом великої висоти. У ньому чергувалися по висоті 4, 6 чи 8-гранні призми зі зрізаними пірамідами, кожна з яких завершувала нижню призму й була основою для горішньої, значно меншої. Така конструкція отримала назву «залом».

У внутрішньому просторі багатьох дерев'яних храмів спостерігається цікава особливість: вони видаються істотно вищими за свою реальну висоту. Цей ефект відкрили ще стародавні зодчі. А досягається він завдяки певному (розсіяному) освітленню та легкому нахилу стін усередину будівлі.

Дзвіниці дерев'яних храмів ставляться звичайно окремо від

церков, часом навіть у значному віддаленні від них. Лише в тих місцевостях які були в сусідстві з Заходом будували дзвіниці разом із церквою (Лемківщина, почасти Бойківщина, Закарпаття, Слобожанщина). Конструкція дзвіниць буває двох типів – старша – рублена з брусів або віблеків, зложених у поземному положенні, й новіша, яка зустрічається частіше, – слуповохрещата.

Пропорції об'ємів храму міняються. Форма їх незвичайно різноманітна – квадратна, з напівкруглим, еліпсним чи шестикутним закінченням, трикутна, п'ятикутна, шестикутна, округла, еліпсна, у формі сегменту, пів еліпса тощо. Квадратні дзвініці, збільшуючи свої розміри й кількість поверхів, іноді постають у складі архітектурні композиції з широким описанням, різьбленими колонками та критими галерейками, які у свій час були поширені в міських будинках. Зразком таких розкішних будов можуть служити дзвініці XVIII ст. в Печеніжині, Ясениці Замковій, а також на Волині, Київщині й Полтавщині.

Більшість дерев'яних храмів України, збудованих до XIX ст., є тридільними, рідше п'ятитидільними. За формою здебільшого нагадують тризуб: три приділи один за одним, по центру найвища баня. Цим українська народна сакральна архітектура відрізняється від «московського» стилю архітектури, де нижня частина храму виглядає як неподільна чотирикутна споруда-куб, а нагорі в неї може бути кілька бань.

Єдиний в Україні дев'ятидільний дерев'яний храм у Новомосковську Дніпропетровської області також при погляді спереду нагадує тризуб. І навіть п'ятидільні церкви, як дерев'яні, так і мурованні храми архітектурного стилю «козацьке бароко» XVII – XVIII ст., теж зберігали візуальний вигляд тризуба.

Не є тризубоподібними за формою дерев'яні тридільні церкви Закарпаття, деяких місцевостей Галичини, що пояснюється впливом готичного римо-католицького стилю архітектури, а також храми Буковини, які схожі на звичайну хату, оскільки за часів окупації Османською імперією турки не дозволяли будувати інакше.

Також окремий архітектурний напрямок становить велика група храмів, зведених за синодальним указом Московського Патріархату в XIX ст. із певними місцевими рисами, що теж є пам'ятками дерев'яного сакрального будівництва. Синодальний указ, запроваджений на Волині після 1830 року, забороняв будівництво святинь у національних традиціях. Були створені типові проекти московської архітектурної школи. Тому навіть збережені давні святині отримали новий вигляд, а первісний затримався в тих селах, де просто не було коштів на перебудову храму.

Внаслідок такої уніфікації у російському стилі на Лівобережній

Україні майже не залишилось тризубоподібних храмів.

Форма куполів зазвичай була одна – це нижчої або вищої грушеподібної форми. Такі куполи не виходять за межі циліндрів-барабанів, на яких вони стоять. На третину або четвертину довжини зверху до низу на куполі робився перехват, а найширша частина була посередині купола. Купол української церкви закінчувався шпилем. Шпилеве завершення церков в Україні складалося з таких частин: кулька – маківка, півмісяць ріжками догори та вироблений із заліза ажурний хрест.

Загалом, усі дерев'яні церкви можна поділити на чотири типи:

1. Найпростіший тип – це прямокутна будівля у вигляді хати, яка поділялася на три частини: бабинець, наву, вівтар. Іноді така будівля була ускладнена добудовою притвору з заходу або ризниці біля вівтаря.

2. Тризрубні – найбільш поширений тип українських церков. На території України та поза її межами переважає саме такий тип церкви. Як виняток церкви могли бути двозрубні або чотиризрубні.

3. П'ятизрубні храми. Цей тип церкви був також досить поширений в Україні. Ці п'ятизрубні будівлі хрещатої форми ставилися додаванням до нави ще двох зрубів з півночі та півдня. Семизрубні будівлі були винятком (в с. Березні на Чернігивщині (1761 р.).

4. Дев'ятизрубна будівля – це також рідкісний тип найбільш розвиненої форми української дерев'яної церкви. Таку хрещату будівлю утворювали додаванням до п'ятизрубної будови в чотирьох її кутах ще по одному зрубові. Прикладом такої будівлі з дев'ятьма вежами є запорозька церква в Самарі (1772 – 1779 рр.).

* * *

В. Парнюк, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)

МИХАЙЛО ПЕТРОВИЧ ДРАГОМАНОВ: ГАДЯЦЬКО-ПОЛТАВСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЄВОГО ШЛЯХУ

З іменем Михайла Драгоманова пов'язана ціла епоха вітчизняної історії – епоха українського національного відродження другої половини XIX століття, величезного сплеску громадівського руху, розвою наукових студій із історії та етнографії України. Визначний мислитель і політичний діяч був універсальним ученим-істориком і філософом, економістом і правником, соціологом і антропологом, етнографом і фольклористом, літературознавцем і культурологом. А до того ж – талановитим викладачем і вчителем, народним просвітником і вихователем цілих поколінь учених і політичних діячів,

сумлінним видавцем, нарешті – популярною людиною [5, с.5].

Драгомагознавство – вельми репрезентативне, проте й на сьогодні залишається питання, котрі ще не вповні вивчені, з`ясовані. Одне з таких – гадяцько-полтавський відтинок життя майбутнього вченого. Відтак метою нашої розвідки є :

- по-перше, дослідити маловідомі сторінки життя М.Драгоманова, його родини, зокрема – навчання в Гадячі та Полтаві, спираючись як на наявні публікації, так і матеріали, що зберігаються в музеї Гадяча;
- по-друге, виокремити основні чинники формування ціннісних орієнтирів Михайла Драгоманова у дитячому та шкільному віці (передусім – через узаємини з учителям історії О.Строніним).

Іван Франко, розглядаючи суспільно-політичні погляди Михайла Драгоманова, писав: «Хотячи зрозуміти склад ума і напрям ідей Драгоманова, конче треба уявити собі ту сферу, серед якої він родився і виховався, і той час, у якім формувалися його ідеї. Та сфера… була українська, в значній мірі помосковлена інтелігенція лівобережної України. Давня козацька традиція тут, ще до початків XIX віку зрослася з ліберальними ідеями Західної Європи» [3, с.101].

Михайло Петрович Драгоманов народився 18 (30) вересня 1841 року в місті Гадячі Полтавської губернії в родині дрібнопомісних дворян – нащадків козацької старшини. Існували версії болгарських і грецьких витоків Драгоманових. Т.Андрусяк припускає, що дід видатного вченого – Яким Драгоманов, був генеральним суддею при гетьманському уряді. Батько Драгоманова – Петро Якимович (1802-1860) – правником, громадським діячем і письменником. Він народився в селі Монастирські Будища Гадяцького повіту Полтавської губернії. Мати Михайла Драгоманова – Єлизавета Іванівна, донька полтавського поміщика Івана Цяцьки, «теж з козацького роду, порідненого з Величками» [1, с.8]. Г.Дейна у статті «Дещо до родоводу М.П.Драгоманова» зазначає, що Єлизавета Іванівна народилася у 1821 році на хуторі поблизу Стишевщини. Дядько Михайла Петровича – Яків Якимович (1801-1840) – легендарна постать, позаяк був причетний до декабристського руху. Довідку про декабриста Я.Драгоманова подає бібліографічний довідник «Декабристи». Інший дядько майбутнього теоретика українства, припускає Оксана Супронюк, теж зробив досить вдалу кар'єру. Маємо згадати й про Федору Петрівну, мачуху Єлизавети Іванівни, котра мешкала в Красній Луці. За словами Олени Пчілки, Михайло Драгоманов любив бувати в неї, бо в її скрині зберігалося багато стародавніх книжок російською та французькими мовами, які йому подобалося читати (французької навчився від батька) [7, с.58]. Тарас Андрусяк у своїй праці «Шлях до свободи» стверджує, що родина Драгоманових за

своїм майновим станом нічим не відрізнялась від сусідніх поміщиків. Вони мали своє село, «порядний, досить просторий будинок, і жили, хоч не розкішно, але й не бідно» [1, с.11].

Дуже рано виявився у Михайла Драгоманова інтерес до історичної минувшини. З-поміж великої кількості книжок, прочитаних хлопцем у дитинстві, бачимо й історичні праці Д.Бантиша-Коменського та М.Карамзіна («Историю государства Российского» останнього прочитав двічі). В автобіографії М.Драгоманова маємо таке зізнання: «Охоту до читання та свого роду я перейняв змалку от батька, і за його приводом ще школярем гадяцької школи перечитав майже всі цікаві книжки з його книгозбірні» [9, с.9].

Саме батько посприяв розвитку в сина «інтелектуальних інтересів», адже він був для своїх дітей прикладом; із батьківської хати виніс майбутній учений усвідомлення необхідності гуманного ставлення до людей, незалежно від їхніх матеріальних статків, соціального становища, національності, несприйняття будь-якої національної зверхності. Тобто, у Михайла Драгоманова це було глибоке морально-етичне переконання, котре мало своє підґрунтя в українських національних традиціях козацького демократизму та рівності, і яке не могло бути знівельоване пізнішими впливами [8, с.19].

Подальше становлення світоглядних позицій відбувалося впродовж навчання в Гадяцькому повітовому училищі (з серпня 1849 року по 11 червня 1853 рік) і Полтавській гімназії (з 1853 по 1859 рік). Визначальними рисами світогляду М.Драгоманова у гімназійні роки стали космополітизм і націленість на розширення прав і свобод людини на засадах лібералізму. Вони сформувалися під впливом учительського середовища Полтавської гімназії, а особливо – Казимира Полевича та Олександра Строніна, які закріпили в учневі ліберальний напрямок мислення. Важливо підкреслити, що у драгоманівському лібералізмі був закладений міцний моральний імператив [2, с.61-66]. Як зазначав визначний український правник, соціолог і політолог Б.Кістяківський, «свобода» у трактуванні Михайла Петровича – «чисте діло», котре вимагає «чистих рук». Я.Дашкевич цілком заслужено назвав Драгоманова «людиною в повному розумінні того слова небуденною». Можливо, саме тому він став «першим українським політичним лідером нової доби» [8, с.28].

Отже, формування ціннісних орієнтирів Михайла Драгоманова відбулося під впливом родинного оточення та учительського середовища прогресивних педагогів Полтавської гімназії, передусім Олександра Строніна. Відтак, гадяцько-полтавський період став своєрідним фундаментом для подальшого розвитку вченого під час навчання в Київському університеті Св. Володимира.

Література

1. Андрусяк Т. Шлях до свободи: (Михайло Драгоманов про права людини) / Т. Андрусяк: Фонд сприяння розвитку укр. прав. думки та пропаганди державн. традицій «Право для України». – Львів: Світ, 1998. – 192 с.
2. Бужинський М. До гімназіальних літ М.П.Драгоманова / М.Бужинський // Україна. – 1926. – №2-3. – С.61-66.
3. Горбач Н. Дитинство, юність, молоді роки: розділ з неопублікованої книжки «Справжня постать Михайла Драгоманова»/ Н.Горбач // Дзвін. – Львів, 2007. – №7. – С.101-106.
4. Драгоманов М. Два учителі / М.Драгоманов // Драгоманов М. Вибране: «мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні». – Київ, 1991. – С. 575-605.
5. Круглашов А.М. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / А.М.Круглашов. – Чернівці: Прут, 2000. – 488 с.
6. Михайло Драгоманов: автожиттєпис / Уклали І.С.Гриценко, В.А.Короткий, М.В.Томенко. – Київ: Либідь, 2009. – 443 с.
7. Олена Пчілка [Косач Ольга]. Спогади про Михайла Драгоманова / Олена Пчілка // Україна. – 1926. – №2-3. – С.54-65.
8. Ротач П. Апостол правди і науки: до 150 річчя від дня народження М.П.Драгоманова / П.Ротач. – Гадяч, 1991. – 28 с.
9. Шанько Г. Велети землі рідної // Гадяцький вісник. – 1991. – №92. – С.3.

* * *

А. Зіжко, студентка І курсу
(наук. кер. – доц. Лахач Т.О.)

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА – ДОБА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ: ЗНАЧИМІСТЬ ТА УРОКИ

Пройшло 100 років з часу віковічних подій створення у березневі дні 1917 року Української Центральної Ради. Історичний досвід того періоду найбільш повчальний для сучасного державного будівництва, тому ця тема є актуальною для сучасного українського державотворення.

Метою представленої статті є дослідження, аналіз і встановлення особливостей процесу державотворення в період Центральної Ради, значимість цього досвіду та основні уроки її діяльності.

На думку вітчизняних вчених, потреба у глибинному науковому аналізі періоду діяльності УЦР є значимою і викликана багатьма причинами. У першу чергу, це порівняння процесів державотворення сучасної України і періоду Центральної Ради та використання у сучасній практиці цього збереженого історією масиву втілених і

невтілених у суспільне життя вчень, програм, планів, концепцій, доктрин розбудови власної держави, вартість яких важко переоцінити.

Так, В.Верстюк зазначив: «шлях до об'єктивного пізнання історії Центральної Ради лежить не тільки у вивченні конкретного перебігу та нюансів її діяльності, а й у широкому узагальненню досвіду, в такій постановці проблеми, яка б допомогла наочно переконатися наскільки ідеї і принципи, покладені в основу політики ЦР, відповідали суспільним ідеям і цінностям модерної доби». Це дає можливість оцінити і визначити, що із застосованої нею суспільної, ідейної спадщини сьогодні повторно реалізується в державному будівництві [3, с. 8-9].

Я.Яцків з цього приводу вказав: «Читаючи протоколи засідань Центральної і Малої Рад, Ради Міністрів, урядові ухвалини, надто часто ловиш себе на відчутті, що вони переносять тебе в сьогоднішні дні. У своїй радості і в своїй гіркоті… Писати про УЦР і її універсали необхідно не тільки тому, що до цього змушує збіг календарних дат, а й тому, що в діяльності Центральної Ради і сьогоднішніх політичних реаліях є чимало спільного, а …значення та уроки минулого нашим суспільством, його елітою засвоєні погано і осмислені слабо» [1].

Ця тематика знайшла наукову розробку у працях сучасних вчених В.Верстюка, Р.Іванченко, О.Копиленка, В.Кульчицького, О.Реєнта, О.Рубльова, В.Румянцева, О.Мироненка, П.Музиченка, В.Солдатенка, О.Тимощука, Я.Тинченка, Б.Тищика, В.Шевченка, О.Шевченка, Я.Яцківа, українських вчених В.Винниченка, М.Грушевського, Д.Дорошенка та ін.

Перш за все зазначимо, що важливою рисою УЦР було впровадження нею, з перших днів заснування, функції представництва всього українського народу, вона постійно зверталася до народу і діяла від імені народу, що отримало суспільне схвалення. Так, В.Верстюк зазначив: «історична заслуга Центральної Ради полягає в тому, що вона, на відміну від окремих політичних партій, захищала інтереси не якогось одного класу, а перша, публічно й відкрито, почала говорити від імені нації й про потреби нації. УЦР не пропускала нагоди апелювати до народу. Можливо, в такій політиці був значний популізм, та оскільки йшлося не про конкретні соціально-економічні рішення, а про мобілізацію й орієнтацію національної свідомості, така політика мала добрі наслідки» [3, с. 10].

Урок УЦР полягає ще й в тому, що вона, після політичного сну українців, виголосила і внесла в практичну площину стратегічну мету побудови Української держави, яка закріпилася як дороговказ українського державотворення на століття. За твердженням Я.Яцківа «півтора рядка друкованого тексту: "Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною,

суверенною державою Українського народу”» – вмістили констатацію факту, який декільком поколінням найкращих синів України, здавався жаданою, але недосяжною мрією” [11].

Цінним є державницький досвід УЦР формування у складній воєнно-економічній ситуації, самостійної фінансової системи, відокремленої від Росії, процес створення української національної валюти, стабілізації грошового обігу, який також надто проблематичний у сучасному державному будівництві України. За твердженнями П. Гей-Нижника у період «переходу всієї господарської системи від військово-руїницької до мирно-творчої діяльності …не можуть бути поставлені… без плану, без свідомої в державному масштабі розробленої системи заходів фінансово-економічної політики. …Для України це особливо складне і багатогранне завдання – …у різних відношеннях його будувати необхідно з чистого аркуша: створити власну фінансову систему, власні банки, покласти початок власній транспортній, торговельній, промисловій політиці тощо [7, с. 71].

Крім того, Українська Центральна Рада пройшла в короткий строк шлях українського політичного життя від «державницької ідеології XIX ст., що базувалася на українсько-визвольному русі, побудованому на автономізмі в різних формах федералізму, на політичному романтизмові, угодовстві української інтелігентської еліти XIX ст., яка сподівалася на демократичність, толерантність і розуміння прав українського народу щодо власного державного буття з боку нового російського уряду і безумовно, російської соціалістичної демократії і довірливого очікування цього» до еволюції державної самостійності України і виокремлення в пріоритет завдання боротьби за утвердження Української незалежної держави [9, с. 212-216]. Еволюція цього політичного процесу знайшла закріплення у чотирьох універсалах, з яких «вершиною державотворення став IV Універсал».

При цьому УЦР, у відведений історією час, безнадійно запізнилася, до гуртування української нації навколо стратегічного завдання розбудови власної держави на засадах «національно-демократичної незалежності». р. Іванченко зазначає, що «УЦР втратила час, і не тільки через вичікування їхнього визнання, а й через те, що більше уваги приділяла не будівництву національної держави й агітації за нею, а впровадженню в життя утопічних соціалістичних ідеалів. …Це призвело до втрати можливостей для поширення національно-державницьких переконань серед широких верств українського суспільства без чого взагалі неможливо будувати власну державу» [9, с. 215].

Підсумовуючи, необхідно підкреслити, що незважаючи на «великий вклад УЦР у державотворчу працю; прийняття величезної

кількості найдемократичніших законів і рішень, створення велетенської кількості міністерств, комітетів та інших адміністративних органів для відродження промисловості, торгівлі, банків, навчальних закладів, театрів, музеїв, виявляючи піклування про національні меншини», вона втратила довіру народу [9, с. 223; 11, с. 81-86].

З цього приводу В. Винниченко писав, що «я під той час уже не вірив у особливу прихильність народу до Центральної Ради. Але я ніколи не думав, що могла бути в йому така ненависть. Особливо серед солдатів. І особливо серед тих, які не могли навіть говорити по-російськи, а тільки по-українськи, які, значить, були не латишами, й не росіянами, а своїми, українцями, з якою зневагою, лютою говорили про Центральну Раду, Генеральних секретарів, про їхню політику» [5]. Негативне ставлення до УЦР перекликається з втратою довіри і до сучасної державної влади і мало б слугувати повчальним уроком національного державотворення.

Література

1. Бойко О.Д. Проблема визначення кордонів України в період Центральної Ради (1917-1918 рр.) / О.Д. Бойко // Український історичний журнал. – 2008. – №1. – січень-лютий. – С. 5-31.
2. Верстюк В.Ф. Політична боротьба за владу в Українській Народній Республіці в перші місяці її проголошення / В.Ф.Верстюк // Український історичний журнал. – 2008. – №1. – січень-лютий. – С. 31-45.
3. Верстюк В. Проголошення незалежності УНР: історичне значення // Українська революція 1917-1921 рр.: Подвиг героїв Крут. Матеріали наукових читань (24 січня 2008 р.) / Відпов. ред. В.Ф. Верстюк. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С. 8-20.
4. Верстюк В.Ф. Роль і місце Центральної Ради в модерній історії України / В.Ф. Верстюк // Український історичний журнал. – 1997. – №5. – вересень-жовтень. – С. 17-25.
5. Військово-політична діяльність Центральної Ради та причини її поразки // Армія України. – 2002. Квітень. – С. 5,6.
6. Винниченко В. Відродження нації: в 3-х частинах / В.Винниченко. – Київ-Відень, 1920. – Ч.1. – 314с.
7. Гай-Нижник П.П. Народне міністерство фінансів УНР: проблеми становлення (січень-квітень 1918 р.) / П.П.Гай-Нижник // Український історичний журнал. – 2008.– №1. – Січень-лютий. – С. 59-75.
8. Дзісяк Я. Історичний аналіз окремих спроб українського державотворення / Я. Дзісяк. – Тернопіль, 2010. – 188 с.
9. Іванченко р. Центральна Рада: апофеоз і драма теорії і практики /

Р.Іванченко // Я повертаю Україні те, що в неї вкрадено: статті. Нариси. Роздуми. – К.: Укр. письменник, 2005.– С. 212-224.
10. Копиленко О.Л. Держава і право України. 1917-1920: навч. посібник / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
11. Копиленко О.Л. «Сто днів» Центральної Ради / О.Л. Копиленко. – К.: Україна, 1992. – 204 с.
12. Кравчук М.В. Військове будівництво Української Центральної Ради та його законодавче закріплення / М.В.Кравчук // Правове життя сучасної України: Тези доповідей Міжнародної наукової конференції професорсько-викладацького та аспірантського складу (м. Одеса, 21-22 травня 2010 р.) // Одеська національна юридична академія. – О.:Фенікс, 2010.– С.208-210.

* * *

С. Пантелей, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Шаповал Л.І.)

АРХІВНА СПРАВА В РОКИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ, ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Революційна ситуація 1917 р., яка склалася в Україні поставила на порядок денний Центральної Ради питання збереження історико-культурної спадщини українського народу, архівних документів, що залишилися від старого режиму й мали історичне, культурне і політичне значення. У поле зору нової влади попали архіви жандармських установ та охоронних відділень, які переходили в розпорядження громадських комітетів. В умовах постійної зміни влади, фронту воюючі сторони доклали руки до нищення документальної спадщини, тому питання її збереженості в роки Центральної Ради та Гетьманату П.Скоропадського перебувало в центрі уваги громадських комітетів охорони пам'яток культури і мистецтва. В роботі комітетів брали участь М.Біляшівський та В.Модзалевський. 11 січня 1918 р. Рада Центрального комітету охорони пам'яток мистецтва і культури виступила з ініціативою прийняття закону про охорону архівів. Створення Генерального Секретаріату дало поштовх вирішенню питання про державне опікування архівною справою. У вересні 1917 р. у складі Департаменту мистецтв Генерального секретаріату в освітніх справах було створено Бібліотечно-архівний відділ, який очолив професор О.Грушевський, який структурно поділявся на архівну і бібліотечну секції. До роботи в архівній секції, штат якої складав чотири особи, залучалися історики М.Василенко, С.Глушко, Н.Мірза-Авак'янц, Д.Онацький, В.Щербаківський. Державний орган управління архівною

справою в Україні сприяв залученню до наукового обігу архівної інформації, організацію архівної справи та проведення архівної реформи. З цією метою розроблялася структура мережі установ архівної служби, концепція Національного і районних архівів, відновлювались контакти з архівними комісіями, робилися спроби заснування нових – у центрі й на місцях. У травні 1917 р. планувалося підпорядкування Відділу при Культурно-освітній комісії Всеукраїнської Ради військових депутатів «Музею – архіву революції 1914-1917 рр.» для спільної участі в організації Воєнно-історичного архіву. До компетенції відділу входило науково-методичне забезпечення і координація археографічної роботи архівних комісій на місцях. Співробітники відділу займалися виявленням архівних матеріалів для передання їх на державне зберігання, укладалися докладні інвентарні описи виявлених документальних комплексів, планувалось створення науково-довідкового апарату, його публікація. Для цього передбачалось видавати археографічний часопис «Пам'ятки». Бібліотечно-архівний відділ встановив контакти з Губернськими вченими архівними комісіями, ученими, місцевими відділами товариства «Просвіта». За ініціативою громадськості на місцях виникли архівні інституції, які фінансували утримання співробітників архівів. Щоб з'ясувати загальний стан архівної справи проводилось анкетування архівів за розробленою анкетою. При Відділі засновувались бібліографічна і археологічна комісії (6-8 членів) для розробки теоретичних і практичних проблем бібліографознавства та археографії. На майбутнє передбачалась організація підготовки кадрів для архівів і бібліотек через створення при комісіях бібліографічного і архівного гуртків, які мали перерости в науково-дослідну установу для підготовки кадрів та створення спеціалізованої бібліотеки, складовою якої була б бібліотека-архів.

При участі Архівно-бібліографічного відділу в березні 1918 р. при Головному управлінні генштабу було утворено Державний військово-історичний архів, очолений Я. Ждановичем, на який покладалися функції архівного управління. Архів порушив питання збирання і зберігання архівів російських військових частин та штабів, дислокованих в Україні, архівних фондів Південно-Західного і Румунського фронтів російської армії, документів про українізацію війська. Велику роль у збереженні документів військових частин відіграли командири, але через політичні події, плани Державного військово-історичного архіву реалізувати не вдалося. Організаційна робота розпочата українськими діячами в галузі архівної справи, мала позитивні результати. Було врятовано від знищення частину архівної документальної спадщини українців, однак програма діяльності Центральної Ради не передбачала реформування архівної справи. У

часи Гетьманату П.Скоропадського при Міністерстві освіти на чолі із М.Василенко, було створено Головне управління у справах мистецтва і національної культури (ГУСМНК), яке очолив П. Дорошенко. Ним було порушене питання про створення Державного архіву. Архівними питаннями займався Архівно-бібліотечний відділ, керівником якого був В.Модзалевський. Співпрацю з відділом, до якого входили вчені: Д.Багалій, І.Каманін, О.Левицький, В.Міяковський, продовжив О.Грушевський. Проект архівної реформи в Українській державі був розроблений за правління гетьманського уряду П.Скоропадського. Суть реформи полягала у проголошенні державної власності на архівні документи. Центральною установою архівної системи мав стати Національний архів Української держави (Головний державний архів), а в м. Києві передбачалося створити губернський архів. Національному архіву (НА) повинні підпорядковуватися Археографічна комісія, губернські архіви, наукові архівні комісії на місцях. Комісіям у Чернігові, Полтаві, Катеринославі, Києві, Сімферополі планувалося надати статус державних установ зі збільшенням штату і функції контролю за станом діловодства у місцевих установах. Строк зберігання документів у відомствах – 50 років. У Національному Архіві (НА) зосереджувались документи загальнодержавного характеру, а в губернських архівах – справи і документи губернських інституцій. Ідея централізації архівної справи витоки якої сягають XIX ст. втілювалась у життя. Статут Архіву поділяв його на п'ять відділів: сучасний, старих справ (до XIX ст.), Київський архів давніх актів, обласний (ліквідованих установ) і церковний.

Проект архівної реформи запропонував І. Каманін, який передбачав створення Головного Архівного Управління, Національного архіву з науковими інституціями, трьох крайових центральних архівів у Києві, Харкові, Одесі, губернських і повітових архівів. На жаль, програму архівної реформи, зокрема створення національного архіву, уряду П.Скоропадського реалізувати не вдалося, але було збільшено асигнування на утримання Київського архіву давніх актів, розроблено «Положення про Архів Південно-Західного Фронту». Зусиллями Архівно-бібліотечного відділу у травні 1918 р. на чолі з О.Грушевського створено архівну секцію Міжвідомчої комісії по складанню умов мирного договору з Росією, яка встановила принцип повернення документів до України примусово вивезених до російських архівів документів інституцій, що існували чи існують в Україні. 8 травня 1918 р. при Державній Генеральній канцелярії було утворено Науковий архів, керівником призначено сотника М.Пільденгаген – Виговського, який вів Державний хронограф Української Держави. За сприяння міністра освіти М.Василенка у

листопаді 1918 р. розпочав підготовку архівістів, археологів, бібліотекарів, мистецтвознавців Київський археологічний інститут. Активно велась робота по створенню спеціалізованої бібліотеки з питань архівознавства і бібліотекознавства, збірки архівних матеріалів – «Літературного архіву», яка складалась з відділів автографів, автобіографій, бібліографії та іконографії. Запрацювала система роботи з архівними документами у міністерствах, відомствах, Державному Сенаті, сформовано 40 фондів центральних установ та організацій Української Держави.

Отже, в роки Центральної Ради й Гетьманату П.Скоропадського вирішувалось питання державного опікування архівною справою, розроблено проект архівної реформи: централізація архівної справи, створення державного органу управління, Національного Архіву Української держави, але на жаль архівна реформа Гетьманату не була реалізована.

* * *

В. Пашко, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕЛЕМЕНТ У ВИХОВАННІ ДИТИНИ ЗА ПРАЦЯМИ СОФІЇ РУСОВОЇ

Саме тепер, коли в незалежній Україні йде розбудова освіти, питання про націоналізацію шкільного виховання набуває особливої ваги. Тривалий час українська національна система виховання нехтувалась чи взагалі заборонялась. Тому так важливо сьогодні звертатись до багатих глибинних національно-виховних традицій свого народу і творчих здобутків видатних педагогів та культурних діячів минулого. У серпні 2010 року урядом була затверджена Концепція Державної цільової програми розвитку дошкільної освіти на період до 2017 року, в якій були визначені проблеми, на розв'язання яких спрямована Програма. Вивчаючи та проаналізувавши основні вимоги державної Базової програми розвитку дитини «Я у Світі», світовий педагогічний досвід, спеціальну педагогічну та методичну літературу, накопичений власний педагогічний досвід ми обрали серед відомих педагогічних систем дві більш оптимальні та діючи і які найбільш відповідають вимогам сьогодення це: педагогічна система видатного українського педагога Софії Русової.

Вивчення доробку С.Русової включено до програми “Педагогіка національної школи”; у 1996 видана монографія І.Зайченка [1] “Педагогічна концепція С.Ф.Русової”, у 1997 році вийшли “Вибрані педагогічні твори” С.Русової у 2-х книгах із передмовою Є.Коваленко та І.Пінчук [2], захищена кандидатська дисертація В.Сергєєвої [7]

"Проблеми дошкільного виховання у педагогічній спадщині Софії Русової".

С.Ф.Русову справедливо вважають одним із лідерів українізації і творців концепції національної освіти, спрямованої на виховання патріотичної, національно свідомої української молоді. Вона всебічно обґрунтовує зміст, характер і форми безперервної освіти (родина, дитячий садок, школа, вищі навчальні заклади, позашкільна освіта) та їхню взаємодію. Послідовно й мудро випивала Софія Федорівна на розвиток нової української освіти. Прагнула відродити приспані сипи, збудити потенції, залучити до роботи молодь – надію нації. Її внесок в розвиток педагогічної думки XX століття неможливо переоцінити. Індивідуальний підхід до навчання та виховання, свобода вибору діяльності, розвиток самостійності, любов до праці та порядку, духовне та національне виховання, гуманізм, народність, природовідповідність, відродження духовної спадщини українського народу, виховання поваги до традицій, обрядів, свят, до рідної мови. І в центрі уваги знаходиться дитина з її особливостями та менталітетом [3, с. 89].

Софія Русова свою невтомну педагогічну, наукову та громадську діяльність спрямувала на розробку концепції національної освіти й виховання.

Педагогічні погляди С. Русової викладено в її фундаментальних працях: "Дошкільне виховання", "Теорія і практика дошкільного виховання", "Дидактика", "Сучасні течії в новій педагогіці", "Роль жінки в дошкільному вихованні", "Моральні завдання сучасної школи", "Єдина діяльна (трудова) школа", "Нова школа" та ін. На жаль, низку педагогічних творів С.Русової ще не опубліковано, наприклад: "Соціальне виховання, його значення в громадському житті", "Практичні поради до виховання дітей", "Національна школа у різних народів", "Середньовічні університети". Цей простий перелік робіт віддзеркалював основні напрями педагогічних пошуків та великий внесок Софії Русової в українську педагогічну думку. Її праці свідчать про те, що в системі національної освіти й виховання надзвичайну увагу приділено дошкільному вихованню, яке, на думку авторки, є мостом, що перекидається між школою та родиною. Саме в цей період закладаються цілісність особистості, її життєві прагнення й нахили.

Софія Русова не визнавала альтернатив національному вихованню: тільки воно забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти – коли творчі сили не будуть покалічені, а навпаки – дадуть нові оригінальні, самобутні скарби для вселюдського поступу. Національне виховання через пошану і любов до свого народу зародить у дітях пошану і любов до інших народів і тим приведе нас не до вузького

відокремлення, а до широкого єднання й світового порозуміння між народами та націями. «У справі національного виховання важливе місце займає ідея національної самосвідомості. Педагогіка повинна опиратися на національний світогляд і на національну філософію, якою має оволодіти педагог, щоб успішно формувати в дітей компонент духовності», – пише С.Русова. У контексті цієї думки проблема національної самосвідомості не є парадом костюмів чи театралізованими дійствами, а є сутністю буття родини, педагога і дитини [6].

Концепція національної системи освіти та виховання С.Русової має надзвичайну актуальність для розбудови національної системи освіти в сучасних умовах. Заповітом і наказом звучить її звернення до сьогоднішнього покоління: "...Народ, що не має своєї школи, попасає задніх, йому замкнено двері до пишного розвитку своїх культурних сил, він засуджений на пригноблене становище, на постійне вживання чужого хліба; живе він не по своїй живій думці, а чужим розумом. Такому народові, який не має своєї школи й не дбає про неї, призначені економічні злидні й культурна смерть. Ось через що сучасним гаслом усякого свідомого українця мусить бути завдання: рідна школа на Вкраїні" [3, с. 111].

Її праці заслуговують на визнання, адже в них зібраний досвіт не одного покоління і не одного народу. Саме на їх ґрунті українська педагогічна думка остаточно сформувалася та вдосконалилась.

Глибокий гуманізм – провідна риса, що притаманна діяльності і творчості С.Русової. Словом і ділом боролася вона не лише за національні й соціальні права українського народу, але й за права всіх знедолених і пригнічених. В цьому широкому гуманізмові її виховала не кабінетна теорія, а безпосереднє народне життя, висока національна самосвідомість, багатогранний власний життєвий досвід.

С.Русова глибоко усвідомлювала, що без серйозного інтелектуального розвитку нації, без ґрунтовних підвалин у галузі освіти, школи, науки і культури, без розбудови власної національної школи і системи освіти важко претендувати на самовизначеність і визнання українського народу іншими народами світу. Вона є однією з тих, хто своєю подвижницькою працею у сфері народної освіти намагався вивести український народ на широкий шлях просвіти, культури і науки, закласти основи розвитку національної школи і системи освіти, починаючи з дошкільної і закінчуючи вищою та позадипломною освітою. Сфера її теоретичної і практичної діяльності надзвичайно тяжка і разом з тим благородна – просвіта – всебічна, різнопланова, ґрунтовна.

Всі її думки, наукові положення, практичні рекомендації були спрямовані на формування національно свідомого громадянина –

патріота своєї держави. Актуальними вони є і сьогодні. Ось хоча б деякі з них: «Найдорожчий скарб у кожного народу – його діти, його молодь»; «Дошкільне виховання є міст, що перекидається між школою й родиною»; «Розум дитини-то багаття, до якою ми маємо лише підкладати дрова, о горітиме воно вже своїм вогнем»; «У вселюдськім житті тільки той народ бере перемогу, який має найкращу школу». Вона закликала всіх до напруженої роботи, заохочувало не лякатися і не зупинятися на роздоріжжі, бо щастя й доля українською народу залежить від того, як ми «переведемо в життя дороге, велике гасло: вільна національна школа для виховання вільної, свідомої, дужої нації» [6].

Виділені педагогічні ідеї С.Русової у педагогічних технологіях не існують ізольовано. Вони взаємопроникають, взаємозумовлюють і взаємодоповнюють одна одну. Ці ідеї не є й новими, вони лише потребують осмислення і втілення їх у життя в тих нових умовах, в яких нам доводиться виховувати молоде покоління.

Література

1. Зайченко І.В. Концепція української національної школи С.Ф.Русової / І.В.Зайченко // Івано-Франківськ, 1996. – С. 6-9.
2. Коваленко Є. І. Освітня діяльність і педагогічні погляди С. Русової / Є.І.Коваленко. – Ніжин: НДПУ, 1998. – 214 с.
3. Проблеми національного виховання у спадщині С.Русової. – 1996. – 70 с. Кн. 3: Проблеми шкільної педагогіки і психології навчання і виховання у творчий спадщині Софії Русової – 1996. – 125 с.
4. Русова С. Берегиня української національної школи: Урочистості до 135-річчя від дня народження / С.Русова // Рідна школа. – 1991. – №2. – с. 86-87
5. Русова С. Націоналізація дошкільного виховання / С.Русова // Світло. – 1913. – №3. – С.16.
6. Русова С. Національна концепція Софії Русової у початковій школі [Електронний ресурс] / С.Русова // Режим доступу: http://shapovalivka-school.edukit.cn.ua
7. Сергеєва В.Ф. Про деякі питання концепції національного дошкільного виховання Софії Русової / В.Ф.Сергеєва // Педагогічний пошук: Інформаційно-методичний вісник. – 1996. – №1 (3). – С. 20-21.

* * *

Н. Удовиченко, магістрантка
(наук. кер. – проф. Бабенко Л.Л.)

НОВІ ЧИ ЗАБУТІ ДЖЕРЕЛА ІСТОРИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ?

Сучасна історична наука для реалізації своїх функцій потребує новітнього удосконаленого методологічного інструментарію. У цьому контексті важливого значення набуває пошук нових джерел для дослідження новітньої історії. Мета автора статті полягає у спробі узагальнення та визначення інформативної цінності специфічних джерел, які ще не стали традиційними в практиці історичних та історико-краєзнавчих досліджень.

Фотографія, документальне кіно – це, на наш погляд, цілком самодостатні історичні джерела, які потребують такої ж джерелознавчої критики та відповідного методологічного інструментарію, як і писемні документи. Як зазначає Ольга Коляструк, візуальні документи цінні не тільки фіксованим зоровим образом, що вони зберегли, а й закодованою у них інформацією [1, с.259]. Комплексне дослідження, вилучення та використання інформації з таких джерел дає змогу дослідникові не лише доповнити свої знання про події і явища, а й поглянути на них у буквальному розумінні цього слова. Світлини зберігаються в архівних і музейних колекціях, видаються у формі буклетів і альбомів тематичного чи хронологічного характеру. Цінні фотосвідчення своєї доби містять сторінки газет. Фотографії супроводжують мемуари, наукові праці, нариси тощо. Зрештою, у кожній родині є свій фотоальбом, що часто перетворюються на складову родинного архіву. Отже, світлини– це справді поширене і доступне джерело історичних досліджень.

О.Коляструк наголошує, що воно досить складне для використання у дослідницькій роботі. Насамперед, слід зважено й обдумано відбирати фотодокументи, в тому числі й у популярному напрямку дослідження повсякденності [1, с. 260].

Є сенс розглянути родинний фотоальбом як історичне та етнографічне джерело, враховуючи, що альбом, за визначенням В.Л. Круткіна, – це неодмінний атрибут родини, приклад особливого роду масової культури з характерними ознаками фольклорної дійсності [2, с. 171-178]. Родинні альбоми містять величезну кількість такого роду фотографічних фіксацій. Але для дослідника важливо абстрагуватися від естетичного споглядання фотографій і обрати відповідні методи аналізу самої події, що стала об’єктом фотографування. Найчастіше фотографії фіксують соціальні і ритуальні дії окремих індивідів або соціальних груп. Родинний альбом – це спроба відновлення та інтегрування розсипаних елементів тогочасної епохи. Тлумачення фотографій – це спроба пов'язати досвід родини як частини мікросоціуму із соціально-політичною та духовною

сферами суспільства.

Предметом дослідження є комплекс фотографічної фіксації соціально-побутової сфери жителів с. Тарасівка Зіньківського району. Обрані для аналізу фото належать до періоду новітньої історії радянської доби. Хронологічні рамки дослідження охоплюють повоєнне десятиріччя другої половини 1940-их – першої половини 1950-их років. В процесі дослідження нами був створений особистий архів, який складається з фотографій, які належать моїй бабусі Удовиченко М.А., а також зафіксований аудіозапис її розповіді з наступним письмовим дешифруванням [4].

Досліджувані фотографії не просто відтворюють радянські ритуали. Фотографування створює і демонструє локальний досвід родини: моменти народження дітей, роки юності, шлюб, роботу, відпочинок, старість, смерть – події, які поєднують «соціальне» та «індивідуальне».

Жорсткі рамки обмежених можливостей реалізації культово-релігійних потреб штовхали людей до утаємниченого характеру їх здійснення, що при виявленні зумовлювало конфлікт з органами влади. Тому при реконструкції історії повсякденності (епохи, соціальної верстви, середовища, окремої людини) можна не тільки відзначити зростаючу роль зображальних і речових джерел, а й певну зміну їх пріоритетності. Адже повсякдення майже не фіксується в офіційних повідомленнях і джерелах. Отже, ми звертаємося до документів особового походження, враховуючи при цьому їх суб'єктивний характер, відбиток приватності й індивідуальності.

Упродовж всього XX ст. фотографія допомагала формувати наше уявлення про самих себе і світ навколо нас, дала нам точки відліку для відтворення спогадів про минуле.

Отже, для реконструкції повсякденного життя використання родинного архіву, фотографій є для історика не тільки можливим, а й необхідним. За ними відтворюється конкретний образ епохи з мікроісторичним підходом до її вивчення, деталями, дрібницями, під різними кутами зору. При аналізуванні фотографій дослідник повинен іти шляхом від елементарного опису до історичної інтерпретації, що ми й спробували зробити у цій статті.

Література

1. Коляструк Ольга. Візуальні документи як особливі джерела історії повсякденності / Коляструк Ольга // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика. – 2008. – 14. – С. 259-264. – Режим доступу: http://history.org.ua/publ/242605
2. Круткин В.Л. Антропологический смысл фотографий семейного альбома // Журнал социологии и социальнойантропологии. – 2005. – Т. 8. – №1. – С. 171-178.

3. Маркітан Л. Кінофотодокументи як історичне джерело // Історичні джерела та їх використання. – К., 1971. – Вип.6. – С.17.
4. Особистий архів автора, зібраний методом усного опитування та фіксації спогадів Удовиченко М.А., жительки села Тарасівка Зіньківського району Полтавської області, 1937 р.н. Дешифрований аудіозапис – 11 аркушів.

* * *

Д. Лобода, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Діптан І.І.)

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЗАЦЬКОГО ПЕРІОДУ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В «ІСТОРИЧНИХ ЕСЕ» ІВАНА ЛИСЯКА-РУДНИЦЬКОГО

Проблема самосвідомості та самоідентифікації козацтва віддавна є дискусійною у вітчизняній історіографії. У своїй роботі «Дослідження козацької історії» І.Лисяк-Рудницький прямо стверджував, що «Немає найменшого сумніву, що українці XVII ст. цілком усвідомлювали свої відмінності від татар, поляків і москалів. Ця свідомість, звичайно, виражалася у формах і висловах, відповідних для того часу; часто, наприклад, через ототожнення з релігією або захист корпоративних «прав і вільностей» представницької суспільної верстви» [2, с.55]. Таким чином, автор стверджує, що козацька доба – час самоосмислення нації в Україні. Я. Грицак зазначав, що у твердженнях про козацьку добу І.Лисяк-Рудницький вдавався до довгих дискусій та завжди опонував на захист козакам [4, с. 83].

Говорячи про історію козацтва, автор згадував про соціальні конфлікти тієї доби. Він не заперечував, що спочатку польсько-козацький конфлікт мав соціальну природу, проте згодом набув національного виміру. Це зумовлено зміною традиційної українського еліти, яка перейшла до козацької верстви: козаки надають військову допомогу для відновлення ієрархії православної церкви, поширюють свій захист на православні школи, вступають у політичні союзи із залишками православної шляхти, міщанами та духовенством; до козацтва тяжіють і селянські маси в їхньому стихійному протистоянні кріпацтву. Іншими словами, навколо козацького ядра формується широка коаліція соціальних класів. Саме ці обставини, на думку І.Лисяка-Рудницького, дозволяють до великого повстання 1648 р. застосувати термін «національно-визвольна війна» [6, с. 45].

Висновки І.Лисяка-Рудницького підтверджує і зацікавлення державницькими ідеями так званої тогочасної інтелігенції, основною репрезентативною верствою якої було духовенство. Про це свідчать твори полемістів, а саме «Пересторога», «Палінодія» та Густинський літопис, написані архімандритом Києво-Печерської лаври

Копистецьким, «Хроніка» Феодосія Софоновича – сучасника і близького знайомого Богдана Хмельницького. Цікаво, що саме козацьку добу автор вважає початком серйозних міжнародних відносин, у центрі уваги яких була Україна.

Щодо соціальної структури козацтва він зазначав: «Серед українських козаків існував дуалізм − вони поділялися на запорожців і так званих городових козаків. Запорожці були власне людьми пограниччя, тоді як городовики проживали в уже заселених районах і були вільними селянами. Саме ця переважно шляхетська й більш-менш освічена верства городової козацької старшини забезпечила провід у великому антипольському повстанні 1648 р.» [5, с. 80].

Пізніше, погоджуючись із висновками І.Лисяка-Рудницького, про історичну закономірність трансформації козацької держави у національно-станову, Л.Онішкевич зазначала, що «коли ще не скінчений новий етап історичного розвитку, коли немає передумов для створення суспільства вищого етапу, боротьба й перемога можуть принести силу змін, але самої основи суспільно-правових відносин вона принести не може» [8, с. 176].

І.Лисяк-Рудницький характеризує не лише історичні процеси, а ще й персоналії тієї доби: «Щасливим доповненням у цей період можна назвати Б.Хмельницького, який обґрунтовував концепцію монархічної гетьманської влади. Коронуватися ж самому на князя чи короля Б.Хмельницькому не дозволив «великий державницький такт». Адже революційне походження його влади було надто свіже, монархічний же авторитет базується на спадковості». «Колишній чигиринський сотник, – пише І.Лисяк-Рудницький, – міг бути щасливим революційним вождем, але не легітимним «самодержцем руським»» [6, с. 341].

Поразку українського монархічного легітимізму зумовили різні причини, серед яких головною є те, «що цього роду політичне світовідчування було чуже українському народові», більше того український легітимізм не знаходячи рідного кристалізаційного пункту, спрямовувався на чужі династії.

І.Лисяк-Рудницький відкидав суперечливість у поглядах Драгоманова на союз України з Московією так: «Перед козацькою Україною поставали дві основні проблеми зовнішньої політики: завоювати й колонізувати узбережжя Чорного моря або вигнати паразитичну польську олігархію. Постійні наскоки турків і татар, для яких Україна була такою собі «білою Африкою», робили майже неможливим упорядковане, осіле життя. Українські селяни та козаки заздро позирали в бік родючих південних степів. Та й чорноморських гаваней Україна потребувала для торгівлі та контактів із зовнішнім світом» [7, с. 26].

Підводячи підсумки зазначимо, що, незважаючи на те, що українська гетьманська держава так і не змогла утвердитись на політичній арені Європи, все ж «козаччина, – а зокрема, її вершковий щабель, Хмельниччина, – була таким могутнім струмом, що вона внесла тривалі нові елементи до побуту та колективної свідомості найширших народних мас (принаймні на більшості українських земель), стала невід'ємним складником української народної індивідуальності» [1, с. 30].

Наукова спадщина Івана Лисяка-Рудницького ще недостатньою мірою відома в українських інтелектуальних колах, ще не здобула тієї високої оцінки, на яку вона по праву заслуговує. Багато ідей Лисяка-Рудницького залишаються для нас своєрідними «листами у майбутнє». Власними есе Лисяк-Рудницький пропонував науковцям моделі дослідження української минувшини. Творчість Лисяка-Рудницького, його підходи до аналізу минулого – універсальні.

Література

1. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм / Е. Гелнер. – К.: Таксон, 2003. – С. 73.
2. Горбань Ю.А., Петровський В.В., Слюсаренко А.Г. Історія сучасного світу / Ю. А. Горбань, В. В. Петровський, А. Г. Слюсаренко. − К.: Телепрес-інформ, 2001. – 338 с.
3. Гринів Олег. Українська націологія: від Другої світової війни до відродження держави. Історичні нариси / О.Гринів. – Львів: Світ, 2004. – 592 с.
4. Грицак Я. Іван Лисяк-Рудницький (Нарис інтелектуальної біографії) / Я.Грицак // Сучасність. − 1984. – №11. – С. 73-96.
5. І.Лисяк-Рудницький «Переяслав: історія та міф» / І.Лисяк-Рудницький // Історичні есе: у 2 т. – Т. 1. – К.: Основи, 1994. – С.71-82.
6. Лисяк-Рудницький І. Нариси з історії нової України / І.Лисяк-Рудницький. – Львів, 1991. – 101 с.
7. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації / І.Лисяк-Рудницький // Історичні есе: у 2 т. – Т.1. – К.: Основи, 1994. – С. 11-40.
8. Смолій В.А. Українська державна ідея XVII-XVIII століть: проблеми формування, еволюції, реалізації / В.А.Смолій, В.С.Степанков. − К.: Альтернативи, 1997. − 351с.

* * *

Т. Татаріна, студентка IV курсу
(наук. кер. – проф. Волошин Ю.В.)

ІСТОРІОГРАФІЯ ГОЛОКОСТУ (ВЕРЕСЕНЬ 1941 – ВЕРЕСЕНЬ 1943) У МІСТІ ПОЛТАВА

Дослідження, присвячені тематиці Голокосту, проводяться в усьому світі вже понад 70 років. Збір матеріалів для регіональних наукових розвідок і масштабних монографій розпочався одразу ж після завершення Другої світової війни. В Україні це мало вигляд праць дослідників історії Великої Вітчизняної війни щодо злодіянь німецько-фашистських загарбників, де навіть мова йшла про тотальне винищення «радянського населення» без вказівки на національність загиблих. Для радянської історіографії характерним було формулювання злочинів нацистів як винищення «мирних радянських громадян без врахування статі, віку й національності». Це яскраво відображає радянський підхід до висвітлення проблеми Голокосту. Так, у «Повідомленні обласної надзвичайної комісії про встановлення злодіянь німецько-фашистських загарбників та їх посібників і про нанесені ними збитки громадянам» 11 жовтня 1943 року, що містить інформацію про Полтаву, йде мова в першу чергу про «масове знищення радянських громадян, що носило планомірний характер» [3].

Об'єктивні та незаангажовані розвідки з цієї теми стали можливими із здобуттям країною незалежності, коли науковці отримали можливість відкрити завісу подій 1941-1943 років.

Сучасні дослідники в Україні – директор Інституту вивчення історії Голокосту «Ткума» Ігор Щупак та директор «Центру вивчення міжетнічних та міжкультуних взаємин» (м. Дніпро) Ганна Абакунова у вітчизняній історіографії Голокосту виокремлюють три основні періоди [16, с. 62], згідно з якими можна аналізувати всі дослідження, що фіксують та ілюструють масове винищення євреїв у Полтаві.

Перший період (1991-1995 рр.) характеризується появою перших, ідеологічно незаангажованих науково-дослідницьких праць, що ґрунтуються на документах Державного архіву Полтавської області (ДАПО), статтях із газет окупаційного періоду та свідченнях очевидців. Це були спроби відійти від радянського «кліше» і створити зовсім «нове» бачення історичних явищ. До таких праць варто віднести опубліковані у 1991 р. тези доповіді «Архівно-слідчі матеріали періоду 30-40-х і початку 50-х років як історичне джерело» наукового співробітника відділу регіональних проблем історії України Інституту історії України НАН України Юрія Данилюка [2], що дали можливість використовувати нові документальні масиви, раніше закриті для дослідження. У 1994 році на світ з'являється перша стаття про Голокост на Полтавщині, написана дослідником із м. Кременчука Левом Євселевським [7]. Його невелика публікація «Нацистський

геноцид щодо євреїв на Полтавщині», що побачила світ у рамках науково-теоретичної конференції до 50-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників, побудована на величезній джерельній базі, містить у собі цитати з архівних документів, підкріплені свідченнями очевидців. Проте автор описує події окупації дуже стисло і коротко і не може претендувати на вичерпність. Зокрема, про переслідування єврейського населення Полтави написано лише один абзац, що складається з п'яти речень, побудований на матеріалі з однієї архівної справи, що зберігається в Державному архіві Полтавської області (далі – ДАПО).

У 1994 р. в США, у штаті Коннектикут, в м. Нью-Хейвен, під егідою Ойгена Когона, Германа Лангбайна та Адальберта Рюкерля побачила світ збірка документів «Нацистские массовые убийства: история использования отравляющих газов в документах». У ній міститься витяг з протоколу судового засідання над Куртом Фрідріховичем Лауером, перекладачем айнзацкоманди в Полтаві, який дав свідчення про масове винищення єврейського населення Полтави за допомогою отруйного газу. Підсудний свідчив про використання для вбивств у Полтаві газового фургону, до кузова якого заганяли місцевих євреїв, щільно замикали двері і через отвір під'єднували шланг від вихлопної труби працюючого дизельного двигуна [9].

Другий період (1996-2000 рр.) в Україні характеризується виходом у світ значної кількості публікацій різноманітного характеру: від невеличких наукових заміток і статей, до дисертацій і монографій. Однак, Полтава не вирізняється серед інших регіонів змінами в руслі дослідження Голокосту. За ці роки опубліковано дві статті, приурочені до річниць звільнення Полтави. У 1999 році, до 56-ої річниці визволення відомий краєзнавець Віра Жук написала статтю про період окупації в Полтаві, де зафіксувала всі прояви нацистського терору під час «хазяйнування» в місті, в тому числі й проти єврейського населення, зазначивши про розстріли 23 листопада 1941 року [8]. Підполковник Віктор Дмитренко, який заочно отримав історичну освіту, продовжив традицію публікування досліджень до визначної дати – 23 вересня, наступного року написав невелику статтю «Чорний день окупаційної Полтави», де провів паралелі з Бабиним Яром у Києві [5]. За твердженням автора, розстріли єврейського населення Полтави відбувалися за сценарієм «Бабиного Яру». Історик уперше описав сам процес збору населення до місця виконання злочину, вказав на місцевість, де відбувалися трагічні події. Однак, треба зазначити, що обидва автори наводили різну цифру розстріляних (Віра Жук писала про 10 000 осіб єврейської національності, а Віктор Дмитренко – про 8000 євреїв).

Третій період історіографічних розвідок (з 2000 р. по сьогодення)

можна характеризувати як найбільш продуктивний, порівняно з попередніми роками. В цей час відбувається активізація досліджень з історії Голокосту, у тому числі – осмислення трагедії не тільки істориками, а й представниками інших наук. За рахунок розсекречення архівів ширшою стає джерельна база досліджень, з'являється низка узагальнюючих праць.

Цьому сприяє, зокрема, створення в Україні наукових центрів дослідження Голокосту, серед яких – Всеукраїнський Центр вивчення Голокосту «Ткума» (м. Дніпро) і Український Центр вивчення історії Голокосту (м. Київ), які публікують наукові доробки та сприяють регіональному вивченню трагедії єврейського народу, в тому числі, і в Полтаві. Останні два роки в місті функціонує освітньо-дослідницький центр «Зикарон» БО «Полтавський єврейський фонд Хесед Нефеш», працівники якого ведуть активну пошукову діяльність, збирають речові та архівні докази Голокосту в Полтаві.

Слід відзначити, що в останні роки з'явилася зацікавленість до даної теми і з боку журналістів. Так, наприклад, кореспондент Оксана Андрієць у 2009 році розглянула події окупаційного періоду за допомогою свідчень мешканців Полтави і проаналізувала думку суспільства щодо трагедії єврейського народу [1]. У 2013 році журналіст Володимир Сулима у своїй статті підняв болюче питання облагородження місця розстрілів та доцільності місцезнаходження пам'ятника [14].

У розрізі досліджень історії Полтави періоду окупації вийшли у світ наукові праці істориків-краєзнавців Віктора Ревегука [12; 13] та Віктора Дмитренка [4], де окремі розділи відведено питанню Голокосту на Полтавщині і висвітлено події 1941-1943 років.

Окремо слід виділити публікації, підготовлені працівниками ДАПО. Аналітичний та хронологічний виклад подій окупаційного періоду слугує джерельною базою для досліджень проблеми Голокосту на Полтавщині у контексті всесвітньої історії. Серед них – розвідки спеціалістів відділу інформації та використання документів Ірини Дудяк [6], Володимира Кольби [10] і В'ячеслава Сушка [15].

З плином часу ситуація в історіографії Голокосту у м. Полтава істотно не змінилася. Впродовж років незалежності всі дослідження ґрунтувалися лише на свідченнях очевидців та джерелах із ДАПО, що досить звузило межі подання та викладу матеріалу. Публікації, які з'явилися за останні три роки – відкритий плагіат попередніх досліджень, що вказує на обмеженість можливостей отримання даних з інших джерел. І до сьогодні неопрацьованими для полтавських науковців залишаються документи Бундесархіву, величезний масив архівних слідчо-кримінальних справ Управління СБ України у Полтавській області та частина документів з фондів ДАПО

(Державного архіву Полтавської області), що містять інформацію німецької мовою.

Література

1. Андрієць О. Після кожного розстрілу ще протягом тижня лунав стогін і ворушилася земля… / О. Андрієць // Вечірня Полтава. – 2009. – № 38 (865). – С. 7.
2. Данилюк Ю. З. Архівно-слідчі матеріали періоду 30-40-х і початку 50-х років як історичне джерело / Ю. З. Данилюк // Тези доповідей і повідомлень другої Полтавської наукової конференції з історичного краєзнавства. – Полтава, 1991. – С. 82-83.
3. ДАПО, ф. 4005, оп. 3, спр. 227 (Б), арк. 5.
4. Дмитренко В. Полтава в окупационный период (18 сентября 1941 – 23 сентября 1943) / В. Дмитренко. – Полтава, 2016. – 116 с.
5. Дмитренко В. Чорний день окупаційної Полтави / В. Дмитренко // Полтавська Думка. – 2000. – № 47 (628). – С. 4.
6. Дудяк І. Голокост – трагедія Другої світової війни. Розстріл євреїв на території Полтавщини (за документами Державного архіву Полтавської області) [Електронний ресурс] / І. Дудяк. – Режим доступу: http://poltava.archives.gov.ua/publication/golokost-tragediya-drugoi-svitovoi-viini-rozstril-evreiv-na-teritorii-poltavshchini-za-d (10.11.2016). – Загол. з екрану.
7. Євселевський Л.І. Нацистський геноцид щодо євреїв на Полтавщині / Л.І.Євселевський // Науково-теоретична конференція до 50-річчя визволення України від німецько-фашистських загарбників, 6 жовтня 1994 р. – Кременчук, 1994. – С. 53-57.
8. Жук В. До 56-ої річниці визволення Полтави / В. Жук // Приватна справа. – 1999. – № 38 (169). – С. 4.
9. Когон Ю. Нацистские массовые убийства: история использования отравляющих газов в документах / Ю.Когон, Г.Лангбайн, А.Рюкерль. – New Haven:Yale University Press, 1994. – С. 45.
10. Кольба В. Лік смерті. Голокост на Полтавщині у 1941-1943 рр. / В. Кольба // Край. – 2011. – № 91 (97). – С. 8.
11. Мучник А. Доки живе людська пам’ять / А.Мучник // Полтавський вісник. – 27 січня 2012. – № 4 (1176). – С. 22.
12. Ревегук В. Я. Полтавщина в роки Другої світової війни (1939-1945) / В. Я. Ревегук. – Полтава, 2004. – 288 с.
13. Ревегук В.Я. Полтавщина в роки радянсько-німецької війни (1941-1945): монографія / В. Я. Ревегук. – Полтава: Дивосвіт, 2010. – 292 с.
14. Сулима В. Пам’ятник Скорботній матері став продовженням меморіалу Солдатської Слави / В. Сулима // Полтавський вісник. – 2013. – № 26. – С. 24.
15. Сушко В. Голокост на Полтавщині у 1941-1943 рр. (до 75-річниці

масових розстрілів єврейського населення у Полтаві) [Електронний ресурс] / В. Сушко. – Режим доступу: http://np.pl.ua/2016/11/holokost-na-poltavschyni-u-1941-1943/ (23.11.2016).
16. Щупак І. Вивчення Голокосту в Україні / І. Щупак, Г. Абакунова // Проблеми історії Голокосту. – Дніпропетровськ: «Ткума», 2007. – №4. – С. 61-75.

* * *

А. Соколова, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Бороденко О.А.)

ЖОДНОГО УРОКУ БЕЗ ОБРАЗОТВОРЧОЇ НАОЧНОСТІ – ДИДАКТИЧНА ВИМОГА СУЧАСНОГО УРОКУ ІСТОРІЇ

Сучасним школярам іноді важко розібратися, правильно оцінити ряд подій виходячи з того потоку інформації (часом досить суперечливої), яка пропонується пресою, радіо і телебаченням. У зв'язку з цим виникає необхідність вирішення ряду дидактичних проблем. Однією з таких проблем, яка потребує розкриття є утвердження в процесі навчання активного, самостійного, творчого мислення учнів. Завданням учителя є допомогти позбутися шаблонного, стереотипного мислення, стандартних установок щодо формування історичних знань у школярів за допомогою образотворчої наочності.

Тому використання образотворчої наочності на уроках історії є необхідним засобом, який створює у школярів опосередковані образи історичного минулого та формує такі, які близькі до дійсності, вносить в історичні уявлення відомий елемент художнього вимислу. Сучасна школа потребує використання наочності на кожному уроці. При наочному навчанні уявлення і поняття формуються в учнів на основі безпосереднього сприйняття явищ, що вивчаються за допомогою зображень. Отже, у нашому дослідженні спробуємо розкрити особливості класифікації образотворчої наочності, різновиди та проаналізувати окремі прийоми їхньої демонстрації на уроках історії.

Питання методики роботи з образотворчою наочністю висвітлюється у роботах таких авторів як О. Вагіна [1], П. Гори [2], М. Короткова [3], Д. Никифорова [4], В. Мирошниченко [5], О.Мокрогуза [6], О. Пометун, Г. Фреймана [7] та ін.

Завдяки безпосередньому сприйнятті предметів за допомогою зображень (наочності) у процесі навчання в учнів формуються образні уявлення і поняття про історичне минуле. Образотворча наочність – приладдя, які відтворюють людей, предмети, явища минулого за рахунок різних образотворчих засобів: макетування; скульптури; фотографії; живопису [2, с. 26-27].

За класифікацією П. Гори образотворча наочність поділяється на: 1) наочні об'ємні реконструкції архітектурних та інших пам'яток, знарядь праці, предметів побуту; 2) документальні площинні наочні засоби (малюнки сучасників, документальні фотографії різних історичних подій, фото-портрети, хронікальні фільми, діапозитиви, діафільми, зображення речових пам'яток, знарядь праці); 3) композиційні образотворчі приладдя (навчальні історичні картини, що створені творчою уявою художника або ілюстратора, на підставі історичних даних) [2, с. 27-29].

Значне місце серед образотворчої наочності займають навчальні картини – наочні посібники, спеціально створені художниками або ілюстраторами до тем шкільного курсу, що відтворюють на основі джерел конкретні події чи явища минулого. У своїй класифікації О.Вагін виділив кілька типів навчальних історичних картин (за змістом): а) подійні, що відображають неповторні історичні факти-події, що відбувалися лише одного разу; б) типологічні, що відображають багаторазово повторювані історичні факти-явища; в) описові картини із зображеннями міст, споруд, ансамблів, архітектурних пам'яток; г) історичні портрети [1, с. 149-152].

Для використання на уроці історії предметів, що збереглися від досліджуваної епохи, макетів і картин, що зображують відповідні явища, портрети, діафільми, портрети, презентації, вчитель поєднує різні методи навчання. Наприклад, метод наочності передбачає демонстрацію і розбір малюнків, історичних картин, застосування класної дошки і крейди, екранних посібників та мультимедійних засобів. При будь-якому прийомі цей метод складається з різних елементів. Так, застосування історичної картини включає в себе попередню постановку питань, вивчення та аналіз учнями її змісту, проведення заключної бесіди. Практичний метод включає в себе дії з навчальними предметами. У методиці історії це виготовлення макетів, моделей, реконструкцій. А словесний метод передбачає опис наочності, аналіз історичних картин та їх характеристику, підведення учнів до певних висновків [3, с. 78-79].

Методист О. Мокрогуз вважає, що сьогодні, коли час вимагає акцентування уваги на розвивальних методах навчання, набули популярності так звані «нетрадиційні» прийоми: персоніфікація, драматизація, уявна подорож, інтерв'ю, епістолярний жанр, дидактичні ігри (рольові, ділові, ретроспективні та ін.), інсценування тощо. Поряд із цим педагогіка пропонує традиційні прийоми викладу історичного матеріалу: образна характеристика, опис картини, портретний, аналітичний опис, сюжетне, образне й конспективне оповідання, що є дидактично виправданими [6, с. 50].

Інший відомий методист В. Мирошниченко стверджує, що однією

з форм навчання, що може розвинути подібні навички, є дидактична гра. Вона для школяра є важливою, зрозумілою та відображає частину його життєвого досвіду. Учитель, передаючи знання за допомогою гри, враховує не тільки майбутні інтереси школяра, але й задовольняє сьогоднішні. Ця інтерактивна технологія дозволяє зробити більш динамічним і цікавим процес сприйняття історичних фактів, імен, дат, назв географічних об'єктів, із якими пов'язана та чи інша історична подія. Вона виключає небажане заучування. У грі знання засвоюються через практику. Учні не просто вивчають матеріал, але розглядають його з різних боків, розкладають на різноманітні логічні рядки. Отже, учитель може використовувати ігрові ситуації разом із іншими видами навчальної роботи [5, с. 66-67].

На нашу думку, усний виклад може стати робочим елементом гри, її частиною, або виступити підготовкою до неї. Гра може увібрати в себе такі прийоми усного викладу, як сюжетно-образне оповідання, картинний опис, образну характеристику та ін. Прикладом можуть бути такі ігри: «Усний діафільм», «Три пропозиції», «З вуст в уста», «Древо пізнання», «Земський собор».

З-поміж інших видів образотворчої наочності, які на уроках історії доцільно використовувати є кінофільми різних видів: художні, науково-популярні, а також спеціальні навчальні. Основними критеріями відбору є відповідність кінофільму тематиці навчальної програми. Також необхідно враховувати, що кожен документальний фільм створений автором, який має власний погляд на ту чи іншу подію, тому вчителю потрібно чітко підбирати відеоматеріал так аби учні були зацікавленні та могли самостійно робити висновки. Найбільш доцільним на уроках історії України в 5-11 класах є використання 10-15-хвилинних фільмів з серії «Невідома Україна» та «Золота підкова». Іншим цікавим засобом унаочнення є художні фільми. Проте, тривалість художнього фільму не дає можливості вчителю показати його на уроці повністю та і немає в ньому такої потреби.

Для уроків різних типів потрібно використовувати осібні види відеоматеріалу: відео-пояснення, відео-ілюстрація, відео-підтвердження, відео-тест тощо. Для кожного конкретного уроку вчитель повинен підбирати той відеоматеріал, який відповідає меті, плану і структурі уроку. Відібраний навчальний відеоматеріал обов'язково повинен бути поділений на невеликі фрагменти (кадри), які розташовані в логічній послідовності. Слід пам'ятати, що при переобтяжені уроку аудіовізуальними засобами губиться навчальний зміст уроку [5, с. 126-128].

Отже, використовуючи різні види образотворчої наочності, у школярів створюються опосередковані образи історичного минулого,

які сприяють культурному збагаченню учнів, адже вони дізнаються про спадщину, культуру та традиції країн, історія яких вивчається. Методика роботи з образотворчою наочністю дає змогу застосовувати різні прийоми і засоби. Образотворча наочність є також джерелом знань учнів, її використання на уроці є необхідним для вдосконалення рівня знань учнів, їхніх умінь; робить урок історії цікавим та динамічним, насиченим і продуктивним. Учителеві варто використовувати різні методи наочності, які передбачають демонстрацію і розбір малюнків, історичних картин, класну дошку і крейду, екранні посібники та мультимедійні засоби навчання, які відібрані відповідно до змісту теми. Утім, дуже важливо використовувати наочні засоби цілеспрямовано, не перевантажувати уроки великою кількістю наочних посібників, бо це заважає учням зосередитися і обміркувати найбільш суттєві питання.

Література

1. Вагин А. А. Методика преподавания истории в средней школе. Учение о методах. Теория урока / А.А.Вагин. – М.: Просвещение, 1968. – С.49-114.
2. Гора П. В. Методические приёмы и средства наглядного обучения истории в средней школе / П.В.Гора. – М.: Просвещение, 1971. – 230 с.
3. Короткова М.В., Студеникин М.Т. Практикум по методике преподавания истории в школе: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / М.В.Короткова, М.Т.Студеникин. – М.: ВЛАДОС, 2000. – 270 с.
4. Никифоров Д. Н. Наглядность в преподавании истории / Д. Н. Никифоров. – М.: Просвещение, 1974. – 319 с.
5. Мирошниченко В. О. Використання сучасних інформаційних технологій: формування мультимедійної компетентності: навч. посіб. / за ред. К. О. Баханова – К.: «Центр учбової літератури», 2015. – 296 с.
6. Мокрогуз О. П. Інноваційні технології на уроках історії / О. П. Мокрогуз – Х.: Вид. група «Основа», 2007. – 192 с.
7. Пометун О., Фрейман Г. Методика навчання історії в школі / О. Пометун, Г. Фрейман. – К.: Ґенеза, 2005. –328 с.

* * *

КАФЕДРА ВСЕСВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ

Д. Задирієнко, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)

КНИГА МЕРТВИХ ЯК СВІТОГЛЯДНІ УЯВЛЕННЯ ЄГИПТЯН НА ПОЧАТКУ СТАРОДАВНЬОГО ЦАРСТВА

Вивчення такого джерела з історії Давнього Єгипту, як «Книга мертвих», є дуже актуальним і в наш час, бо знаходиться в процесі постійного оновлення, що пов'язано з недостатньою кількістю джерел і дещо поверховим їхнім дослідженням. Окрім того, поглиблення знань про єгипетську цивілізацію, більша кількість знахідок та перекладів Книги мертвих вимагає переосмислення вже накопиченого матеріалу.

Найповнішою версією Книги мертвих є папірус Ані, перекладений і досліджений єгиптолог Е.А. Уоллісом Баджем. Фундаментальні роботи релігійного та культурологічного напряму належать Барбарі Мертц. Із радянських дослідників цей документ досліджували Ю.Перепьолкіна, Т. Савельєву.

Основним джерелом інформації з давньоєгипетської доктрини воскресіння та посмертного життя є велике зібрання релігійних текстів, відоме під загальною назвою «Книга Мертвих». У них відображені не лише сокровенні вірування, високі ідеали та благородні устремління освічених єгиптян, а й релігійні повір'я та дитяче поклоніння перед амулетами, магічними обрядами і магією, яку вони, можливо, успадкували від своїх додинастичних пращурів і вважали невід'ємною частиною шляху до спасіння. Безліч уривків і посилань «Книги Мертвих» донині залишаються незрозумілими. Проте нам відомо достатньо для того, щоб стверджувати: вже шість тисяч років тому єгиптяни володіли такою релігію і кодексом моралі, що зайняли не останнє місце в спадку народів світу [1, с. 10-12].

«Книга Мертвих» – це збірник заклинань, покликаних забезпечити на тому світі безпеку і благополуччя померлому [4, с. 373]. Цим терміном ми позначаємо об'ємне зведення писемних пам'яток, пов'язаних з похованням і вірою в загробне життя, які були поширеними приблизно з середини V тисячоліття до н.е. і до перших століть християнства [2, с. 12].

Сувої, які ми називаємо «Книгою мертвих» насправді ж мають зовсім іншу назву – «Книга виходу на денне світло». Під цією назвою розуміється звільнення душі із гробниці [3, с. 101].

На рубежі Старого і Середнього царств царські пірамідні заклинання були поширені на гробниці простих смертних. А ось

«Книга Мертвих», пристосована для заупокійного культу звичайних людей, вважалася обов'язковою й для царів. Вона супроводжувала мерця на той світ, записана на сувої папірусу, савані чи стінках гробниці, і царям доводилося теж виправдовуватись в сорока двох гріхах перед загробним судилищем Усірі, зачаровувати магічні статуетки, які мали виконати повинності замість царя на тому світі. На цьому прикладі ми бачимо, що храмова віра й віра в богів була сильнішою за віру в царя [4, с. 282].

Те, що єгиптяни вірили в продовження життя після смерті, не викликає сумніві: доктрина вічного життя була головною в усі епохи. Майбутнє життя ставало ціллю кожного благочестивого єгиптянина. Його оспівували в єгипетській релігійній літературі, часто пов'язували з культом Сонця. [2, с. 49].

У Давньому Єгипті існувало безліч свят, серед яких лише незначна кількість була відомою по всій країні, більша ж частина набула поширення в рамках одного ному або міста. Будь-яке свято складалося з ритуальної церемонії, святкового жертвоприношення, містерії, показового винесення статуй богів і померлих супроводом музикантів і танцюристів. Після завершення офіційної частини розпочиналося народне гуляння. Головним учасником ритуальної церемонії виступав сам фараон або жрець високого рангу, що був керівником свята. Він відбивав такт для хора, що виступав під акомпанемент арф, лір, флейт і труб, та слідкував за правильною послідовністю обрядів. Низка свят була присвячена природним явищам, пов'язаних із поступовим плином часу. Наприклад, спеціальними церемоніями відзначалися основні фази людського життя: народження, статеве дозрівання, старість, смерть. Чому б не присвячувалось свято – міфологічній події, сільськогосподарському циклу, астрономічній чи справжній історичній події, – у будь-якому випадку воно мало характер храмового ритуалу і переносило людину з повсякденного життя до можливої зустрічі з богами [2, с.373, 376].

У Єгипті боги не віддалялись сильно від людей. Варто було правильно до них звернутися – і вони з'явилися. Якби боги остаточно залишили землю, то, з точки зору, єгиптян, це було б рівноцінно всесвітній катастрофі. Дуату, де мешкали боги і мертві, характеризувався «священним» часом: абстрактний і циклічний, пов'язаний із постійним оновленням – омолодженням. «Мирський» і «священний» час тісно пов'язані між собою [2, с. 375].

Єгиптян іноді звинувачують в примітивному ідолопоклонінні через те, що вони вірили в ідею про вищу Істоту. Такі «боги» представляли собою лише образи, прояви, періоди існування або атрибути одного бога – бога Сонця. Проте це не є підставою ставити високо розвинену єгипетську цивілізацію на один рівень розвитку з

дикими племенами [1, с. 22].

Таким чином, Книга Мертвих мала особливе значення для духовного і релігійного життя стародавніх єгиптян. Вона не була ні похоронним ритуалом у чистому вигляді, ні молитовником, ні збіркою міфів. Мабуть, можна сказати, що Книга Мертвих була квінтесенцією, осередком духовних, релігійних і світоглядних уявлень тисячолітньої культури, що пройшла унікальний для світової історії (довжиною понад 3 тисяч років), ніким не перетнутий шлях від найдавніших первісних осередків свідомості до найвищої цивілізації, відіграла визначальну роль в світовій культурі та ніколи не втрачала найтіснішого спадкоємного зв'язку зі своїм «доісторичним» минулим.

Література

1. Бадж Уоллес Э.А. Египетская религия. Египетская магия / Є.А. Бадж Уоллес ; пер. с англ. – М. : Новый Акрополь, 1996. – 416 с.
2. Египетская Книга мертвых. Папирус Ани Британского музея. Перевод, введение и комментарии Э.А. Уоллеса Баджа ; пер. с англ. С.В. Архиповой. – М.: Алетейа, 2003. – 414 с.
3. Мертц Б. Древний Египет. Храмы, гробницы, иероглифы / Б. Мерц / пер. с англ. Б. Э. Верпаховского. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 363 с.
4. Перепёлкин Ю.Я. История Древнего Египта / общ. ред., вступит. Статья и коммент. д. филос. н. А.Л.Вассоевича. – СПб.: «Летний Сад» – Журнал «Нева», 2000. – 560 с.
5. Цебрій І. В. Давньоєгипетська цивілізація в контексті наукової думки XXI століття [посібник для студентів історичних факультетів і вчителів історії] / Ірина Цебрій. – Полтава: ПНПУ імені В.Г.Короленка, 2014. – 136 с.

* * *

М. Білоус, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)

«ЕПОС ПРО ГІЛЬГАМЕША» ТА ІСТОРІЯ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах підвищеного інтересу до витоків свого народу, що нині переживає Україна, намагаючись увійти до світового товариства, тема прадавніх епосів набирає особливого звучання. Пізнати мислення стародавніх народів, їхнє світобачення – означає пізнати самих себе. Зважаючи на те, що «Епос про Гільгамеша» є першим твором про походження світу, місце людини в світі та проблеми безсмертя, він завжди притягував до себе увагу дослідників. Це не тільки найдавніший із відомих творів про героя-людину, але разом із тим твір, що частіше за інші перечитується , оновлюється, вводиться знову

й знову в контекст сучасної культури.

Епос про Гільгамеша завжди був у центрі уваги науковців. Ще від найстародавніших часів його текст знаходився в царській бібліотеці Ніневії й датувався початком 2 тис. до н.е. Його зберігав найвідоміший цар Ассирії – Ашурбанапал. Пісні та легенди про Гільгамеша були записані клинописом на глиняних „таблицях“ чотирма стародавніми мовами Близького Сходу. Окрім того, згадки про нього збереглися в грецького письменника Еліана й середньовічного сирійського письменника Теодора. Найвідомішими є версії поеми у перекладі науковців І.М.Дьяконова та М. Москаленка «Про того, хто усе бачив» та видатного російського поета та перекладача С.І. Липкіна [6; 2; 5].

Початок вивчення епосу було покладено ассиріологом – самоуком Дж. Смітом, у 1872 році, коли він знайшов серед таблиць Британського музею 11 таблицю з описом потопу. У 1884 – 1891 рр. П. Хауп видав усі відомі на той час частини [6].

На початку XX ст. існувало кілька перекладів західноєвропейськими мовами. Відомо, що навіть І. Франко уважно стежив за європейськими науковими публікаціями, які інколи містили сенсаційні повідомлення про відкриття в ассиріології, такі як віднайдення 1872 р. Д. Смітом серед клинописів, що містяться на глиняних табличках бібліотеки ассирійського царя Ашшурбанапала, аккадського епосу про Гільгамеша (XIX – XVIII ст. до н.е.), – або опублікування ним у 1876 р. ним великої космогонічної поеми XVI ст. до н.е. “Енума еліш” (“Коли вгорі...”). Наукові дані, якими користувався І. Франко, на сьогодні деякою мірою застарілі, оскільки тоді, на рубежі XIX—XX століть, ассиріологія як наука лише зароджувалася. І все ж неодноразово в полі його зору був епос про Гільгамеша (тоді це ім’я прочитувалося як Гішдубар) та інші твори стародавнього Дворіччя [5].

На основі французького перекладу Ф. Дорма російський поет М.Гумільов створив власний переклад під назвою «Гільгамеш», придатний для прочитання любителями поезії. Він по здогадці відтворив пропущені рядки, уник використання повторів, суворо дотримуючись рими й ритму твору, зробив його легким для прочитання. Переклад містить передмову, введення, перелік ілюстрацій та, власне, сам переклад.

Визначний ассиріолог, знавець аккадської мови та культури В.К. Шилейко переклав увесь епос, проте в ті часи було видано лише переклад 6-ї таблиці [4]. Хоча праця не вийшла у світ, але вона була відома спеціалістам і просто впливала на подальші переклади. Сьогодні нам відомі версії поеми у перекладі І. Дьяконова, С. Липкіна, М. Москаленка під назвою «Про того, хто бачив усе». 1998 року вийшов друком поетичний твір В. Воскобойникова «Блискучий

Гільгамеш», що на художньому рівні відобразив всю глибину первинної поеми [3]. У художньо-історичному романі Дж. Страуда «Обручка Соломона» Гільгамеша показано як людину, котра є зв'язуючою ланкою між надприродними силами і людьми [7].

XXI століття вийшли статті О. Білик «Епос про першого героя», В. Ємельянова «Спостереження над шумерійським текстом «Смерть Гільгамеша» із застосуванням сучасних підходів щодо дослідження епосів [7].

Таким чином, сам епос та його герой є постійним джерелом для написання нових перекладів, наукових праць та художніх творів. Чим і зумовлена необхідність проведення даного дослідження.

Вивчення епосу про Гільгамеша дає нам змогу не тільки ознайомитися з літературною спадщиною, але в той же самий час твір знайомить в певній мірі зі світоглядом і культурою стародавніх шумерів. Насамперед тематика, що наявна в епосі тісно переплітається з релігійними уявленнями і світобаченням шумерійців. Отже, можна говорити, що «Епос про Гільгамеша» є не тільки досить цінним літературним твором, а і вагомим для науки історичним джерелом, яке дає змогу досліджувати певні аспекти як і історичного минулого так і в контексті сучасності.

Література

1. Авдиев В.И. Поэма о Гильгамеше / Всеволод Игоревич Авдиев // История Древнего Востока / М. : Госиздат, 1957 – С. 96-98.
2. Білик О. Епос про першого героя / Оксана Білик // Друг читача – 2009. – 27 квітня. – С. 3.
3. Воскобойников В.И. Блистательный Гильгамеш / В.И. Воскобойников. – М. : Хорист, 2012. – 342 с.
4. Восходы вечности: вавилоно-ассирийская литература в переводах В.К. Шилейко ; [ред. И. М. Дьяконова]. –М.: Наука, 1987. – 478 с.
5. Дьяконов И. М. Архаические мифы Востока и Запада / Игорь Михаилович Дьяконов. – М. :Наука, 1990. – 410 с.
6. Емельянов В.В. Наблюдения над шумерским текстом «Смерть Гильгамеша» / / В. В. Емельянов // Памяти М. И. Шахновича. – СПбГУ, 2001. – С. 15-22.
7. Страуд Дж. Блистательный Гильгамеш / Дж. Страуд. – Харьков : Книжный дом, 2007. – 470 с.

* * *

А. Бибик, студентка III курсу
(наук. кер. – проф. Цебрій І.В.)

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ СУСПІЛЬСТВА ЗА ЗБІРКАМИ ЗАКОНІВ

Вивчення питання суспільних відносин у Давній Індії потребує комплексного розгляду ряду компонентів, які власне і утворювали складну систему. Перш за все варто звернути увагу на стратифікацію суспільства. Місце особи в соціальній ієрархії визначало її права та обов'язки, адже в Індії суспільна диференціація носила жорсткий характер. Аналіз цього аспекту ускладнює те, що в різних джерелах поділ суспільства відрізняється.

Невід'ємним елементом картини суспільства є майнові відносини. Варто розглянути теоретичне підґрунтя права власності та його практичну реалізацію у вигляді особливостей здійснення конкретних майнових угод. Саме в майновій сфері найяскравіше простежується втручання держави, тому державну політику варто розглядати в тісному сплетінні із суспільними відносинами в майновій сфері.

Варто звернути увагу й на шлюбно-сімейні відносини, оскільки родина виступає тим елементом, в якому часто зберігаються самобутні норми. Державний вплив в цій сфері був набагато меншим і проявлявся лише у питаннях спадкового права. Особливої уваги заслуговує становище жінки в суспільстві та родині яке Упродовж I тис до н.е. зазнає суттєвої трансформації.

Сім'я досліджуваного періоду мала багато елементів родової общини. Поруч із цим існували територіальні та релігійні общини. Вони відігравали значну роль в суспільних відносинах. Але в епоху створення централізованої держави вона зазнає наступу на свої права. В той же час влада розуміла, що знищити общинні інститути не вдасться, тому вона намагалася шукати компроміс, перетворюючи частину общинної аристократії на бюрократичний апарат.

Означені проблеми буде детально розглянуто у відповідних підрозділах. Давньоіндійське суспільство мало досить чітку ієрархічну будову. Варновий та кастовий поділ є характерною ознакою індійського суспільства. Саме він слугував головним аспектом розшарування в середовищі давніх індійців. Приналежність до кожної з груп накладала на особу певні обов'язки та надавала права. Точно визначити час появи варн та каст неможливо, але у період який ми розглядаємо вони вже існували, проте продовжували свою еволюцію. Водночас існувала розгалужена система відносин всередині та між різними кастами. В Індії існував інститут рабства, але він теж мав неоднорідний характер. Крім того розуміння цього процесу ускладнює присутність найманої праці.

Із появою в Індій нових релігійних учень буддизму та джайнізму все більшого поширення набували ідеї зрівняння людей за народженням. Свідчення цього знаходимо в буддійських джерелах,

наприклад Сутті-ніпаті. Це викликало незадоволення з боку брахманів, які використовували всі засоби для затвердження свого особливого статусу в суспільстві. Саме тому створені брахманами дхармашастри та дхармасутри вказують на зверхність цієї варни.

Традиційна картина варнового поділу виглядає наступним чином. Все індійське суспільство було поділене на дві групи: арії та не-арії. Арії розподілялися згідно традиційною індійською чотирьохланковою моделлю. Вищий щабель ієрархії займали брахмани. Вони виконували роль духовенства, і мали ряд привілеїв. Другою, за значимістю, варною були кшатрії, тобто воїни. То кшатріїв належали, також і правителі, однак навіть цар не міг сперечатися з брахманом. Наступний прошарок суспільства – це вайшії. Основним їх заняттям була торгівля та землеробство. Найнижче положення було у шудр. Вони прислужували вихідцям із вищих варн. Шудр часто помилково вважають рабами, хоча серед них були і наймані робітники.

Не-арії перебували поза варновим поділом. Це варвари (млечхі), лісові племена (атаві), чандали, раби та деякі інші нижчі групи.

Слід зазначити, щоу ранніх текстах, зокрема „Рігведі“ термін „варна“ не вживається стосовно соціальних груп. Він вживався у значенні „колір“, „вид“, „рід“, „якість“, і означав поділ суспільства на два великі табори аріїв та підпорядкованих їм даса. На думку більшості дослідників це відображало конфронтацію світлошкірих прийшлих аріїв та темношкірого місцевого населення. Згодом значення терміна „варна“ стало значно ширшим, але поділ на аріїв та не-аріїв зберігся.

Кастовий поділ в маурійську епоху лише формувався. У буддійських творах їх також називали „джаті“. Термін „джаті“ також вживався для позначення поділу каст на дві основні групи вищі (брахмани та кшатрії) та нижчі (вайшії, шудри, чандали, кармакари, і т.д.), вони називалися „віджаті“ та відповідно, „екаджаті“.

Етимологія терміну „джаті“, що походить від слова „джан“ – „народжуватися“, дає можливість припустити, що мова йшла про сім'ю чи родову общину. Однак, виходячи з контексту, стає зрозуміло, що йдеться про ширшу соціальну групу. Скоріш за все, тут йдеться про ендогамне об'єднання екзогамних родів, що має спільну структуру. Те, що варна і джаті означають різні поняття стає зрозумілим і з того, що в ряді джерел вживаються терміни „jatidharma“ та „varnadharma“. Очевидно, вони позначали дхарму для різних соціальних груп, які проте не були взаємовиключними.

Крім того термін „джаті“ виступав для позначення соціальних груп, що утворбвалися внаслідок шлюбів із змішанням варн. У „Законах Ману“ можна знайти близько тридцяти термінів такого роду. Проте у шлоках X.27 і X.31 касти, що виникають в результаті

змішаних шлюбів позначалися терміном „варна“. Більшість коментарів схиляється до думки, що термін „варна“ тут вжито у переносному значенні, і його слід розуміти саме як „джаті“. Точна межа між даними термінами встановилася лише в перших століттях нашої ери.

Фактична картина давньоіндійського суспільства була дещо, іншою ніж її описували дхармашастри, які показували ідеальну картину світу очима брахманів. Зокрема, положення у суспільстві не завжди відповідало варновій приналежності, а всередині варн також спостерігалося розшарування. Навіть у дхармшастрах зустрічаються вказівки на допустимість занять не притаманних варні. Однак, у даних випадках говориться лише про виконання вищими варнами роботи нижчих.

Отже, основу варнового поділу індійського суспільства окресленої нами епохи склали арії. Вони поділялися на брахманів, кшатріїв, вайшіїв і шудр. Поруч із ними існувало неарійське населення, яке також мало свою стратифікацію, хоча й не входило ні до однієї із варн. Водночас, на відміну від “Артхашастри” спостерігається першопочаткове зародження каст.

* * *

І. Даценко, студентка ІІІ курсу
(наук. кер. – ст. викл. – Рибачук В.О.)

СТАНОВЛЕННЯ ІДЕОЛОГІЇ АФІНСЬКОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Наприкінці VI – на початку V століть до н.е. тривалий процес формування афінського полісу завершився встановленням демократії – політичної системи, яка стала прообразом демократичного облаштування сучасного західного суспільства. Тому цілком природно, що дослідників уже давно цікавить питання: як стародавні греки “винайшли” демократію, як вони “додумалися” до самої ідеї народовладдя, адже стародавні афіняни, на відміну від творців демократії нового часу, не мали перед собою ніякого зразка, власне, були «першовідкривачами» нової політичної системи.

Метою пропонованої статті є аналіз ідеології афінської демократії, з’ясування того, як афіняни пропагували свій державний устрій, адже в політичній структурі Афін органів пропаганди ще не було; які форми і методи пропаганди започатковані були в афінському полісі; на основі якої системи цінностей базувалося виховання громадян.

Розквіт афінської демократії припадає на 40 – 30-ті роки V століття до н.е. Вождем нової політичної системи був Перикл. Його політична діяльність спрямовувалася на подальшу демократизацію афінського державного устрою.

Вищим органом влади в державній структурі Афін були народні

збори, у яких брали участь усі громадяни незалежно від майнового стану. На цих зборах приймалися закони, обиралися магістри, оголошувалася війна і укладався мир, тобто вирішувалися найголовніші проблеми державного життя Афін.

Важливе місце в політичній системі Афін належало Раді 500, найважливіша функція якої – підготовка питань для народних зборів.

Сформована була в Афінах і судова влада. Вона здійснювалася судом присяжних, що складався із 6 тисяч громадян. Нарешті, ще одну структурну ланку влади афінського полісу утворювали виборні магістрати: колегія десяти стратегів, колегія дев'яти архонтів, фінансові колегії. Безперечно, що політична система афінської демократії спиралася на громадянина і створена була лише для нього. Але ж до громадянського колективу Афін не входило все населення. Окрім громадян, членами афінського суспільства були негромадяни (метеки), а також раби. Усі переваги демократії були не для останніх.

З утвердженням і зміцненням політичної структури афінського демократичного полісу формується й державна ідеологія нової політичної системи. Під ідеологією розуміється політична пропаганда, а також система соціальних цінностей і стереотипів, що впливають на свідомість більшості людей.

Яким же чином державна ідеологія в Афінах обґрунтовувала перевагу нової політичної системи, адже державних органів пропаганди в V столітті до н. е. ще не існувало? Пропагандистами афінської ідеології виступали представники старогрецької культурної еліти – оратори, філософи, політики. Одним із перших співців демократичних ідеалів був історик Геродот. Саме він стає творцем терміна «демократія» – нова форма влади, протилежна тиранії. Розповідаючи про падіння тиранії в Афінах і реформи Клісфена, Геродот робить такий висновок: «Стає очевидним і не з єдиного якого прикладу, але взагалі, що свобода – це дуже важлива річ, бо афіняни , поки мали над собою тиранів, не були кращими у військовій справі від інших своїх сусідів, а коли звільнилися від тиранії, стали першими і найкращими у цій справі, інакше кажучи, поки були приневолені, то удавали з себе боязких, уважаючи, що вони раби свого володаря, але коли здобули свободу, кожний із них старався зробити для себе все, що міг». На думку сучасного античника Х.Туманса, у словах Геродота «виразно звучить офіційна пропаганда Периклової демократії». Як і належить пропаганді, вона не рахується з реальним станом речей і вдається до перекручення фактів: так Геродот ніби забуває про те, що під час правління тирана Пісістрата афіняни жили мирно й на них ніхто не нападав, а військові експедиції на Наксос і в Сігей мали повний успіх.

Надалі й в інших книгах своєї «Історії» Геродот неодноразово

намагається показати переваги демократичної форми правління, протиставляючи демократію тиранії, монархії, олігархії й аристократії.

Ще один зразок афінської політичної пропаганди знаходимо у Фукідіда у його знаменитій промові Перикла, яку він виголосив під час похорону афінських воїнів, котрі загинули в перший рік Пелопоннеської війни. Після короткого вступу, у якому прославляється минуле Афін, Перикл переходить до звеличення афінського державного устрою. Розпочав він з того, що афіняни самі винайшли свою політичну систему: «Наш державний устрій не наслідує чужим закладам; ми самі є зразком для деяких, чим наслідуємо інших. Називається цей устрій демократичним, оскільки він ґрунтується не на меншості, а на більшості». Головними перевагами демократії Перикл називає, по-перше, те, що афінським полісом управляє народ, а не купка людей, по-друге, те, що у приватних справах всі користуються однаковими правами за законами, причому соціальне становище ні для кого не є перешкодою для обіймання посад. Далі Перикл уславляє спосіб життя демократичних Афін і особливо такі переваги демократії, як свободу, політичну активність громадян та публічне обговорення державних справ, заняття мистецтвом і науками. Нарешті, афінський політик робить висновок: «Я стверджую, що вся наша держава є центром освіти Еллади». Як справедливо зазначає А.Бергер, у промові Перикла міститься розгорнута конструкція демократичної держави.

Знову ж таки промова у Фукідіда, як і геродотівська пропаганда, будується на протиставленні: якщо Геродот протиставляє демократію тиранії, то Перикл в основному порівнює афінську демократію зі спартанськими порядками, намагаючись показати перевагу Афін: «Що стосується виховання, то суперники наші ще з дитинства загартовуються у мужності тяжкими вправами, ми ж ведемо невимушений спосіб життя і все ж з не меншою відвагою йдемо на боротьбу з противником». У цих словах вождя демократії відчувається духовна полеміка зі Спартою, яка, за словами німецького філолога В.Йегера, продовжувалася і в IV столітті до н. е.

Інший варіант промови Перикла представлений Платоном у діалозі «Менексен». Там Сократ стверджує, що автором промови була дружина Перикла Аспазія і коротко викладає зміст промови. У Платоновій версії промови Перикла спершу прославляється благородне походження афінян як корінних жителів своєї країни. Далі наголошується, що в основу афінського демократичного устрою покладена ідея рівності в усіх громадян, адже афіняни походять від однієї матері – землі і тому є братами: «Рівність походження, – твердить Перикл, – змушує нас прагнути до рівних прав для всіх, заснованих на законі, і підкорятися один одному лише в силу

авторитету доблесті і розуму». Незважаючи на зовнішні відмінності між промовами Перикла у Фукідіда і Платона, обидві промови, на думку Х.Туманса, дуже близькі за внутрішнім змістом і відображають офіційну ідеологію афінської демократії в період її найвищого розквіту.

Промови Перикла показують, що пропаганда політичних цінностей афінської демократії велася у двох напрямках: 1) демократія протиставлялася іншим формам влади, і передусім тиранії, за схемою: «свобода – рівність»; 2) прославлялися заслуги й досягнення демократії, із яких найважливішими вважалися свобода і рівноправність.

Основні принципи нової ідеології широко тиражувалися офіційною пропагандою і пережили самого Перикла. Через декілька десятиліть після смерті Перикла знаменитий афінський оратор Ісократ написав свій «Панегірик», – спеціальну промову на славу афінської держави. У ній він доводить актуальне для свого часу право Афін на першість у грецькому світі. Структура ісократівського «Панегірика» багато в чому нагадує попередні пропагандистські зразки. Так, прославлення міста розпочинається з показу благородного походження афінян. Далі перераховуються всі відомі заслуги Афін, із яких на перше місце ставиться культурна місія міста. Саме Афіни, за Ісократом, дали іншим грекам основи цивілізації. У прославленні Афін Ісократ перевершив самого Перикла: на основі виділених заслуг він назвав афінський поліс школою не лише Еллади, але й усього людства: «Афіняни настільки випередили своїх суперників, що стали школою для усього людства».

Ще на одну промову подібного змісту натрапляємо в афінського оратора IV столітті до н.е. Демосфена, яку він проголосив на честь воїнів, котрі загинули в битві біля Херонеї. За формою і змістом вона посутньо не відрізняється від фукідідівської промови Перикла та ісократівського «Панегірика». Демосфен прославляє воїнів, що загинули, і звеличує рідне місто – Афіни. Основними досягненнями афінської держави знаменитий оратор називає по-перше, автохтонність її жителів, по-друге, той факт, що землеробство з'явилося вперше в Аттиці, по-третє, демократичний державний устрій.

Отже, можна робити висновок, що офіційна пропаганда афінської держави від Перикла до Демосфена будувалася за одним взірцем, розробленим самим Периклом.

* * *

М. Завадовська, студентка III курсу
(наук. кер. – ст. викл. Рибачук В.О.)

НАРОДЖЕННЯ ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНОГО САЛОНУ В СТАРОДАНІЙ ГРЕЦІЇ: ГУРТОК ПЕРИКЛА

Визначну роль у суспільно-політичному й духовному житті Афін V століття до н.е. відігравав гурток видатних політичних діячів і представників культури, що сформувався навколо лідера афінської демократії Перикла. Про склад гуртка і його вплив на політичну діяльність Перикла йдеться в працях античних авторів: Аристотеля, Діогена Лаертського, Платона, Плутарха, Фукідіда.

Із великої кількості новітніх розвідок про Перикла та афінське суспільство того часу варто виділити дослідження В.Бузескула, Х.Туманса, Е.Фролова, Н.Хаммонда, у яких послідовно та детально проаналізовано становлення та розквіт Афінської республіки, розкрито роль Перикла в демократизації афінського поліса, з'ясовано вплив гуртка на формування нового раціонального світогляду.

Метою пропонованої статті є аналіз народження першого в історії літературно-політичного салону, розкриття засад його формування і визначення його ролі у формуванні нової системи цінностей в афінському суспільстві.

Розквіт афінської демократії припадає на правління Перикла, який упродовж 15 років (443-429) визначав курс афінської політики: здійснював подальшу демократизацію державного ладу, ініціював низку соціальних заходів, спрямованих на матеріальну підтримку демосу, з-поміж яких і такі, як виплата винагороди суддям, заснування фонду театральних грошей та виведення воєнно-землеробських колоній-клерухій. Перикл рішуче відстоював інтереси Афін, не зупиняючись перед відкритим воєнним конфліктом зі Спартою.

Уже сучасники запримітили незвичність становищ Перикла в Афінах. У чому ж Вона виражалася? Специфіка античної демократії полягає в тому, що вона ґрунтується не на захисті окремої особистості, а на захисті інтересів колективу, поліса, перед якими права окремої людини відступають на задній план. Принципи полісної демократії не допускали зростання ролі яскравої особистості в житті держави. Коли ж такі лідери з'являлися, то вони розглядалися як загроза колективізмові і виганялися в ім'я цілого, держави, а то й знищувалися. Доля видатних політиків V століття до н.е. – таких як, Фемістокл, Алківіад, котрі були вигнані із Афін, і доля Сократа, якого афінська демократія засудила до смертної кари, є яскравим свідченням "полювання" за незвичайними індивідуальностями. І в таких умовах Периклові вдалося чотирнадцять разів поспіль обіймати посаду першого стратега і фактично залишатися главою держави.

Що ж допомогло йому досягти такого виняткового становища в

Афінах? Фукідід і Плутарх визначають цілий ряд обставин об'єктивного і суб'єктивного характеру, що сприяли зростанню ролі Перикла: знатність походження, багатство, послідовність вибраного політичного курсу, орієнтованого на відстоювання інтересів народу, особиста чесність і непідкупність, ораторська майстерність. Надійною підтримкою його стали найближчі друзі, до яких належала духовна еліта Стародавньої Греції.

Хто ж уходив до цього вибраного оточення знаменитого політика? З-поміж членів гуртка насамперед варто виокремити інтелектуальних наставників і радників Перикла. Це афінянин Дамон, який навчав Перикла музики і був його радником із політичних тань. Як стверджує Плутарх, Дамон був, очевидно, визнаним софістом, а за учителя музики видавав себе, аби приховати від народу свої здібності.

Поряд з Дамоном антична традиція наставниками Перикла вважає видатних представників старогрецької філософії Зенона й Анаксагора. Від Зенона Перикл засвоїв мистецтво формальної логіки і навчився майстерно заперечувати доводи опонентів. Але особливо благотворний вплив на нього, за свідченням Плутарха, мав Анаксагор, який "прищепив йому спосіб високого мислення і потяг до прекрасного". Саме впливом Анаксагора пояснювали глибину думки, що відрізняла Періклові промови, ораторські прийоми, які він використовував у полеміці з опонентами і навіть політичні устремління та образ життя афінського політика.

Крім Дамона, Зенона і Анаксагора інтелектуальним наставником Перикла був ще корифей старшої софістики – Протагор із Абдер, який розробляв і викладав нову соціологічну науку. " А наука ця стосується того, як давати собі раду в домашніх справах, як завдяки їй управляти власним господарством, розбиратися у громадських питаннях, а також як оволодіти вмінням ефективно діяти й говорити в справах, що стосуються держави". Протагор уважав людський розум єдиною умовою успіху і критерієм істини: "Людина – міра усіх речей, – проголошував він, – існуючих, що вони існують, і не існуючих, що вони не існують". Послідовно дотримуючись цього принципу, він піддавав сумніву усе те, що не могло бути пояснено розумом, навіть самих богів: "Про богів -, говорив він,- я не можу знати ні того, що вони існують, ні того, що їх немає". Зрозуміло, що такими поглядами й висловлюваннями Протагор здобув собі славу безбожника. А між тим, цей софіст уходив до найближчого оточення Перикла і належав до найшановніших співрозмовників. За свідченням Плутарха, коли якийсь атлет ненароком поцілив дротиком одного із глядачів і вбив його, " Перикл витратив цілий день, сперечаючись із Протагором, що чи кого, власне, слід уважати винуватцем нещасного випадку: дротик чи того, хто його кидав, чи організаторів змагань".

Коло інтелектуалів, з якими Перикл постійно спілкувався, не обмежувалося вищеназваними особами. Його поповнили впливовий в Афінах ворожбит Лампон і прославлений драматург та видатний політик Софокл. Нарешті, постійним відвідувачем гуртка був відомий філософ Сократ. Як стверджує Плутарх, Сократ приходив, щоб поспілкуватися з дружиною Перикла Аспасією.

Гурток Перикла не обмежувався лише інтелектуалами-наставниками, радниками та співрозмовника. Сюди входили і люди-практики, які були для Перикла корисними співрозмовниками у найрізноманітніших галузях політики. Серед названих інтелектуалів, однак, були такі, які чудово поєднували абстрактні заняття з чисто практичною діяльністю. Приміром, Софокл був колегою Перикла по стратегії війни з самосцями (441-439 роки); Протагор і Геродот брали участь у заснуванні Фурій – акції, що стала важливим елементом державної політики Перикла. Окрім того, Протагор склав для нової колонії закони. Велика дружба зв'язувала Перикла зі знаменитим скульптором Фідієм, якого він призначив головним розпорядником робіт на Акрополі – при спорудженні храму Афіни Діви Парфенона, приміщення для мусичних змагань Одеона і знаменитих воріт Пропілеїв.

Друзями Перикла були люди, які виступали його агентами в народних зборах, де він сам, намагаючись зберігати дистанцію між собою і народом, з'являвся не так часто і виступав лише з найважливіших питань.

І нарешті, найближчим радником та співрозмовником Перикла була ще одна людина, яка стояла до нього найближче якраз у ті роки, коли він практично одноосібно правив Афінською державою – його подруга Аспасія. Вона була родом із Мілета, за свідченням античної традиції, – гетерою, але освіченою і честолюбною. Аспасія встановлювала зв'язки з високопоставленими людьми. Перикл палко закохався в цю жінку; він розлучився зі своєю законною дружиною, від якої у нього було двоє синів, узяв до себе Аспасію і зробив її справжньою господинею у своїй оселі. Аспасія досконало володіла мистецтвом бесіди на різноманітні теми, добре розумілася в політиці і стала своєрідним центром притягання для афінських політиків і діячів культури, які заради неї ще з більшим бажанням відвідували засідання гуртка і навіть приводили туди своїх дружин. Від Перикла в Аспасії народився син – Перикл Молодший, якого, за афінськими нормами, уважали незаконнонародженим – Нофом, і якому батько випросив у народних зборів права громадянина.

Саме Перикл і Аспасія відіграли вирішальну роль у формуванні гуртка, що став прообразом літературно-політичного салону, центром освіти у Стародавніх Афінах.

Д. Кравченко, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)

ЗНАЧЕННЯ ІКОНОБОРСТВА ДЛЯ ВІЗАНТІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Іконоборство у Візантії стало одним із знакових явищ раннього середньовіччя, що досить серйозно вплинуло на подальші релігійні процеси в християнському світі.

Розкриваючи дану проблему, необхідно коротко охарактеризувати історичне тло, на якому розгорталася іконоборча суперечка. Глибока соціальна криза, яку переживала на той час Візантійська імперія, була тісно пов'язана і з духовною кризою. Упродовж VII століття Візантія остаточно пориває зі спадщиною античного світу, наскрізь пронизаною поганськими звичаями, підсвідомою схильністю до ідолопоклонства. Ці зміни позначилися на усіх сторонах суспільного життя – від економічних відносин до богословської думки. Докорінна перебудова імперії проводилася в умовах арабо-мусульманської експансії, яка досягла найбільших масштабів у 717 році, коли араби взяли в облогу Константинополь. У цій критичній ситуації імператорська влада перейшла до рук Льва III Ісавра, ініціатора іконоборчої політики.

Зростаюча політична могутність Східної Церкви, що спиралася на свої величезні володіння, поступово перетворювалася на небезпеку для державного бюрократичного апарату імперії. Водночас гостра внутрішньополітична боротьба, насамперед у Малій Азії, Південній Італії та на Балканах, істотно послабила позиції Візантії на прикордонні, чим і скористалися сусідні арабські держави.

В ході запеклої боротьби між іконоборцями та іконошанувальниками перемогу врешті-решт здобули іконошанувальники, що дозволило православній церкві зосередитися на справі навернення у християнство варварських народів, які оточували Візантію, зокрема слов'ян.

Сучасна візантиністика в Україні має два основних наукових центри з дослідження історії Східної Римської імперії, які зосереджуються на історичних факультетах Львівського національного університету імені Івана Франка та Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. Такі дослідники, як Л.Войтович, А.Домановський, Н.Козак, І.Лильо, М.Мельник, С.Сорочан та О.Файда сьогодні займаються дослідженням невідомих українському широкому загалу сторінок історії однієї із найвпливовіших держав середньовіччя – Візантійської імперії.

Варто зазначити, що зараз проблема конфесійного дискурсу, а особливо в межах однієї держави, є досить дискусійною, адже не вирішеними залишаються проблеми унії між Сходом та Заходом, навіть стосовно хронологічного періоду до моменту розколу Церкви,

не говорячи вже про пізніші часи, коли Візантія, як і Римська курія, зіткнулися із чисельними внутрішніми єресями. Як відомо, ці єресі «шматували» обрядовість і християнську традицію в принципі, причому кожна по-своєму. Порівняно невелика кількість джерел та спеціальних праць, нажаль, не дозволяють повною мірою відобразити проблеми релігійних конфліктів у Візантії, а особливо в питанні іконоборства (717 – 856 рр.), яке в українській історіографії висвітлене недостатньо.

Перша серйозна спроба у дослідженні догматики іконоборчого руху та його позитивних і негативних наслідків для розвитку християнської церкви була здійснена у 1927 році Г.Острогорський, який через ідеологічну заангажованість науки в СРСР змушений був опублікувати свою роботу у Празі. На початку 90-х рр. XX ст. центр дослідження історії Візантії на пострадянському просторі зосередився у Москві. Так, у 1994 р. побачила світ фундаментальна праця професора В.Болотова, який не тільки окреслив зміст основних джерел що стосувалися історії іконоборства, але й визначив характер та наслідки цього ідеологічного руху. У цей же час дослідження наслідків іконоборчої боротьби для Візантії почали М.Бібіков і С.Красавіна. З іншого боку барнаульський дослідник О.Бородін уперше підняв тему наслідків іконоборчого руху для візантійських земель на теренах Італії. Революційною виявилася праця С.Полякової, оскільки дослідниця вперше уклала реєстр "святих отців", які були визнані мучениками за віру в часи іконоборства. У незалежній Україні перша спроба подання комплексного аналізу історії Візантії належить чернівецькому досліднику В.Балуху, який, покликаючись на відомі раніше свідчення, визначив загальний розвиток іконоборчого руху.

Найґрунтовнішим джерелом, що ілюструє політичні причини виникнення іконоборства у Візантії, є "Хронограф" Феофана, у якому йдеться про засновників ідеології боротьби з іконами, їх основні публічні вимоги та пропаганду ідей.

Важливим джерелом для аналізу догматичного розуміння інституційного розвитку іконошанувальницького руху в часи іконоборства є відомості, опубліковані в збірнику постанов Вселенських соборів, які фактично були офіційною реакцією християн на іконоборчі ідеї. Водночас докладні свідчення про юридичне оформлення канонічного змісту візантійських ікон та їх захист з боку християн містять постанови Нікейського собору 787 року. Подібні відомості зустрічаємо і в офіційних зверненнях Лева III, опублікованих у збірнику «Еклога». Позицію візантійського народу ілюструє «Книга царств» історика Генесія, який, між іншим, передає факти стосовно наслідків іконоборчого руху як для столиці, так і для провінцій. Не менш цінну інформацію про участь константинопольського патріарха

Никифора у реабілітації іконоборчих мучеників містить його «Коротка історія», яка хронологічно відповідає усім періодам боротьби іконоборців.

Загалом питання про зображення святих виявилося настільки принципово важливим для церки, для тогочасного суспільства, що потрібне було ціле століття ідейної та фізичної боротьби, кров мучеників, щоб його вирішити. Іконоборство стало останнім «пробним каменем», на якому випробовувалося вчення Православної церкви. І це випробування було одним з найскладніших.

* * *

М. Михайлик, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)

КУЛЬТ БОГА ТОРА В ЕПОХУ НОРМАНСЬКОЇ ЕКСПАНСІЇ

«Вікінги», «нормани», «скандинави» – так загалом називали в Середні віки мешканців Скандинавського та Ютландського півострова. Це племена, що населяли прибережну та частково континентальну частину названих півострова та узбережжя Балтійського моря. Починаючи з кінця VIII століття вони стали широковідомими у Північно-Західній Європі як завойовники, пірати та купці. У свій час вони наводили страх на сусідні народи, мали славу жорстоких та відважних воїнів.

Однією з найсуттєвіших причин такої могутності вікінгів була їхня система вірувань, котра пронизувала все суспільне життя. Власне, у даній статті ми зробимо спробу проаналізувати на культі Тора – бога грому та блискавки, який був особливо популярним серед скандинавських воїнів.

Земля Скандинавії, де жили племена, очолювані своїми вождями (конунгами або ярлами) була покрита лісами і горами, і приносила своїм мешканцям лише мізерний прожиток. Тому скандинави – предки пізніших ісландців, норвежців, данців і шведів – часто відправлялися за здобиччю в морські плавання до берегів більш багатих країн, бо для торгівлі вони могли запропонувати небагато.

Скандинавські міфи, є одним із найбільш відомих явищ ранньосередньовічної культури. Вони дійшли до нас у віршах «Старшої Едди» і в енергійній, захоплюючій прозі Сноррі Стурлусона. Завдяки незліченним переказами і переробкам, ми знаємо про боротьбу Тора з велетнями; про бога Одіна, який підтримує і захищає хоробрих воїнів; про його небесний бенкетний зал – Валгаллу; про хитрого Локі; про смерть Бальдра й про Загибель богів. За цим переказами та за іншими даними можна скласти досить докладні уявлення про богів, насамперед про трьох головних – Тора, Одіна і

Фрею, яких найбільше шанували в ранньосередньовічну добу.

У міфах Тор фігурує як переможець велетнів, величезний, могутній воїн, який перемагає гігантів одного за іншим ударами свого молота; він намагається боротися з гігантським Світовим Змієм, якого витягнув з океану. У скандинавській міфології зустрічаються жахливі вовки, змії і дракони – вони були символами зла і хаосу. Їх напади постійно загрожували впорядкованому світу богів і людей, який врешті-решт мав бути знищений. Тому будь-який бог чи герой, якому вдавалося вбити чи полонити монстра, поставав могутнім захисником людства; його подвиги мали релігійне значення і були гідним предметом для поезії чи образотворчого мистецтва. Тор, який перевершував всіх інших як невтомний винищувач велетнів, був богом, могутність якого найбільше охороняла людство від сил зла.

Більшість сюжетів, що були пов'язані з Тором, розповідають нам про його подорожі в Утгард і славні подвиги там. Як говориться в Молодшій Едді: «...він багато подорожував, об'їздив пів світу і власноруч переміг усіх велетнів, найбільшого дракона та багато звірів. І наділений він великою силою та могутністю. Тому перемагає він все живе».

Очевидно, що вікінги-завойовники, котрі вирушали в далекі походи для пошуку слави та багатства брали за приклад саме бога Тора. Вони асоціювали себе з ним. Шукали собі чужинців-ворогів на нових землях, щоб у боях з ними здобути ту слави, яку мав бог грози. Якщо ж їм судилося померти, то вони мріяли не про смерть від старості, а смерть від меча достойного воїна.

Культ Тора був найбільш поширеним і стійким серед скандинавських народів. Вікінги розповсюджували його на всіх територіях, де вони оселялися. Поширеність культу Тора в IX і X століттях у Скандинавії позначилось на тому, що саме це вірування стало основним суперником християнства.

Жорстокість і сила вікінгів вражала. Протистояння на рівні релігії і психології яскраво воїнів яскраво відображалося у їх зіткненнях з місцевим населенням під час набігів і завоювань. У часи перших набігів норманів, християнські народи (сакси Нортумбрії та Уессексу, франки та ін.) виглядали просто безпорадними у прямих зіткненнях із норвежцями та датчанами, не кажучи вже про їхні раптові набіги.

Християнська віра, котра вчила любові та смиренності виховувала надто розніжених воїнів у порівнянні з норманами. Натомість вікінги, керувалися культом бога Тора, що спонукало їх до відваги, жорстокості та пошуку нових можливостей для здійснення подвигу в бою з чужинцями. Саме жага до подвигів та слави, що формував культ Тора, призвела до багатьох успішних походів та завоювань кінця VIII – XI століття, котрі й становлять епоху панування вікінгів у Європі.

Г. Кіяниця, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)

ЩОДО ВЖИВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ «ІМПЕРІЯ» ВІДНОСНО КИЇВСЬКОЇ РУСІ В ПЕРІОД ЇЇ РОЗКВІТУ

Останнім часом у працях науковців щодо середньовічного періоду державного розвитку слов'ян Східної Європи все частіше застосовується поняття «імперія». У радянській історіографії стосовно історії Русі до моменту, коли, на думку дослідників, відбувся її розпад на окремі князівства, застосовувалася здебільшого дефініція «ранньофеодальна монархія». У тій же літературі інколи можна зустріти характеристику К.Марксом держави Русь, яку той порівнював з імперією Карла Великого. Ґрунтуючись на ній, В.Пашуто в середині 60-х рр. XX ст. відзначав близькість Русі в державно-політичному відношенні до тодішньої Германії, підкреслював важливість порівняльно-історичного вивчення Давньоруської держави та Германської імперії в IX-XIII ст. Але в цілому радянські вчені докладно до такого порівняння не вдавалися. Це, вірогідно, пов'язано з тим, що таке порівняння було не на користь Русі: держава імператора Карла проіснувала недовго і не мала сталої етнічної підоснови. Останньою ж для Русі, на думку багатьох радянських дослідників, була т.зв. «давньоруська народність».

Академік Б.Рибаков вважав, що не можна перебільшувати ні єдність Русі в X – першій половині XI ст., ні розчленування східнослов'янського світу в XII-XIII ст. Історик свого часу наголошував, що Русь не розпалася на півтора десятка князівств, а з її надр викристалізувалися означені численні князівства («князівства-королівства», за характеристикою вченого). А стосовно Русі X – першої половини XI ст. історик застосовував термін «ранньофеодальна імперія», але не дав йому визначення. З тексту праці видно, що ця дефініція, яка згадується паралельно з поняттям «ранньофеодальна монархія», вочевидь, є синонімом останньому. У книзі П.Толочка «Древняя Русь. Очерки социально-политической истории», присвяченій саме питанням державно-політичного розвитку Русі (до середини XIII ст.), поняття «імперія» по відношенню до Русі не використовувалося. Набагато частіше по відношенню до Русі поняття «імперія» зустрічається в зарубіжній історіографії. Зокрема, Г.Вернадський свого часу писав, що в X ст. скандинавські володарі Києва зробили спробу створити величезну імперію. Ця спроба багато в чому була пов'язана з їх намаганнями взяти під контроль торговельні шляхи Східної Європи. Я.Пеленський вважав, що Русь була мультицивілізаційною імперією, у зв'язку з чим потім окремі її частини розвивалися різними цивілізаційними шляхами. Це особливо проявилося вже в XIII ст. на прикладі різних цивілізаційних орієнтирів

у розвитку північного Владимира та південно-західного Галича. На жаль, сучасні автори, які широко використовують поняття «імперія» у своїх працях, не наводять аргументів щодо правомірності залучення цього терміну для характеристики державного розвитку Русі.

Природно, що з цього виникає запитання про коректність залучення дефініції «імперія» по відношенню до історії Русі, а також постає проблема: якщо такий підхід прийнятний, – в якій мірі таке використання терміну є правомірним.

Східнослов'янськими книжниками широко використовувалася візантійська ідеологічна спадщина. Необхідно зазначити, що західноєвропейські хроністи вкладали своє розуміння при описі країн, що не входили до складу християнського співтовариства. Зокрема, «королями» вони називали володарів тих країн, які, на їх погляд, є суверенними монархами. Так, Бруно Кверфуртський називав київського князя Володимира Святославича «володарем, могутнім своїм королівством та багатством». Королем Русі називає Володимира Тітмар Мерзебурзький.

Водночас слід зазначити, що дефініції «імперія», «імператор» до нехристиянських країн в середньовічних текстах застосовувалися вкрай рідко. Латинські книжники вважали «імперіями» великі за розміром держави, у підданстві володарів яких перебувало чимало інших країн. Зокрема, Плано де Карпіні «імператорами» називав монгольських ханів. Тільки в XVI ст. в розвитку Московської держави можна прослідкувати прагнення до претензій на візантійську державно-ідеологічну спадщину, що простежується в концепції «Москва – третій Рим».

Дефініція «імперія» в широкому розумінні слова в науковій літературі часто застосовується щодо різних за часом існування та релігійно-політичним розвитком держав. Зокрема, така тенденція спостерігається по відношенню до Персидської держави, держави Александра Македонського, давнього та середньовічного Китаю, держави Чингізідів, держави Тимура, султанату турків-османів тощо. Однозначно, що тут науковці, перш за все за допомогою такого поняття, прагнули показати велику за територією державу, з чисельним населенням, яке складалося з великої кількості різних народів. І в такому сенсі, вірогідно, можна розглядати питання про можливість застосовування такого розуміння відносно Русі. Хоча на Русі відбувалося активне засвоєння імперських ідей Візантії.

Вважаємо за необхідне, щоб не викликати плутанину по відношенню до країн, які були складовими християнського світу і дійсно іменувалися імперіями, застосовувати до давньоруської та їй подібних державних організмів характеристику «державне утворення імперського типу (держава-імперія)». Як нам здається, саме про такі

державні формування писав (правда, не застосовуючи дефініцію «імперія») відомий знавець історії слов'янського Середньовіччя В.Королюк, коли відзначав виникнення у різних етнічних формувань на етапі становлення державності нетривалих за часом великих ранньодержавних об'єднань.

Позиція В.Королюка, який виділив особливий етап в ході становлення ранньої державності, коли виникає велике політичне утворення, є, на наш погляд, досить плідною. Яскравим проявом такої держави в історії східних слов'ян може слугувати державне утворення, яке прагнув створити і частково створив в третій чверті X ст. Святослав Ігоревич. Проводячи активну зовнішньополітичну діяльність, цей князь підводив під свої військові та дипломатичні зусилля певне ідеологічне обґрунтування, в якому спостерігаються «імперські» тенденції.

На нашу думку, держава-імперія Русь проіснувала до середини XII ст., тобто до часу, коли київський політичний центр міг в достатній мірі потужно впливати на ситуацію в східнослов'янському світі. Але деякі вчені розглядають час існування імперії в політичному розвитку Русі в набагато ширших хронологічних параметрах. Зокрема, Л.Войтович вважав, що Русь як імперія перестала існувати після її розорення монголами в середині XIII ст. Цікаво, що розглядаючи проблеми взаємин між Руссю та неслов'янськими об'єднаннями, що були її васалами, В.Пашуто називав їх міжімперськими. Але, на жаль, автор не зазначив, що він розумів під словом «імперія».

Таким чином, визнаючи факт існування держави у формі політичного формування імперського типу у слов'ян Східної Європи, необхідно зазначити, що на певному етапі в рамках цього формування поступово на регіональному рівні починають виникати більш структуровані та інтегровані державнополітичні системи у вигляді земель-князівств. Спочатку вони в тій чи іншій формі знаходилися в залежності від Києва як загальноруського центру, але згодом фактично перетворюються на самостійні держави. Такий період остаточно наступає в першій половині XII ст., коли київський князь стає номінальним носієм загальноруської влади, а земельні князі є практично суверенними володарями. Тут немає нічого дивного, якщо згадати, як в період пізнього Середньовіччя і Нового часу в рамках Священної Римської імперії виникали, а згодом досягали необхідного розвитку численні держави. Сама ж імперія поступово перетворюється скоріше в ідеологічне уявлення, ніж конкретну практику державного життя. Необхідно зазначити, що дискусія про характер держави та державницьких відносин в добу феодальної роздробленості або в удільний період не привела вчених до єдиної думки щодо характеру державного розвитку тодішнього східнослов'янського суспільства.

А. Мороз, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Лахно О.П.)

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ЗОЛОТОЇ ОРДИ НА ФОРМУВАННЯ МОСКОВСЬКО-РОСІЙСЬКОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ

Монгольський період – одна з найбільш значних епох у руській історії. Монголи володарювали на всій Русі кілька століть. Навіть після скасування їх влади в Південно-Західній Русі в середині XIV ст. вони продовжували здійснювати свій контроль над Північно-Східною Руссю, хоча і в більш м'якій формі. Це був період глибоких змін у всьому політичному та соціальному устрої колись єдиної Київської Русі.

Золотоординська система управління стала прообразом московсько-російської царсько-імперської державності. Це виявилося у встановленні авторитарної традиції правління, у жорстко централізованій соціальній системі, дисципліні у військовій справі й віротерпимості. Крім цього, московські та інші підвладні ординцям землі, були залучені в фінансову систему золотоординської імперії.

Під впливом ординського панування у Північно-Східній Русі до високого рівня розвинувся монархічний елемент. Влада московського царя стала незмірно більшою, аніж князівська влада його суздальських попередників. Більш ніде процес зростання монархічних інститутів не йшов так швидко і так глибоко, як у Північно-Східній Русі. Суспільство Київської Русі можна, але із певними застереженнями, все ж таки назвати вільним суспільством. Раби існували, але вони вважалися окремою групою, яка не входила до складу народу. У Московському царстві XVI-XVII ст. виникає абсолютно нова концепція суспільства та його ставлення до держави. Всі стани, від вищих до нижчих, окрім рабів, були прикріплені до державної служби.

Загалом, говорячи про вплив на формування ментальності, можемо сказати, що прірва між періодом Київської Русі та післяординської Московії була дійсно безмежною. Очевидно, що така зміна не могла відбутися за одну ніч. І насправді, процес трансформації вільного суспільства в суспільство обов'язкової повинності почався під час монгольського періоду і тривав до середини XVII ст. Цим самим можемо стверджувати про ключову роль монгольського чинника у формування нової московсько-російської ментальності.

Вплив на культурний поступ московсько-російських земель з боку золотоординського панування проявився у таких процесах і явищах культурного життя: монгольське завоювання вплинуло на розвиток церкви й духовної культури різними шляхами. Якщо спочатку цей вплив був деструктивним: руйнування та пограбування релігійних

центрів, фізичне знищення духовенства, то далі церква поступово реорганізувалася.

Іншим важливим аспектом релігійного відродження в Північно-Східній Русі в монгольську еру було церковне мистецтво. Цей період був свідком розквіту північно-руського релігійного живопису у формі фресок та ікон.

У руській світській творчості монгольської епохи, як письмовій, так і усній, можна помітити двоїсте ставлення до татар. З одного боку – почуття неприйняття і протистояння гнобителям, а з іншого – прихована привабливість поезії степового життя. Ще одним аспектом впливу монгольського завоювання на культуру стало збагачення руської мови словами й поняттями, запозиченими із монгольської та тюркської мов, або з перської та арабської (через тюркську), що стало ще одним аспектом загальнолюдського культурного процесу.

Підсумовуючи, можна сказати про фактор, який важко переоцінити у розвитку північно-руського інтелектуального й духовного життя – це роль навернених у християнство татар і їхніх нащадків: Карамзін, Аксаков, Чаадаєв – вони стали інтелектуальною елітою вже російського суспільства та творцями його історичної й політичної думки.

* * *

Л. Балюк, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Швець Л.М.)

ФОРМУВАННЯ І РОЗВИТОК СТАНОВО-ПРЕДСТАВНИЦЬКОЇ МОНАРХІЇ В АНГЛІЇ

Становo-представницька монархія, як період, займає значне місце в історії Англії, ця форма правління домінувала протягом чотирьох століть і задала темп подальшому розвитку держави. Проблемою походження і розвитку становo-представницької монархії займались Барг М.А. та Гутнова Е.В.

Отже, чим є становo-представницька монархія і що спричинило її формування? Це вид монархії, при якому монарх спирається на становo-представницькі органи влади, інколи її визначають як перехідний етап між монархією періоду роздробленості і абсолютною монархією. В Англії такий орган називається парламентом, але його виникнення не означає автоматичне виникнення нової форми правління. Формуванню становo-представницької системи передував довгий процес формування, зерна якого можна знайти ще в XII столітті, але активне формування припадає на початок XIII століття.

Основною рушійною силою змін були феодали, яких не влаштовувало їх положення в суспільстві і владній сфері відносно

монарха. Якщо в XII столітті феодали лише набирали силу, то на початку XIII століття знайшовши привід у самовпевнених діях короля вони розпочали боротьбу за обмеження його влади. В цей час правив Іоанн Безземельний, який проводив амбіційну, але невдалу політику, зазнавав поразок у боротьбі із Францією, а пізніше взагалі вступив у конфлікт з Папою Римським, в результаті якого король скорився понтифікові. Все це неймовірно підірвало авторитет Іоанна, така ситуація була неймовірно сприятлива для феодалів, які виступили проти короля в 1215 році. До рядів повсталої знаті примкнули міщани Лондона, це змусило Іоанна підписати Велику хартію вольностей, документ який мав величезне значення для тогочасної Англії.

Звичайно, зміст хартії трактується по різному, адже умови були суперечливі, майже половина статей (всього їх було 63) відбивали інтереси виключно феодалів, регулюючи васально-ленні відносини, король більше не міг проводити свавільну політику стягнень з баронів. Але розглядаючи питання формування станово-представницької монархії нас цікавить перш за все цікавить стаття 61, за якою створюється орган, що буде контролювати дотримання умов договору, цим органом була рада в яку входили 25 баронів. Фактично це був орган обмеження королівської влади, що мав стежити за правомірністю дій монарха. Почалась регуляція надмірного стягнення "щитових грошей", податки повинні були узгоджуватися з радою. По-суті, рада баронів була праобразом парламенту.

Невдовзі Іоанн помирає, але вже за правління його сина вибухає новий кофлікт зі знаттю. Під тиском противників король у 1258 підписав Оксфордські провізії. Відповідно до умов влада короля обмежувалась на користь верхівки феодалів, також тричі на рік повинен був скликатись парламент. На кожних зборах повинні були бути вибрані радники короля, щоб розглядати державні питання, для цього обирались 12 "чесних людей". У країні був встановлений режим баронської олігархії; фактично керування країною передавалася раді з 15 баронів, що контролювали монарха. Здавалося конфлікт уладнано, але Генріх не думав дотримуватися умов угоди, тим більше, що отримав згоду Папи на звільнення від клятви. Боротьба між королем і опозицією розгорілась з неймовірною силою перерісши у війну. У битві під Льюїсом король з сином потрапляє в полон, головою держави стає Симон де Монфор, захопивши Лондон.

Тепер уже назріває конфлікт між Монфором і баронами, перший намагаючись стабілізувати ситуацію в кінці 1264 року оголошує про скликання нового парламенту. З 20 січня до 15 лютого 1265 року відбулися перші засідання. Намагаючись підірвати вплив олігархії Монфор запросив до парламенту представників місцевих громад. На обрання встановлювався лише майновий ценз у розмірі 40 шилінгів на

рік. В результаті були викликані барони, єпископи а також по два лицаря і по два депутати від найважливіших міст, таким чином було створено основи для формування Палати громад.

Проте, для Монфора все складається не найкращим чином, Едуард, син Генріха, тікає з полону і зібравши військо, розбиває ворога, а разом з тим і захоплює владу в країні. Спочатку Едуард намагався відкинути всі здобутки Монфора, змінивши сам принцип скликання, але міста підтримали реформи загиблого Монфора. Наміри монарха було підтверджено в статуті Мальборо. Угода містила попередні Оксфордські та Вестмінстерські постанови, також була підтверджена Велика хартія вольностей.

У 1295 році Едуард скликав Зразковий парламент, він брав за основу ідеї парламенту 1265 року, і своїм існуванням заклав основу парламентської системи в Англії, що в свою чергу сформувало станово-представницьку систему.

Від цього часу парламент лише набирає сили. Якщо на перших етапах існування парламенту його функції були порівняно невеликі, то з часом цей орган лише набирав політичну вагу, так поступово парламент отримав законодавчу ініціативу, а також контроль податків (Статути 1340,1362 та 1371 років) та посадових осіб. З часом також відбувались зміни в структурі, спочатку всі стани засідали разом, але в середині але в середині XIV століття відбувся остаточний поділ на дві палати – палату лордів та палату общин (лицарі, дрібне духівництво і городяни).

Отже, формування станово-представницької монархії, мало дійсно великий вплив на розвиток політичної думки Англії, це важливий етап розвитку владного інституту, що в свою чергу підтверджується тим фактом, що парламент і до цього часу є основою політичної сфери Англії.

* * *

А. Троян, студент V курсу
заочної форми навчання
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)

ЄВРОПЕЙСЬКА МІСІЯ ЕРАЗМА РОТТЕРДАМСЬКОГО

Еразм Роттердамський пройшов свій життєвий шлях у надзвичайно складний період європейської історії. Народився він у 1467, або в 1466, 1468, 1469 р. (точна дата невідома) у Роттердамі, помер – у 1536 р. в Базелі й уважав себе "громадянином світу", а точніше – Європи, бо жив і працював в Англії, Франції, Німеччині, Швейцарії, Італії, мав славу найвидатнішого гуманіста, властителя умів освіченої еліти, лідера європейської "республіки вчених".

Для формування світогляду мислителя надзвичайно важливими були вже роки його шкільного дитинства. Еразм провів їх у Девентерській школі "братів спільного життя", де мав змогу вперше "відчути античність", в яку закохався на все життя.

Сім років (1486 – 1493) майбутній гуманіст провів у монастирі Стейн. Там він захопився творами Л. Валли, студіював Цицерона, Теренція, Саллюстія. Із своїх ровесників Еразм створив неформальне товариство однодумців, серед яких були й миряни. Вони читали й обговорювали античних авторів, писали власні риторичні та поетичні твори.

Наступний етап – перебування у Франції (літо 1495 – літо 1499 рр.), куди Еразм Роттердамський щиро прагнув потрапити для продовження освіти. Проте паризька Сорбонна його, здається, надто розчарувала через засилля схоластики і консерватизму. У той же час достатньо результативним було спілкування мислителя з французькими гуманістами р. Гагеном та Г. Фіше, які підтримували тісні контакти з італійськими мислителями. Еразм успішно працював як наставник і репетитор. Відразу ж дався взнаки смак до методики, адже підлітки, якими опікувався Еразм, звикли лише до бездумного зазубрювання "семи вільних мистецтв" спотвореною латиною. Так з'явилися "Формули повсякденних розмов", перший варіант "Домашніх бесід" ("Colloquii") – шедевра навчально-методичної літератури XVI ст. Також відомі трактати "Про спосіб навчання", "Про подвійне багатство слів і речей", "Про написання листів", що народилися з практики викладання латинської мови. До праць педагогічного характеру віднесемо й "Промову, присвячену доброчесності" (1499 р.).

Вирішальне значення в процесі ідейного становлення гуманіста мав його приїзд до Англії та знайомство з оксфордськими гуманістами Т. Мором і Д. Колетом. Останній був духовним наставником Мора. Саме тут Еразм уперше в житті відчув, що він не один, що ввійшов у своєрідне утворення – гуманістичну спільноту, а згодом став її лідером.

В англійський період з-під пера Еразма Роттердамського виходять такі його твори, як "Антиварвари", "Адагії", "Зброя християнського воїна". У першій роботі чітко простежується секуляризація мислення Еразма, формування поняття humanitas, що означало не тільки високу освіченість, але й морально-етичну норму, духовний потенціал особистості. "Адагії" репрезентували європейській громадськості Еразма як різнобічного знавця античної (і не лише) мудрості, зафіксованої у прислів'ях. Публікація "Зброї..." означала в основному завершення процесу становлення Еразма як християнського гуманіста, теоретика "філософії Христа" і морального вдосконалення особистості

на її основі. У майбутньому ці ідеї залишаться незмінними, зростатиме "не стільки їх обсяг, скільки войовничо-сатиричне направлення проти схоластичного богослов'я і багатьох аморальних сторін життя сучасного Еразмові суспільства".

Своїм наступним завданням Еразм Роттердамський вважав критичне дослідження тексту Святого письма, очищення його від помилок і нашарувань. Шлях до цього лежав через освоєння грецької мови і методів філологічної критики, розроблених Л. Валлою.

Упродовж декількох років на початку нового, XVI ст., він жив у Нідерландах, Франції, Англії, у в червні 1506 р. від'їхав до Італії. У 1509 – повернувся до Англії, де відбулася ще одна подія, що свідчила про зростання його критичності до оточуючого світу, вихід за межі кабінетного вченого, наближення до реальності: з'явилася "Похвала Глупоті" (1509 р.) – чи не найкраща з книг Еразма, твір епохального значення. За словами автора, задум народився раптово, коли він "верхи" перетинав швейцарські Альпи, повертаючись з Італії до Англії, і згадував свого друга Мора. У творі Еразм, хоча й у жартівливій формі, висловився не з приводу абстрактних теологічних ідей, а дав оцінку всього реального "християнського світу".

Справжньою революцією в теології, підсумком багаторічної напруженої праці стала публікація 1516 р. тексту Нового заповіту грецькою і латинською мовами з коментарями Еразма. Гуманіст був переконаний, що точний зміст Святого письма не можна осягнути без знання мов оригіналу – грецької і гебрайської. Знаменно, що майже одночасно побачили світ інші твори, що характеризують його як соціально-політичного мислителя: "Виховання християнського государя" (1516 р.), "Скарга миру" (1517 р.), "Розмови запросто" (1518 р.).

В останні роки життя Еразм майже повністю відійшов від суспільно-політичних проблем і віддався "чистій" науці й книговидавництву. Найбільше його цікавили питання етики і педагогіки, видання й перевидання творів античних мислителів і "отців церкви". Були суттєво доповнені "Розмови запросто" ("Домашні бесіди"), а в березні 1530 р. під час перебування у Фрейбурзі ним написаний трактат "Про пристойність дитячих звичаїв" ("De civilitate morum puerilium"), що присвячувався сину герцога Бургундського Генріху. На думку Ж.-К. Марголена, його "можна розглядати як перший в Західній Європі трактат про здоров'я, моральне й практичне виховання (education) маленьких дітей". Не можна не здивуватися тому, що серед тяжких реформаційних подій Еразм приділив увагу найменшим деталям дитячої поведінки ("дитячої соціальності"), уважаючи, що у вихованні немає дрібниць. А дещо раніше, 1529 р., гуманіст виклав основні положення щодо виховання особистості у

творі “De pueris statim ac liberaliter instituendis” (“Про раннє навчання дітей благородним наукам”). У різних виданнях книга називається по-різному. Лейтмотив її – дітей необхідно починати вчити наукам у ранньому (дошкільному) віці, і навчати слід за програмою, яка б забезпечила доброчесність і літературну освіту. Думка про те, що головною формою морального виховання має стати освіта, гуманітарна за змістом, звучить і в інших творах.

Ще більш популярними і затребуваними були “Розмови запросто” Еразма Роттердамського. Він їх постійно доопрацьовував і доповнював новими темами аж до 1533 р. Упродовж 1522 – 1533 рр. книга витримала 12 видань і понад 100 перевидань. У листі до Джона Фробена, сина базельського книговидавця, якому Еразм присвятив свій твір, автор “Розмов запросто” висловлював задоволення з приводу того, що “…наша молодь, яка навчається, так полюбляє цю книгу, так щиро її опановує, постійно тримає в руках, що твій батько повинен її передруковувати, а я збагатити новими доповненнями”. Гуманіст підкреслював, що його твір призначений для вдосконалення у латині й водночас має виховну мету, бо культивує “гарні манери”. Він відкидав звинувачення з боку ортодоксальної церкви, нібито “Розмови...” підривають віру (у них йшлося про індульгенції, пости, обітниці тощо), усіма засобами захищав свій чи не найкращий педагогічний доробок, про що свідчить, зокрема, його лист до лувенського духовенства .

Еразм був невтомним трудівником і працював до кінця свого життя. Навіть у Базелі, куди він переселився влітку 1535 р., будучи вкрай втомленим і хворим, продовжував займатися улюбленою справою, спостерігаючи особисто за друкуванням останнього твору “Екклезіаст, або Євангельський проповідник”. Дуже тяжко вплинула на нього звістка про страту Томаса Мора. “Мені здається, разом із Мором згас і я – настільки “одна душа” була в нас, словами Піфагора...,” – писав він у листі від 31 серпня 1535 р. 12 липня 1536 р. Еразма Роттердамського не стало.

Підсумовуючи, ще раз відзначимо багатогранність, універсальність мислення, широту наукових інтересів Еразма Роттердамського – просвітителя, гуманіста, мораліста, пацифіста і критика суспільних вад. Дуже вагомим було морально-етичне спрямування його “наставницької” діяльності. Як мислитель і “християнський гуманіст”, Еразм Роттердамський сформувався в основному на початку XVI ст. У пам’яті нащадків він залишився непохитною у своїх принципах і головних переконаннях людиною. “Nulli concedo” (“Нікому не поступлюся”) – такий напис зроблено на медалі, присвяченій 50-літтю від дня народження видатного гуманіста.

Д. Лобода, студент IV курсу
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)

«ЗЕРЦАЛА ДУРОСТІ» У СПАДЩИНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ГУМАНІСТІВ ПІВНІЧНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

Наприкінці XV століття Німеччина, разом із такими європейськими країнами, як Англія і Голландія, поринає у величну епоху Ренесансу. У період XV − XVI століття на її теренах відбувається значний підйом культури і літератури, зумовлений впливом італійського Відродження з одного боку, і об'єктивними чинниками соціально-економічного і політичного розвитку Священної Римської імперії – з іншого.

Німецькі держави ставали на шлях доленосних змін: складна й суперечлива суспільно-політична ситуація, нові форми виробництва, масові виступи селян, міжусобиці, поглиблення кризи феодальної імперії та розгортання Реформації. Усе це змушувало німецьких гуманістів не стояти осторонь. Увага до майбутнього вітчизни призвела до переосмислення християнських цінностей і моралі, ролі держави і церкви, а також сенсу існування людини у світі. Місцева література з кожним роком XVI століття набувала все більшого антикатолицького і антифеодального забарвлення [0, с. 377].

Всеохоплююча криза сучасної західної цивілізації, що проявляється у соціально-економічних потрясіннях, занепаді моралі, загостренні міжетнічних і релігійних відносин, схожа на системну кризу в Європі XV століття. Пошук вирішення багатьох проблем сучасності неможливий без повернення до титанів гуманістичної думки європейського Відродження. У зв'язку з цим автор статті на основі аналізу низки історичних джерел прагне виокремити ключові чинники кризи людської цивілізації та визначити методи їх усунення.

На межі XV − XVI століть серед гуманістичної літератури Північного Відродження особливе місце займали так звані «зерцала дурості» − сатиричні твори, у яких мислителі в алегоричній формі висміювали існуючі на той час суспільні традиції і пропонували власні альтернативи соціально-політичного розвитку [0, с. 391]. До числа найбільш яскравих і оригінальних авторів таких творів, безумовно, слід віднести вченого-мислителя Себастіана Бранта (1458 – 1521) і «князя гуманістів» Еразма Роттердамського (1469 – 1536). Перший був автором поеми «Корабель дурнів» (1494), другий – «Похвала глупоті» (1509).

Шедевром німецької ренесансної гуманістичної літератури по праву можна вважати «Корабель дурнів» С. Бранта – поему, зміст якої не втрачає актуальності до наших днів. У цьому римованому трактаті автор зміг розкрити всі вади людської природи. Ідея твору – засудження невігластва людини і суспільства загалом. Світ, на

переконання мислителя, у якому накопичилася критична маса вад, більше так існувати не може [0, с. 109, 110]. Особливістю «Корабля…» є те, що в ньому відсутні посилання на античні твори або наслідування італійських гуманістів. Натомість, у поемі представлено багато історичних персоналій, які виконують функції позитивного чи негативного прикладу: божеств (Аталанта), письменників (Теренцій), філософів (Аристотель, Діоген) і правителів (Птолемей, Олександр Македонський) [0, с. 47].

Середньовічні критерії визначення праведності людини С. Брант у «Кораблі…» замінює на критерій розсудливості [0, с. 73]. Його сатира сповнена не гріха, а невігластва – у цьому автор убачав джерело лихоліть і несправедливості. Продовжуючи гуманістичну традицію, мислитель критикував жадібність, возвеличення грошей, поганих вчителів [0, с. 72], пишність або скупість життя, людські стосунки задля користі, лицемірство, лінощі, перелюб [0, с. 82], зухвальство [0, с. 88], блюзнірство, хтивість тощо. Викриваючи всі відомі види «дурості», гуманіст віддає їх на суд розуму, канонізуючи його до рівня Бога [0, с. 110].

«Корабель дурнів» сповнений алегорій і метафор. Одна з них присутня навіть у назві поеми. Назвавши власний твір «кораблем», автор висловив бажання зібрати всіх власників античеснот на одному кораблі та відправити їх у віддалені від Європи землі [0, с. 109]. Однак ця назва може приховувати й інший зміст: мислитель розумів під «кораблем» суспільство, у якому всі вимушені залишатися дурнями, а сам «корабель» повинен рухатися у небуття, тоді як навколо нього – океан можливостей для людства. Образ корабля невипадковий, адже у XV столітті морський корабель – те ж саме, що космічний шаттл у XXI: провідник у невідоме. Брант написав цей твір через рік після першої експедиції Колумба. Можливо, у ньому мислитель прагнув показати щось на кшталт того, як у наш час людство намагається підкорити космос, але його знання про власну планету залишаються обмеженими.

Окремо у поемі Брант звертався до тогочасних правителів. Він називав блаженними країни, у яких «прославляють князів, які мудро правлять»: знищують хабарників, засуджують підлабузників, не допускають розпусти. Силу державі, переконував мислитель, дають чесність і винятковий розум государя. Там же лунають звинувачення Ватикану в здирництві, можновладцям – у примноженні і заохоченні невігласів. Саме дурість «слуг народу» Брант визначав першопричиною занепаду моралі й освіченості в тогочасному суспільстві [0, с. 97, 98, 99].

Іншим твором, де висміюється людське невігластво, є «Похвала глупоті» Еразма Роттердамського. Ідея цього сатиричного панегірику –

піддати критиці все потворне й кумедне у людському житті, аби розумний читач зміг винести з цього користь для свого життя. Головна героїня твору, від імені якої йшла розповідь – Глупота, багато в чому схожа на «дурість», описану Брантом. Гуманіст убачав у ній джерело всіх бід людства: «Скажіть, будь ласка, яка тепер користь од цих, вибачте, мудрих − немічних людей, виснажених науками, з рідкою й холодною кров'ю? Адже на війні потрібні товстуни, здоровані, бовдури, у котрих чим менше розуму, тим більше відваги. Кому потрібен такий воїн, як Демосфен, що за прикладом Архілоха кинув щит і втік із поля бою, ледве узрівши ворогів? Скажіть, яка ще сила, якщо не улесливість, могла б згуртувати в державу оцих твердоголових, дубових і неотесаних людей?» [0, с. 45].

Глупота, – писав мислитель, – ненавидить мудреців, філософів і науки. Проте можновладці – обожнюють Глупоту і всіляко підтримують її, адже «мудреці своїм ученням або нудьгу та сум навівають, або дражнять ніжні вушка колючою правдою» [0, с. 49]. Значну частину панегірику займає викриття церковного кліру, богословів і ортодоксальних християн у «дурості», а одна із глав навіть має відповідну назву («Глупоту хвалить і Святе Письмо») [0, с. 102].

Таким чином, аналізуючи вище названі пам'ятки літератури доби Північного Відродження, нами було з'ясовано, що корінням багатьох проблем суспільства обидва мислителі вбачали у невігластві й зухвальстві. Вдалий спосіб виходу із цієї ситуації запропонував сам Брант: «а моральність, мудрість, зна́ння – залежать лиш від виховання». За сучасних викликів вітчизняній освіті важливо пам'ятати про цей спосіб − лише за умов наявності кваліфікованих учителів, правильних книжок і всебічного виховання у кращих ідеалах гуманізму, можливе повне оздоровлення суспільства.

Література

1. Брант С. О бесполезном учении / С. Брант // Корабль дураков. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 73-75.
2. Брант С. О воспитании детей / С. Брант // Корабль дураков. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 45-48.
3. Брант С. О дурачках, облеченных властью / С. Брант // Корабль дураков. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 97-101.
4. Брант С. О прелюбодеянии / С. Брант // Корабль дураков. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 79-83.
5. Брант С. Самовольство и самонадеянность / С. Брант // Корабль дураков. Избранное. – М.: Худож. лит., 1989. – С. 87-89.
6. Год Н.В. Еразм Роттердамський – "Вольтер XVI століття" / Н.В.Год // Вісник Дніпропетровського університету. − 2011. − Вип. 19. − С. 100-106.

7. Еразм Роттердамський. Похвала глупоті / Еразм Роттердамський // Похвала глупоті. Домашні бесіди. − К.: Основи, 1993. − С. 13-107.
8. Макарова И.С. Мифопоэтический образ корабля дураков в искусстве Северного Возрождения / И.С. Макарова // Известия РГПУ имени А.И. Герцена. – 2014. – Вип. 171. – С. 108-115.
9. Рапп Франсис. Империя, гордая и оскорбленная Германия / Франсис Рапп // Священная Римская империя германской нации. – СПб.: Евразия, 2009. – С. 376-397.

* * *

В. Авраменко, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)

ПОЛІТИЧНИЙ ПОРТРЕТ ДЖУЛІО МАЗАРІНІ

Д. Мазаріні – одна з найвизначніших і найвпливовіших постатей світової історії. Людина, яка вплинула на розвиток Франції в новий час. Він був одним із будівничих абсолютизму в Європі. Довгих вісімнадцять років керував однією з найбільших країн світу, перебуваючи у тіні. Саме за період його правління була закінчена Тридцятилітня війна, яка виснажила французьке суспільство, і в цей період почали наростати революційні настрої, які й призвели до громадянської війни, яка увійшла в історію під назвою Фронда.

Ця історична постать, як і період в історії Франції, є достатньо дослідженим. Про це писали: К.Біркін [1], П. Губер [2], Є. Кожокін [4], А. Люблінська [5], Л. Іванова [3] та ін.

Дитинство та юність Мазаріні не залишили після себе ніякої інформації. Головною причиною цих білих плям була закритість та утаємниченість Джуліо. Саме нелюбов до нього з боку французів і постійне порівняння його зі своїм попередником, улюбленцем Рішельє, не давало йому в повній мірі розкритися. Життя Мазаріні – захоплюючий спектакль, гра розуму, особливо політичного, перевершувало все, що мало місце при його житті та після його смерті [3]. Кардинал народився зовсім не в Римі (як стверджували його біографи), а в Пешині, в італійській провінції Абруцці 14 липня 1602 року. Джуліо з юних років відрізнявся феноменальною пам'яттю, був дуже гарної зовнішності. Непосидючий хлопчик дуже сподобався Бенедетті, бездітному секретарю принців Колонна (одного з найстаріших римських родів). Часто граючи з ним, він дозволяв йому бути присутнім на прийомі гостей. У 1609 році він був відправлений в Римську Колегію – «бастіон» просвіти ієзуїтів. У свій час цей навчальний заклад був один із інструментів поширення папської влади. Там він продемонстрував прекрасні здібності щодо вивчення усіх без винятку предметів. Перед юним Д. Мазаріні відкривалася

духовна кар'єра. Із 1616 року Джуліо вивчав право в Римському університеті , а в 1622 році склав екзамени на ступінь доктора [3].

На 1624 рік Д. Мазаріні – капітан папської армії , якою керував один із принців Колонна, принц Палестріна. По приїзду в гарнізон Джуліо отримав підвищення – став секретарем римського посольства в Мілані. Через деякий час папа розпустив свою армію, яка дуже дорого йому обходилася. За допомогою тонкої дипломатичної гри і вмілого ведення справ, спритний секретар отримав підтримку Колонни, папського нунція в Мілані Сакетті і став відомим римському папі Урбану VIII і його оточенню.

29 січня 1630 року відбулася перша зустріч Д. Мазаріні і Рішельє в Ліоні, у ході боротьби за «мантуанський спадок» між Францією та Іспанією. На перший погляд французький кардинал не оцінив молодого італійця. Але, ввічлива і не нав'язлива манера Д. Мазаріні, його готовність слухати та сприймати пропозиції співрозмовника, покорили Рішельє. Посланник папи згадав про виклики зимової кампанії в Італії і дещо перебільшив готовність савойської і іспанської сторін іти на переговори. У результаті Д. Мазаріні забезпечив декілька зустрічей між Рішельє і Спінолою.

У 1636 році Д. Мазаріні вирішив припинити свою роботу на користь Франції. Він з'явився в Римі з інструкціями Рішельє, які робили його фактично особистим агентом Людовіка XIII при папській курії. Дізнавшись про невиліковну хворобу отця Жозефа (правої руки та найкращого друга Рішельє, який помер у 1638 році), Д.Мазаріні відчув, що Рішельє глибоко переживав цю втрату. У 1638 році Д.Мазаріні бере участь в обряді хрещення майбутнього Людовіка XIV, а в листопаді 1639 року – назавжди повертається до Франції [2]. Із 1639 по 1642 роки він перетворюється з папського дипломата в спадкоємця Рішельє. Він ретельно підшуковував собі патронів, друзів і прихильників. Спочатку йому було дуже не солодко, адже не зважаючи на симпатії до нього від Рішельє і королівського двору, усі керівні місця в королівстві були поки що зайняті. Нарешті, на початку 1641 року Д. Мазаріні отримав обіцяну йому Людовіком XIII і Рішельє кардинальську шапку, а після смерті Рішельє та Людовіка XIII, влада перейшла до малолітнього Людовіка XIV, якому було лише 5 років, і його регентом стала його мати Анна Австрійська. Королева відразу ж призначила Д. Мазаріні першим міністром і головою своєї Ради[4].

Прийшовши до влади Джуліо отримав «тяжкий спадок». Простежувалися залишки Фронди: до 1643 року можливості збільшувати талью були вичерпані. Село було знесилене Тридцятирічною війною, яка затяглася. Уряд Д. Мазаріні намагався збільшити збори до ввозу в столицю продовольства, податки на купців і ремісників. Приблизно за рік до закінчення Тридцятилітньої війни

ідеї і діяльність Д. Мазаріні в самій Франції різко критикувалися. Зимою 1647 року, у зв'язку зі значним погіршенням військово-політичної ситуації, необхідно було знову збільшити витрати на війну. У пошуках виходу з ситуації весною 1648 року уряд Д.Мазаріні наважився зачіпити матеріальні інтереси самого дворянства мантії. У відповідь вищі судові палати Парижу – парламент і Велика рада, попри заборону двору єдналися і 16 червня того ж року почали проводити спільні засідання з метою здійснити державну реформу. Так почалася Фронда. Французька аристократія ненавиділа першого міністра не тільки за його італійське походження, не тільки за його повну байдужість до неї та відмову дарувати нагороди та привілеї, але й за «узурповане» право принців крові перебувати поряд і давати поради регентші та королю.

«Фронда принців» розпочалася 18 січня 1650 року після того, як були відправлені в колонію Конде, Конті та герцог Лонгвіль [4]. Війна з Конде була тяжкою для першого міністра та всієї країни. Принц уклав союзи з Іспанією та Кромвелем. Іспанські війська майже безперешкодно вторгалися на землі Франції. Французькі громадяни саме в кардиналі в першу чергу бачили головного винуватця громадянської війни. У ніч на 7 лютe 1651 року перший міністр вимушений був втекти з Парижу. Після завершення Фронди політичні хвилювання у Франції стали поступово згасати: чисельність суперників кардинала зменшилася. Багато з них повмирали, а принц Конде і кардинал де Рец втекли за кордон. Один із них вступив на службу до іспанців та воював проти своєї країни, інший – намагався зробити кар'єру в Римі.

Після Фронди основна увага першого міністра Франції приділялася зовнішній політиці. Його вміла дипломатія була дуже ефективною, хоча не всіма зрозумілою: Д. Мазаріні розпочав украй не популярні заходи, пішовши на союз із О. Кромвелем. Одночасно багато уваги Д. Мазаріні приділяв дипломатії в німецьких землях. У серпні 1658 року ряд князів створили Рейнський союз – спільну оборонну організацію для захисту Вестфальських угод 1648 року. Франція приєдналася до Союзу, стала його казначеєм і головним постачальником солдатів в його армію [3].

Сьогодні в науковій літературі мають місце різні думки про те, що Рішельє був перш за все хорошим воєначальником, а Д.Мазаріні – дипломатом. Але Д.Мазаріні зміг зупинити кровопролитну війну, що тривала тридцять років, громадянську війну та ще низку конфліктів. Це засвідчує, що все своє життя він стояв на захисті миру, був прибічником дипломатичного вирішення конфліктів. Саме період його перебування при владі був буремним часом для Франції, часом перемін на краще.

Література

1. Биркин К. Анна Австийская. Кардинал Мазарини. Детство Людовика XIV / К. Биркин. – М.: Эксмо, 2008. – 236 с.
2. Губер П. Мазарини / П. Губер. – П.: Крон – Пресс, 2000. – 364 с.
3. Иванова Л. Джулио Мазарини/ Л. Иванова // Вопросы истории: 2004. – №5. – с. 92-111.
4. Кожокин Є. Государство и народ: от Фронды до великой Французской революции / Є. Кожокин. – М.: Наука, 1989. – 176 с.
5. Люблинская А. Д. Франция при Ришелье. Французский абсолютизм в 1630 – 1640-х годах / А. Д. Люблинская. – Л.: Наука, 1982. – 273 с.

* * *

Є. Бондарчук, студент II курсу
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)

ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ІГРОВОГО МЕТОДУ В СУЧАСНІЙ ВИХОВНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ

Сьогодні ми ставимо за мету з'ясувати, чи підтверджені в новітній педагогічній теорії й практиці думки мислителів минулого про значення ігор у житті людини, у її всебічному, гармонійному розвиткові; настільки повно використовується їхній потенціал у цьому контексті та які резерви залишаються невикористаними; у чому полягають проблеми, пов'язані з новими тенденціями на ігровому просторі та яка роль педагогічної спільноти в їхньому розв'язанні.

Раніше нами доведено, що наприкінці XVII і в XVIII століттях інтерес педагогів до ігор помітно послабився, а наука про виховання почала звертатися до нового кола проблем, пов'язаних із розвитком природознавства та техніки. На перший план тоді вийшли раціональні методи виховання. Однак були й інші тенденції, які вели до глибшого обґрунтування корисності фізичних ігор. Про те, наскільки тісно в житті європейців пов'язувалися фізична культура і педагогіка, свідчить досвід Англії. Тут уже в 60-их роки XVII століття в приватних навчальних закладах було визначено час для ігор і відведено спеціальні майданчики для їхнього проведення. Деякі види шкільних ігор почали проникати в університети. Закладались основи союзу навчання, виховання й спорту, а в спорті передусім колективних ігор та змагань. У життя західноєвропейських й американських шкіл міцно ввійшли: футбол, баскетбол і регбі.

Наприкінці XVIII – у XIX століттях рухові ігри й змагання разом із гімнастикою посіли чільне місце у виховних системах Й. Базедова, Й. Гутс-Мутса, Г.У.А. Фіта, Я. Лінга, П. Лесгафта. Вони стали невід'ємною складовою підготовки до життя енергійної, діяльної,

здорової тілом і душею людини новоєвропейської цивілізації – бізнесмена й робітника, науковця й політика, дипломата й військового. На сьогодні ігри остаточно довели своє право на те, щоб бути науково обгрунтованим компонентом усебічного та гармонійного виховання особистості.

Свідченням потужного впливу гри на розвиток сучасної цивілізації є новітня історія футболу. Ця улюблена забава народних низів, що за часів Середньовіччя навіть назви такої не мала і в очах сучасників була "…дивовижною грою, де м'яч б'ють ногами", насправді завоювала світ. Проте реальність виявилася іншою. Виховний характер гри поступово відходив на другий план. Нині проблемою стала поведінка глядачів і культура вболівальників. Виник рух фанатів, які явно неадекватно реагують на перемоги й поразки, удаючись до гучних, нерідко небезпечних, із точки зору громадського порядку, акцій. Є підстави побоюватися змикання цього руху з правоекстремістськими течіями.

Говорячи про спортивні ігри, їхню роль у вихованні молоді, варто нагадати вислів Еразма Роттердамського: "…не атлета формуємо", із яким у трактаті "Про виховання дітей" гуманіст звертався до всіх батьків і вихователів. Ішлося про античну традицію чемпіонатів, де людина в грі демонструвала б надзвичайні фізичні якості. Символом такого підходу був давньогрецький силач Мілон, який однією рукою піднімав велике теля.

Розвиток світової цивілізації протягом тривалого часу підтверджує правильність висновку Й. Хейзинги про "людину граючу". Такою вона була з давніх-давен і продовжує залишатися й у XXI столітті. Але життя вносить свої корективи в уявлення про сучасну Homo ludens. Тут мова йде про процес комерціалізації ігрового поля, створення потужної індустрії ігор та розваг. Сьогодні в цій сфері існує специфічний бізнес – гральний, який із великими прибутками експлуатує природну схильність і навіть пристрасть людини до гри. У роки незалежності в Україні виникло багато гральних установ – казино, клубів, залів автоматів – на кшталт американських і західноєвропейських. Автомати нерідко розміщуються просто неба, на відкритих майданчиках та в доступних для дітей місцях. Телевізійні програми ввели в практику так звані інтерактивні ігри, преса зарясніла рекламою великих гральних проектів, обіцяючи як призові великі суми грошей. У результаті чимало людей потрапило в пастку азартної гри, а в сучасному медичному лексиконі з'явився новий термін – лудоманія (ігроманія). На відміну від Античних і Середньовічних затятих гравців, їх не стільки зневажали, скільки лікували як алкоголіків та наркоманів. Зрештою, постало питання, – бути чи не бути гральному бізнесові взагалі.

Педагогічна спільнота і громадськість виявилися неготовими до сплеску азартних ігор. Поряд із їхньою забороною для дітей необхідна роз'яснювальна та профілактична робота, яка дала б можливість уникнути ризиків для фізичного й морального здоров'я молоді.

Поряд із комерціалізацією, педагогів сьогодні не може не турбувати їхня, так би мовити, віртуалізація. Все більша частина ігор переноситься в віртуальну реальність – комп'ютери, Інтернет, мобільні телефони. Здається, на перший погляд, нові технології сприяють грі виконувати свою функцію відпочинку й засобу розвитку інтелектуальних здібностей. Проте порушується один із основних принципів гри – її соціальний характер. Віртуальна соціальність не може замінити живого спілкування під час гри, гра мовби відривається від своєї основи.

Іноді в формі гри діти займаються дуже корисною справою, яка слугує проявом активності й самостійності, усвідомленням відповідальності за власні вчинки. Наприклад, тимурівський рух у колишньому СРСР 30-40 років виник як неформальна організація і в своїй основі мав гру, скеровуючи самоорганізацію дітей на доброчинну діяльність – допомогу старим та немічним. Він не ґрунтувався на якихось науково-педагогічних рекомендаціях, розвивався паралельно з піонерською організацією, проте й захоплювала сама інтрига гри. У період XVI – XVII століть у європейських гімназіях у формі своєрідної гри – "гри в античність" – налагоджувалося учнівське самоврядування. Шкільний театр єзуїтів виявився дієвою формою релігійно-морального виховання.

Повертаючись до теми віртуальних ігор, укажемо і на проблеми, пов'язані з їхнім змістом, який практично не піддається педагогічному контролю. Сьогодні можна зіграти не лише в традиційні логічно-математичні ігри, але й розважитися такими іграми, як "Автоматична черга розв'язує всі проблеми", "Дістати сусіда", "Брудний Джек", "Стріляй досхочу по чужорідних створіннях", "Антидурощі" (гравець повинен "пройти містом до колін у крові") та інші, у тому числі сексуальні й порнографічні. Можна, не виходячи з дому, зіграти в футбол, баскетбол, боулінг, а на додаток – у покер із самим Андрієм Шевченком. Ігрова стихія зашкалює всі межі, тільки з досить сумнівним морально-виховним результатом.

Підсумовуючи сказане, маємо констатувати можливість і корисність діалогу з педагогами досліджуваного часу. Він стосується гри як феномена людського буття, її походження та трансформації з розвитком цивілізаційного процесу. Головне ж – педагогічна інтерпретація ігор у цілому й дитячих зокрема. Цінним надбанням науки про виховання і матеріалом для сучасного обміркування, на наш погляд, можуть бути ідеї мислителів минулого щодо:

природовідповідності гри як такої; її значення в розв'язанні проблеми "легкого й приємного" навчання; ролі у фізичному вихованні особистості; соціального характеру ігор дітей і молоді; необхідності поєднання ігрової культури з моральністю, педагогічного керівництва організацією й процесом розвитку цієї культури в умовах постіндустріального, інформаційного суспільства.

* * *

М. Костенко, магістрантка
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)

ПОЛІТИЧНІ ПРАГНЕННЯ МАСОНІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ

XVIII століття було часом змін, краху ідеологічних постулатів, громадських і політичних порядків. Політичні трансформації приховували за собою політичні організації, які впливали на життя суспільства Європи та були рушійною силою революцій. Однією з таких організацій є масонська. Проблема взаємозв'язків політики і масонства протягом багатьох років хвилювала різних мислителів, науковців, письменників, художників, що стало причиною створення великої кількості версій, гіпотез та міфів: від «масонської змови» до «таємного ордену геніїв». Сьогодні дискусійним питанням є вплив масонів на початок та розвиток Великої Французької революції.

Дослідження проблем розвитку масонства та його впливу на різні сфери суспільного життя можна знайти у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Теоріями виникнення масонських організацій займалися Дж.Андерсон, А.Боровой, А.Пипін, Дж.Робінсон. Питання участв масонів у політичному житті дослілджували О. Соловйов, Б.Кравців, О. Оглоблін. Проте на сьогодні у науковому дискурсі відсутня єдина точка зору щодо взаємозв'язку цих явищ. Саме це й зумовлює актуальність нашого дослідження.

У публіцистиці 80-х років минулого століття ніхто не заявляв про те, що в масонів не було політичних цілей. Проте самі ж політичні діячі часто були масонами чи навіть майстрами масонських орденів. Напередодні Великої Французької революції до ордену масонів входили король Людовік XVI і двоє його братів – граф Прованський (згодом − Людовік XVIII) і граф Артуа (пізніше − Карл X), глави майже всіх найвідоміших дворянських родів Франції. Історики цієї країни з цього питання дотримуються єдиної думки: немає і тіні доказу, що франкмасонство як організація, брало участь у подіях 1789 року. Не можна забувати і той очевидний факт, що ложі діяли в багатьох європейських державах, де, однак, не відбулося революції [2, с. 18].

Одним з головних постулатів класичного масонства є заборона участі в будь-яких революційних і незаконних заходах. Зокрема, у «Конституції, або Давніх заповідях вільного мулярства» Дж.Андерсена у ст. 2 «Про світську, вищу владу та владу підпорядкування» мова йде про те, що вільний муляр «є лояльним підданим світської влади, де б він не мешкав і не працював; він ніколи не повинен брати участі в змовах і таємних злих задумах проти миру і благополуччя народу, як і не поводитися неналежно щодо представників влади» [1]. Відповідно до Конституції, масони підкреслюють про необхідність підтримки світської влади задля збереження масонського ордену в часи війн та переслідувань. Саме це й пояснює повагу масонів і визнання ними непорушності світської влади. «Масонство, що страждало в усі часи від війн, кровопролиття і сум'яття, завжди здобувало прихильність давніх царів і князів, які дарували вірним і миролюбним мулярам допомогу, надаючи гідну відсіч їхнім ворогам і сприяючи легендарній добрій славі Братства, що процвітало в часи миру» [1]. При цьому чітко зазначається, що якщо один із братів повстане проти держави, ложа не буде його підтримувати, адже це суперечить головній меті організації – збереження миру в суспільстві.

Видатні масони, включаючи герцога Орлеанського і герцога Монморансі-Люксембург, були серед тих представників аристократії, які перебували в опозиції до політики монархії, але таких же поглядів дотримувалися і багато осіб серед вищої знаті, що не були масонами. До того ж, у цей час Орден не існував як єдине ціле, та й самі масони займали різні позиції у політичних суперечках передреволюційних років [5].

Як автори антимасонських творів, так і деякі історики-масони, які прагнули підкреслити особливу роль ордену в підготовці Великої Французької революції, зібрали багато фактів, які свідчать про активну участь масонів у виборах Генеральних штатів 1789 року, а також про те, що подекуди ложі, порушуючи звичайну аполітичність, на своїх засіданнях обговорювали питання політичних переворотів. Багато масонів було обрано депутатами Генеральних штатів, які стали потім Установчими зборами, а пізніше – Законодавчими. Це не дивно, оскільки в ложах були тисячі людей, що належали, безсумнівно, до найбільш енергійної і активної частини буржуазії і ліберального дворянства. Вони висунулися на авансцену політичного життя і намагалися, особливо на перших етапах революції, міцно утримувати контроль народним рухом [4, с. 92].

Відмова від повного політичного індиферентизму цілком пояснювалася локальними зв'язками та інтересами окремих впливових членів тієї чи тієї ложі. До того ж це епізодичне втручання мало в різній обстановці різну політичну орієнтацію. Так, ложі в Бордо вітали

успіх місцевого парламенту (тоді – судової установи з певними адміністративними функціями) у протидії короні, яка намагалася обмежити його повноваження. Ложа в Аррасі, навпаки звернулася до паризьких масонів із проханням підтримати її протест проти вигнання єзуїтів із Франції, оскільки це могло б негативно вплинути на місцеві школи [4, с. 38]. Архіви «Великого Сходу» говорять про прагнення масонства змінити Людовіка XVI на троні і здійснити мрію філософів про освіченого монарха. Єдиним досвідом злиття франкмасонських ідеалів із революційною практикою був «Соціальний гурток», заснований абатом Фоше. Він прагнув заснувати загальне братство людське в ім'я правди і любові до ближнього. У євангельському вченні Христа абат знайшов ідеї рівності і братерства. За сприяння Бонневіля і Кондорсе йому вдалося зібрати до 10 000 співчленів на всіх зборах і лекціях. Але скоро засновники клубу розійшлися, сам Фоше зайняв місце конституційного єпископа і «Соціальний гурток» розпався. «І обновиш обличчя землі» – проголошував девіз «Великого Сходу». Але саме масонство було лише частиною у тому могутньому ідейному потоці XVIII століття, який закінчився Великою буржуазною французькою революцією [3, с.86]

Довгий час в історіографії вважалося, що Велика французька революція відбулася як наслідок невдоволення народу проти застарілих форм монархічного правління. Але пізніше французькі дослідники переконалися, що вона була організована французькими масонами.

«Революція 1789 року, − писав Л. де Понсен у роботі «Таємні сили революції», − не була ні мимовільним рухом проти «Тиранії» старого порядку, ні щирим поривом до нових ідей свободи, рівності і братерства, як це хочуть нас змусити вірити. Масонство було таємним натхненником і певною мірою керівником руху. Воно виробило принципи 1789 року, розповсюдило їх серед народу і активно сприяло їх здійсненню» [2, с. 29].

До початку революції у Франції було вже 282 масонських ложі, члени яких брали активну участь у роздмухування революційних подій та настроїв серед населення. Взяттям Бастилії, як довів Л. де Понсен у «Таємни силах революції», також керували масони. Під час революції масони вдавалися до такої ж безсоромної брехні, до якої пізніше вдавалися масони-декабристи, члени російських революційних партій, і широкі кола інтелігенції в боротьбі проти царської влади [2, с. 33].

У Бургундії масонами, наприклад, було розклеєно «Королівський наказ»: «За розпорядженням короля з 1-го серпня листопада дозволяється підпалювати всі фортеці та вішати будь-якого, хто проти цього що-небудь скаже» [5].

У Законодавчих зборах Франції головну роль відігравали масони

Кондорсе, Бріссо та Мірабо. Ідеологією і терором під час революції керував масон Дантон. Відомий історик Великої французької революції І. Тен говорить, що це був «раптовий порив народного натхнення». «Усюди, − писав він, − у день передвиборчих зборів народ піднявся як одна людина». Відстоюючи провідну роль масонства в надіях 1789 року, масон Жуо (Jouaust) писав: «Зауважимо, що то одностайність, до тих пір незрозуміле, з яким всі міста піднялися в той же момент, із тою ж метою легко пояснюється невпинними зносинами між собою масонських лож, які були настільки численні в цій провінції» [5].

На другий день після термідора фармацевт Наполеона Каде де-Гассікур скаже: «Поясніть мені, якими способами, якщо не за допомогою передавачів і швидких таємних зв'язків між ілюмінатами і присвяченими, Нормандія, Прованс, Бретань піднялися всі в той же день і в той же час, коли парижани пішли на взяття Бастилії? Взяття 14 липня 1789 року Бастилії, передбачене за три роки наперед Каліостро, і святкувати 23 липня 1789 року на ложах, як «торжество свободи і патріотизму», ознаменувало собою початок нової революційної епохи, названої терором». Мова масона Аміабля, вимовлена на міжнародному масонську конвенті 16 липня 1889 року в день святкування столітнього ювілею взяття Бастилії, також доводить небайдужість масонства до політичної сфери: «Масони, − говорить Аміабль, − брали активну участь у великому 1879 року русі. Їхній вплив переважав на зборах третього стану, коли готувалися накази і обиралися депутати. Масони самі в значній кількості були обрані своїми співгромадянами. Правда, у зборах обох привілейованих станів роль їх була менша, але і там в наказах дворянства і духовенства масонський вплив відчувається у багатьох проектах реформ. Масони мали над іншими громадянами ту перевагу, тому що вони були вже підготовлені до змін. Таким чином масони проникли в народне представництво і, щоб зрозуміти, які вони там зайняли місця, досить назвати трьох із них: Лафайєта, Мірабо і Сійес» [4, с. 339].

О. Кошен і Т. Шарпантьє, вивчаючи виборчу кампанію 1789 року в Бургундії, також встановили, що найголовніші пункти, що містяться в наказах цієї провінції, були викладені не штатами і не провінційними корпораціями, а незначною меншістю, маленькими групами людей. Ці групи не тільки висловлювали пропозиції, але вони ще домагалися, щоб вони були прийняті, причому не соромилися ні в чому, вдаючись до хитрощів, обману і, навіть, фальсифікації, задля досягнення своєї мети [5].

Таким чином, розмаїття думок про політичну байдужість європейських масонів заперечують документи подій 1789 року, за якими можна простежити роль, значення та ознаки дій масонських

організацій в політичному житті тогочасного суспільства. Відтак, незважаючи на те, що політика формально знаходиться поза компетенцією діяльності різноманітних масонських груп, вони беруть активну участь у її здійсненні та визначенні політичного курсу держав. Таємничість масонства й на сьогодні залишається темою багатьох досліджень, а їхній вплив на суспільство та політику в світі є одним із провідних завдань праці дослідників.

Література

1. Андерсон Дж. Конституція Андерсена, або Давні заповіді Вільного муляра / Дж. Андерсон // Незалежний культурологічний часопис "Ї". – 2009. – № 54. – Режим доступу: www.ji.lviv.ua/n54texts
2. Боровой А. Современное масонство на Западе / А.Боровой. – К.: Серж, 2001. – 82 с.
3. Бостунич Г. Масонство и революция / Г. Бостунович. – М.: Витязь, 1995. – 136 с.
4. Документы по истории Великой Французской революции. – В II т.: [сост. А.В. Адо и др.]. – Т.1. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1990 – 530 с.
5. Чудинов А.В. Масоны и Французская революция: дискуссия длинною в два столетия / А. В. Чудинов.: [Електронний ресурс] // Сайт о Великой буржуазной революции; – Режим доступу: http://1789-fr.ru/Tchoudinov4.htm

* * *

В. Парнюк, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)

КОНСТИТУЦІЯ 3 ТРАВНЯ 1791 РОКУ В КОНТЕКСТІ ТРЬОХ ПОДІЛІВ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ

Польський досвід державного будівництва дозволяє повніше осягнути сутність і тенденції розвитку сучасної держави, що надзвичайно актуально для історичної науки вже в силу спільності державно-історичного, економічного і соціокультурного розвитку поляків і українців. Перша писана європейська Конституція з'явилася у Польщі 3 травня 1791 року, залишивши глибокий слід в історії європейського світового конституціоналізму.

Дослідженням питань, пов’язаних із Конституцією 3 травня 1791 року, займалися такі вчені, як В.І.Чехарина, Б.А.Страшун, Е.С.Ковальски тощо. У більшості робіт вітчизняних істориків лише згадується, що ця конституція була однією з перших у світовій історії без її глибокого правового аналізу, в той час як у польських джерелах це питання є досить розвиненим.

Метою нашої статті є аналіз змісту та положень Конституції 3 травня 1791 року Речі Посполитої в контексті історичного періоду, в

який вона була прийнята, а саме, трьох поділів держави.

Конституція 3 травня 1791 року (офіційна назва «Урядовий закон»), була прийнята надзвичайним сеймом Польщі, що розпочав свою роботу в 1788 році та увійшов в історію польської держави під назвою чотирирічного конфедеративного сейму. Передумовами прийняття конституції стала тривала криза в суспільстві та політичній сфері. Польський дослідник Ярослав Чубати у своїй праці «Королівський калач» зазначає, що красномовним прикладом цього була криза найважливішої політичної інституції держави – шляхетського парламенту. За панування останнього з Веттінів від початку до кінця вдалося довести засідання лише одного сейму, а зірвано було кільканадцять. Це унеможливлювало не лише здійснення перетворень у сфері фінансів, освіти чи військової справи, запропонованих частиною політичних діячів, а навіть ефективне управління державою. Двори в Берліні, Петербурзі й Відні, звісно, охоче втручалися в суперечки магнатських родів, підтримуючи вигідний для себе стан розладу держави. Відтак хаос, що панував у країні, дав країнам-сусідам вигідний привід для того, щоб відкраяти перші окрайці «королівського калача». У 1772 році в Санкт-Петербурзі підписується трактат між Австрією, Пруссією і Росією, за яким кожна зі сторін одержувала частину території Польщі. Внаслідок поділу Річ Посполита втратила 30% своєї території і 37% населення.

Трагедія першого поділу підштовхнула кола реформаторів діяти більш активно. З 1773 року всі сейми функціонували в режимі конфедерацій, що дозволяло приймати рішення більшістю голосів. Створюються Постійна Рада на чолі з королем – постійно діючий центральний виконавчий орган (уряд), якому підпорядковувалися всі державні установи, Національна освітня комісія. Кульмінацією спільних дій короля і патріотичного угруповання стало ухвалення Конституції 3 травня 1791 року.

Перша в Європі та друга у світі після США конституція включала в себе преамбулу, в якій зазначалась необхідність прийняття цього законодавчого акту й описувалася його мета, а також 11 розділів. Основний зміст полягав у повному реформуванні країни. Конституція ліквідовувала вільну елекцію, liberum veto й інші основні права, гарантовані Катериною II, сейм залишався найважливішою політичною інституцією держави, зміцнювалася виконавча влада й позиції короля, запроваджувалася спадковість трону, офіційною релігією визнавався католицизм, збройні сили стали елементом державного механізму, було конкретно вказано їх призначення, а також визначалися права та обов'язки громадян. Було введено до вжитку поняття «громадянин» («obywatel»), під яким треба було розуміти кожного мешканця Речі Посполитої, який не був підданим

володаря іншої країни, а також поняття «народ», що об'єднувало в одне ціле шляхту, міщан і селян (раніше це поняття вживалося лише стосовно шляхти).

Ухвалення конституції викликало невдоволення імператриці Катерини II, яка бачила в ній пряму загрозу втрати протекторату над Річчю Посполитою, та шляхетських консерваторів. Численні магнати, які втратили свої колишні права, бачили в конституції віяння французької революції і стверджували, що дії парламенту руйнують фундаментальні закони і порядки існування держави. Конституція 3 травня втратила юридичну силу внаслідок збройної інтервенції. Програна польсько-російська війна 1792 року на захист конституції і державного ладу Польщі закінчилася історичною драмою – другим поділом Польщі. Але ця поразка і свіжа пам'ять про конституцію створили передумови до першого народного повстання в 1794 році проти російського панування. Збройне народне повстання, ідейно інспіроване Конституцією 3 травня, мало головне гасло повстання – «Цілісність. Вільність. Незалежність», як виразний смисловий зв'язок з преамбулою Конституції. Одним з основних наслідків поразки повстання під проводом Т. Костюшки є, вже останній, третій поділ Польщі.

Через 14 місяців новий лад був повалений, а згодом і польська держава припинила своє існування на довгих 123 роки. Проте, польська конституція 3 травня 1791 року не закінчувала державні реформи, а навпаки їх тільки починала. Має місце історичний, суспільний, світоглядний феномен, який можна визначити як «життя конституції після конституції». Конституція стала для польського народу національним символом. Дослідниця О. Якименко переконана, що враховуючи умови прийняття і функціонування, конституція була прогресивним документом, адже інші країни йшли до створення подібного закону довгі десятиліття, а то й століття. Таким чином, Конституція 3 травня має два аспекти. Один – це сучасний юридичний аспект: її вплив на наступні конституції в Польщі. Другий же аспект важливіший – конституція була програмою, політичним маніфестом народу, що прагне до утримання незалежності і суверенності держави.

Отже, Конституція 3 травня 1791 року була фундаментом формування сучасного польського народу, патріотичної орієнтації, мислення про державу в категоріях вольності і загального блага, а про народ – як про спільноту людей, що мають на меті не тільки суспільний розвиток, а й об'єднання для захисту основних національних цінностей.

* * *

М. Карт'янц, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

ІДЕОЛОГІЧНІ ПЕРЕДУМОВИ МЕЙДЗІ ІСІН

Розвиток японського просвітництва припадає на 60-ті – початок 70-х років XIX ст., тобто той період японської історії, коли відбувався процес переходу від традиційних, старих форм управління країною та економікою, до сучасних, процес переходу від суспільства феодального до капіталістичного. Центральною подією такого переходу була консервативна революція 1867-1868 років (Мейдзі ісін), унаслідок якої були створені умови для масштабної модернізації країни. Однією з її особливих рис стала прискорена індустріалізація під контролем авторитарного за характером режиму. Водночас зі зміцненням економічних позицій національної буржуазії, індивідуалізацією суспільної свідомості у другій половині XIX ст. в Японії зароджується і поширюється рух за свободу та народні права (1874-1889 рр.), ідеологія якого була сформована перш за все на основі європейської концепції природних прав людини. Достатньо прочитати, що писав про "свободу" один з відомих ідеологів цього руху Накае Токусуке (Тьомін) (1847-1901): "Свобода означає можливість людини діяти згідно із її природними задатками, вона передбачає відсутність обмежень у її діях, а також наділення її правом участі у політиці". Після революції Мейдзі діяльність просвітників вирізнялася неабиякою активністю, протікала у більш сприятливих умовах і принесла свої плоди, перетворивши на кінець століття колись відсталу країну на державу світового рівня. Крім згаданого вище Накае Тьоміна, серед тих просвітників, хто зробив свій вагомий внесок у цю трансформацію, варто назвати Фукудзаву Юкіті, Като Хіроюкі, Нісі Амане, Цуда Маміті, Накамура Масанао, Морі Арінорі, Нісімура Рінсьо, Сугі Кодзі. Поява цілої плеяди просвітників була пов'язана із такими чинниками, як: засвоєння західної культури, запрошення до Японії західних спеціалістів-викладачів природничих наук, юриспруденції, економіки та філософії, виїзд на Захід японських студентів і спеціальних ознайомлювальних посольств. Ці заходи проводилися у контексті політики підсилення країни під гаслом буммей кайка (цивілізація і просвітництво). Мейдзійське покоління мислителів, як уже зазначалося, зазвичай називають японськими просвітниками, проводячи аналогію з мислителями епохи Просвітництва у Європі. Разом із тим, просвітництво в Японії, безумовно, мало свої особливості. Його сутність полягала у засвоєнні нового типу цивілізації, нових для Сходу технічних і наукових цінностей, нової моделі поведінки з метою домогтися рівності із західними державами.

Переконаним послідовником і пропагандистом ідей Французької

буржуазної революції XVIII ст. був видатний японський мислитель-демократ Накае Тьомін. Особливо він захоплювався Ж.-Ж.Руссо, повністю поділяючи ідеї французького мислителя про народний суверенітет, про зв'язок ідеї французького мислителя про народний суверенітет, про зв'язок усіх спільною волею, про утворення держави шляхом суспільного договору. Тьомін, або "Східний Руссо" (як його часто називають), уважав, що найкращим політичним ладом є демократична система. Однак, переконаний Тьомін, відразу перейти від абсолютистської системи до демократичної політики неможливо.

Японський просвітник, як і багато його однодумців, виокремлював два види свободи: духовну (або моральну) і політичну (або свободу дій). Духовна свобода, на думку Тьоміна, була саме тією, що дарована Небом та існує від природи, а отже, людина за своєю природою вільна.

Тьомін уважав, що найсприятливіші умови для розвитку духовної свободи створюються при представницькій політичній системі, оскільки вона, на його переконання, є гарантом реалізації й іншого виду свободи – політичної. Тобто права громадян на свободу думки, слова, зборів, друку, створення організацій, право на участь в управлінні державою та свобода власності на майно.

Велику роль у поширенні ідей "свободи й прав народу" відіграв просвітник-західник Уекі Еморі. У своєму програмному творі "Про народні права і свободи" він писав: "Найбільший скарб – це право на свободу! Воно для людини важливіше за життя. Найголовніше – остаточно покінчити з приниженням, завоювати народні права і свободу!". Водночас теорія природного права, як стверджував Уекі, в Японії має інше джерело походження природних прав: "Те, що ми називаємо темпу дзінкен ("права людини, даровані Небом"), немає жодного відношення до державних законів. Це те, що проголошується за велінням Неба. Це – воля Неба, щоб людина прагнула до щастя, тому прагнення кожної людини до свого щастя перебуває у відповідності до природи".

Таким чином, упродовж 60-х – 80-х років XIX ст. в Японії широко розгорнувся просвітницький рух, у якому досить помітно відобразився складний процес взаємодії національної інтелектуальної традиції та запозиченої європейської. Японські просвітники, орієнтуючись на Захід і запозичивши західні соціально-політичні вчення Нового часу, намагалися, не заперечуючи абсолютно традиційні конфуціанські та синтоїстські уявлення, пристосовувати їх до конкретних історичних умов своєї країни. Власні цивілізаційні набутки не розцінювалися ними, як негативні, що були перешкодою на шляху перетворення Японії на сучасну державу, а, навпаки, вони гармонійно "вписувалися" в ідеологію розбудови оптимально зорганізованого індустріального суспільства. Можна стверджувати, що японські просвітники

підготували ідеологічну основу для реалізації двох головних позицій, окреслених Фукудзава Юкіті: першої – всі люди рівні і наділені природними, у тому числі й політичними правами; друга – для успішної реалізації своїх бажань людина має набути необхідні для неї практичні знання. Завдяки цьому японське суспільство без особливих зусиль змогло подолати два найсуттєвіших бар'єри трансформації країни: концепцію "Цивілізація – варвари" і похідну від неї позицію культурного домінування над оточуючим світом.

* * *

А. Рябокінь, магістрантка
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

ПЕРШИЙ БУРЖУАЗНО-ДЕМОКРАТИЧНИЙ РУХ В ЯПОНІЇ ЕПОХИ МЕЙДЗІ

Унаслідок консервативної революції Мейдзі 1867–1868 рр. не тільки був повалений токугавський режим, а й сформована досить життєздатна «мейдзійська модель» розвитку Японії (1868–1945 рр.). Вона базувалася на органічному поєднанні національних традиційних духовних основ із новітніми іноземними методами та технологіями. Одним із перших заходів нової влади (5 квітня 1868 р.) стало законодавче оформлення «єдності ритуалу та управління» (сайсей ітті), що було не лише політичним актом, а й поверненням до найдавнішого сакрального принципу єдності світської та духовної влади, царських та жрецьких функцій – основи будь-якого традиційного суспільства.

Водночас реформи 1870-х рр. обумовили енергійну трансформацію японського суспільства і пробудили до життя нові соціальні та економічні сили, які, в свою чергу, потребували для оптимізації умов своєї діяльності нових перетворень, насамперед, у політичній сфері. Загалом у розвитку політичної структури мейдзійської Японії можна виокремити такі періоди: від «Реставрації» до закінчення громадянської війни (1868–1869 рр.); від закінчення громадянської війни до ліквідації князівств та створення префектур (1869–1874 рр.); від початку Руху за народні права до прийняття конституції (1874–1889 рр.); від перших виборів до «партійних» кабінетів (1889–1901 рр.); від першого «партійного» кабінету до епохи компромісу між бюрократією та сейюкай (Партія друзів конституційної політики) (1901–1914 рр.).

Для перших десятиріч епохи Мейдзі було характерним посилення центральної влади та придушення самурайської опозиції, що відобразилося в існуванні абсолютної монархії, авторитарної форми правління, що, безсумніву, за таких умов, було об'єктивною необхідністю. Монархія представляла інтереси блоку напівфеодальних

поміщиків та торгово-промислової буржуазії. Сам імператор Муцухіто (1868–1912 рр) не мав всієї повноти державної влади. Необмеженими правами у вирішенні державних справ користувалася урядова бюрократія, яка складалася із представників самурайства, колишніх південно-західних князів та придворної аристократії. Водночас вся традиційна політична надбудова змушена була робити кроки по шляху еволюції від феодальної до буржуазної монархії. Силою, що обумовлювала таку еволюцію, був «Рух за свободу та народні права». Носіями ідеї подальших буржуазно-демократичних перетворень стали прогресивно налаштована інтелігенція самурайського походження, поміщики, сільська буржуазія, а згодом – селяни та робітники. Вони висунули вимоги створення представницької системи та конституції, яка б гарантувала буржуазні права і свободи, скасування нерівноправних договорів та зменшення земельного податку.

З огляду на економічну слабкість та політичну незрілість буржуазії в Японії ініціатива у поширенні ідей буржуазної свободи та рівності належала інтелігенції самурайського походження, яка, безумовно, відображала інтереси буржуазії та поміщиків. Наприкінці 1873 р. сформувалася ліберальна самурайська опозиція, представники якої на чолі з Ітагакі та Гото у січні 1874 р. направили імператору петицію щодо створення виборчої асамблеї. Отримавши відмову, політичні діячі звернулися за підтримкою до народу. Ця подія стала початком Руху за свободу та народні права.

Участь у Русі за свободу та народні права різних соціальних верств обумовило виникнення у ньому двох напрямів: прибічників поміркованих перетворень – праве крило і прибічників радикальних дій – ліве крило. До перших належали поміщики, середня та частина великої буржуазії міста й села. Ліве крило складали селяни та дрібні підприємці, пов'язані із землеробством. Ідейними й організаційними лідерами Руху були представники різночинної інтелігенції: журналісти, публіцисти, адвокати, юристи, студенти. Різниця між правим і лівим крилом полягала у змісті петицій і проектів конституції, вирішенні низки теоретичних питань, тактиці дій.

Поміркована представники правого крила Руху за свободу та народні права обстоювали ідею встановлення в Японії конституційної монархії. Лідери лівого крила пропонували взяти за основу конституції принципи народного суверенітету і природних прав людини. Однак було б невірним ототожнювати ствердження цих принципів з вимогами встановлення республіки. Так, Н. Тьомін спираючись на ідеї Ж.-Ж. Руссо, писав у праці «Роздуми про спільне правління монарха і народу: «Республіка означає справу суспільства або спільну справу». Це значення поширюється на назву політичної системи, яку йменують республіканською.

Представники лівого крила Руху розробили проект створення конституційної монархії з обмеженою владою імператора. На відміну від проектів, представлених правими, тут проголошувалися більш широкі виборчі права; законодавча влада, що діяла від імені народу, мала більше повноважень, ніж виконавча, громадянські права та свободи визнавалися за всіма верствами суспільства. Однак жоден проект лівих не передбачав установлення в Японії республіки в істинному значенні цього слова. На думку ідеологів Руху, впровадження республіканської системи мало обов'язково спиратися на волю всього народу, суспільна свідомість якого на той час ще не потребувала створення республіки.

Таким чином, «Дзию Мінкен Ундо» був першим буржуазним рухом у Японії, який охопив широкі верстви населення. Його ідеологія відображала процес пробудження і формування політичної свідомості середньої та дрібної буржуазії, поміщиків, селянства, що знайшло втілення у вимогах створення представницької системи, надання народові прав участі в управлінні країною. Впродовж 1870–1880-х рр. були закладені основи буржуазної демократії в Японії, з'явилися перші політичні партії, розроблені проекти конституції. Не зважаючи на те, що Конституція 1889 р. запровадила конституційно зорієнтовану, а не представницьку монархію, Рух за свободу та народні права започаткував встановлення в Японії сучасних форм політичного життя, осмислення ідеї демократії та розбудови правової держави.

* * *

А. Гобозашвілі, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ ІМПЕРАТОРА МЕЙДЗІ

Епоха Мейдзі – це епоха модернізації та вестернізації Японії, створення централізованої Японської імперії, переможній війні із цинським Китаєм та імперською Росією, та приєднання Тайваня і Кореї до Японії.

Символ реставрації Мейдзі, «батько» Японської імперії, великий Муцухіто. Він перетворив федеративну аграрну країну на передову унітарну централізовану індустріальну державу. Завдяки успіхам у державотворенні, скромності та високому рівню самодисципліни користувався великим авторитетом у сучасників.

Час правління Муцухіто Мейдзі це кардинальні перетворення, коли впродовж життя одного покоління держава перетворилася із обплутаної нерівноправними договорами напівфеодальній околиці Азії на потужну імперію, домінуючу на Далекому Сході, а «комплекс неповноцінності» в масовій свідомості змінився теорією японської

переваги. При цьому для розуміння корінних перетворень, які створили в підсумку сучасну Японію, особливо важливий невеликий часовий проміжок перших років правління Мейдзі. Період 1868-1873 років, тобто від консервативної революції Мейдзі ісин до виходу з уряду Сайґо Такаморі і завершення військової, календарної та інших реформ. Це був час парадоксального поєднання традиціоналізму і модернізації, переплетення рис старої, відмираючої феодальної Японії і зародження нової імперії.

Результатом зіткнення Японії із військовою потужною західної цивілізації став початок стрімкого пошуку японцями власної ідентичності. У процесі руйнації феодальної структури з її соціальними і регіональними особливостями, формування нової ідеології на основі синтоїзму відродження вірувань відбувалося конструювання японської нації. Проблема співвідношення національної ідентичності японців і культу імператора в епоху Мейдзі була порушена багатьма дослідниками, однак саме в такому контексті спеціальних досліджень проводилося мало, немає узагальнюючої роботи, присвяченої трансформаціям японської національної самосвідомості і ролі імператорського культу в цьому процесі.

Консервативна революція Мейдзі ісін пройшла під гаслом повернення імператору всієї повноти влади. Сакральна фігура імператора стала центром, навколо якого згуртувалися сили, незадоволені правлінням сьогуна, передусім його капітуляцією західними державами. Однак після перемоги революції-реставрації перед її ідеологами постало питання про те, як на практиці втілити єдність політичної і релігійної влади в руках15-річного імператора, адже впродовж попередні семи століть японські імператори не мали реальної політичної влади. За трьох сьогунатів (Камакура, Муроматі, Едо) їхні функції зводилися до виконання ритуалів, а авторитет ґрунтувався лише на релігійних синтоїстських уявленнях про «божественну династію». Це кардинально відрізняло монархію і сам принцип легітимації влади в Японії і на Заході. В умовах сакралізації імператорського роду як центру нації навіть запозичення деяких західних політичних інститутів супроводжувалося їхньою інтеграцією у традиційну систему влади і не змінювало характеру внутрішньодержавних відносин.

У 1868 році, Мейдзі проголосив П'ятистатейну присягу, у якій наголосив основних на засадах свого нового політичного курсу. Цей курс дістав назву «реставрація Мейдзі». Також був виданий указ про форму державного правління, у якому визначалася нова форма організації японського уряду. Він також установив новий девіз правління – Мейдзі та затвердив принцип «один монарх – один девіз», відповідно якого імператор Японії мав право обирати лише один

незмінний девіз свого перебування при владі. 1869 року Імператор переніс свою резиденцію і столицю країни із Кіото до Токіо, та змусив автономні японські князівства повернути монархії суверенітет над своїми землями і населенням. 1870 року був виданий Рескрипт про велике вчення, згідно із якими синто проголошувався державною релігією, а Імператору був наданий статус божества та синтоїстського першосвященика.

Спершу в Імператорському уряді переважали родовиті придворні аристократи та колишні князі, проте від 1871 року невпинно зростає роль радників нижчого походження, таких як Сандзьо Санетомі, Івакура Томомі, Кідо Такайосі та Окубо Тосіміті, за допомогою яких Імператор Мейдзі покінчив із залишками середньовічного адміністративного устрою, перетворивши Японію на унітарну централізовану державу. Також, завдяки зусиллям Івакури була проведена реформа Імператорського двору та двірцевих звичаїв, покликана оздоровити інститут Імператора від надмірної опіки підданих.

Імператор Мейдзі виконував роль посередника в конфліктах між членами уряду і всіляко сприяв модернізації своєї країни. Зокрема, 1873 року, під час урядових дебатів про завоювання Кореї, він рескриптом заборонив групі силовиків на чолі з Сайґо Такаморі вирушати у корейський похід, а 1875 року видав урядовцям наказ взятися за розробку Конституції Японії. 1881 року, під час радикалізації громадського демократичного руху «за волю та народні права», Імператор пацифікував його, відкривши Парламент. 1882 року він видав Рескрипт для військових, відповідно до якого японський монарх став головнокомандувачем Збройних сил країни, а Збройні сили отримували статус оплоту монархії та Імперії. Після встановлення системи Кабінету Міністрів 1884 року, Імператор сприяв реформуванню законодавства задля відповідності устрою конституційної монархії, долучився до розробки структури чиновницького апарату адміністративних одиниць – префектур, повітів, міст, містечок і сіл, а також забезпечив стабільність доходів Імператорського дому, розширивши його землеволодіння. У 1889 році монарх проголосив Конституцію Великої Японської Імперії, яка стала основою нової японської державності. Наступного, 1890 року, він видав усний рескрипт про освіту, яким затвердив загальнонаціональні морально-етичні норми для японського суспільства.

Після відкриття Парламенту Імператор Мейдзі виконував роль миротворця в конфліктах олігархічного уряду, що складався із представників різних фракцій, та депутатів Палати представників, делегованих політичними партіями. Він також брав безпосередню участь у роботі Генерального штабу Збройних сил Японії під час

японсько-китайської (1894—1895) і японсько-російської (1904—1905) воєн, підтримував японсько-британський союз і всіляко сприяв перетворенню Японії на одну із передових військових і економічних держав світу. 1910 року монарх схвалив рішення анексувати Корею та розпочати освоєння Маньчжурії, а 1911 року успішно завершив перегляд нерівноправних договорів Японії із західними державами, що були укладені 1858 року.

30 липня 1912 року Імператор Мейдзі помер від загострення цукрового діабету в 59-річному віці. Його поховали за державний кошт у гробниці Фусімі-Момояма в районі Фусімі міста Кіото. На пам'ять про Імператора японський уряд спорудив велике синтоїстське святилище Мейдзі в Токіо.

Таким чином, культ імператора в Японії в ранній період Мейдзі став основою традиціоналістської ідеології, але при цьому саме через сакральну фігуру імператора відбувалося долучення японців до західних досягнень, завдяки чому модернізація не викликала відторгнення в суспільстві. Шанування імператора, що поєднувало і релігійне, і національне почуття, стало потужним засобом консолідації японської нації в перші роки Мейдзі. Релігійна міфологія тенноїзму орієнтувалася на виховане століттями синтоїстське міфомислення як основу національної ідентичності. Віра в «Божественність» імператорського роду, в батьківське ставлення імператора до всіх підданих стала основою для відчуття японцями своєї єдності і появи в подальшому теорії японської переваги.

* * *

М. Кобиляцький, магістрант
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)

ДІЯЛЬНІСТЬ РОСІЙСЬКОГО ТОВАРИСТВА ЧЕРВОНОГО ХРЕСТА (1867 – 1917 РОКИ)

В ідеалі, держава повинна піклуватись про своїх громадян, надаючи їм різноманітну допомогу. На жаль, влада часто не в змозі допомогти усім. Саме з метою допомоги нужденним людям була створюються благодійні організації. Одна серед них – Російське товариство Червоного Хреста (РТЧХ). Створено воно було як раз у роки Кримської війни, коли влада Російської імперії елементарно не могла допомогти усім постраждалим у ході бойових дій. На жаль, ця тема залишається актуальною і через півтора століття. Зараз, як і 150 років тому, на сході нашої країни тривають бойові дії, а влада так само не може надати гідну допомогу всім воїнам, інвалідам, біженцям та іншим жертвам війни. І знову в такий час виходять на перший план різноманітні громадські, волонтерські, благодійні організації, які

беруть на себе тягар допомоги постраждалим у війні.

Метою даної статті є дослідження імперського періоду діяльності РТЧХ як громадської благодійної організації.

З початком Кримської війни Велика княгиня Олена Павлівна відкрила в Санкт-Петербурзі Хрестовоздвиженську громаду сестер милосердя, яких готували для роботи у військових шпиталях оточеного Севастополя. На М.І. Пирогова, відомого російського вченого, хірурга, було покладено навчання, а потім керівництво їхньою роботою в Криму. З грудня 1854 по січень 1856 року в Криму працювало понад 200 сестер милосердя.

3 травня 1867 року імператор Олександр II затвердив статут Товариства піклування про поранених і хворих воїнів, яке 1879 року було перейменовано в Російське товариство Червоного Хреста. Почесними членами Товариства стали імператор, всі великі князі і княгині, багато високопоставлених світських осіб і представники вищого духовенства. Товариство перебувало під заступництвом імператриці, користувалося сприянням усіх урядових осіб і отримало значні права.

РТЧХ вперше виступило на міжнародній арені, надаючи допомогу пораненим (і німцям, і французам) під час франко-прусської війни 1870 – 1871 років. Досвід цієї війни показав, що необхідно завчасно готувати санітарний персонал, перев'язувальні засоби, медикаменти та необхідне обладнання.

З 1872 року РТЧХ почало надавати допомогу населенню при стихійних лихах. Початок був покладений, коли населення міста Шемахи (в даний час знаходиться на території Азербайджану) постраждало від землетрусу.

У роки російсько-турецької війни 1877 – 1878 років РТЧХ взяло на себе практично всю медичну допомогу армії. Відкривалися лазарети в тилу діючої армії, формувалися санітарні поїзди, які перевезли 216440 хворих і поранених, виникали «летючі» санітарні загони і перев'язувальні пункти поблизу місць боїв.

З 1882 року РТЧХ почало допомагати пораненим і хворим воїнам у мирному житті. Вони отримували безкоштовне лікування, їх навчали ремеслам. Для покалічених воїнів відкрилися два інвалідних будинки. Побудовано будинок для сімей загиблих солдатів і офіцерів, чотири дитячих притулки, будинок дешевих квартир, училище для сиріт, два притулки для невиліковних і хронічних хворих. Хворих і поранених офіцерів відправляли за безкоштовними путівками в закордонні та вітчизняні лікарні.

У 1899 році у Санкт-Петербурзі створили Комітет по наданню першої допомоги постраждалим від нещасних випадків і стихійного лиха. Відкривалися станції, де постійно чергували досвідчені,

спеціально підготовлені санітари, санітарні карети, оснащені медичним спорядженням. По суті, ці станції стали прообразом майбутньої служби швидкої допомоги.

В роки російсько-японської війни 1904 – 1905 років було сформовано та направлено на Далекий Схід 143 підрозділи Червоного Хреста, в яких надали допомогу 595611 особам. Для запобігання інфекційним захворюванням та епідеміям вперше створили 2 бактеріологічних і 8 дезінфекційних загонів. 22 санітарних поїзди здійснили 179 рейсів і перевезли понад 87000 поранених і хворих. Для забезпечення харчування від 800 до 2400 поранених на добу вздовж доріг влаштовувалися постійні пункти харчування, забезпечені кухнями зі своїми хлібопекарськими пічками. Уперше було звернуто увагу на військовослужбовців, які страждали душевними хворобами. Для цієї категорії хворих був збудований госпіталь у Харбіні, лазарет у Читі і 2 евакопункти в Омську і Красноярську.

РТЧХ відкрило Центральне довідкове бюро, в якому можна було дізнатися про військовополонених, оскільки воно співпрацювало з Японським Червоним Хрестом. У полонених з'явилася можливість листування, отримання посилок, пожертвувань.

Під час Першої світової війни під прапором Червоного Хреста об'єдналися десятки тисяч добровольців. З усіх кінців країни йшли пожертви на його користь. До кінця 1914 року на театрі військових дій працювало 318 установ, а до початку 1915 року – 604 польових і 9278 тилових лікувальних закладів.

На службі Червоного Хреста на 1 січня 1917 року перебувало 2500 лікарів, 20000 сестер милосердя, понад 50000 санітарів. Для боротьби з епідеміями було створено 36 санітарно-епідеміологічних і 53 дезінфекційних загони, 11 бактеріологічних лабораторій. Перевезення поранених здійснювали санітарні поїзди, госпітальні судна РТЧХ і автомобілі, багато з яких були передані приватними особами.

Червоний Хрест відповідав за постачання закладів допомоги біженцям, займався упорядкуванням їх пересування. Пункти для харчування і перев'язувальні пункти РТЧХ, як польові, так і тилові, забезпечували поранених гарячою їжею, чаєм, сухими пайками, надавали медичну допомогу.

У 1915 році німці вперше застосували на фронті отруйні речовини. РТЧХ оперативно освоїло виготовлення винайдених М.Д. Зелінським фільтрувальних протигазів, і тільки за три місяці виробило їх близько 6 млн..

З моменту свого виникнення і до сьогодення члени товариства Червоного Хреста врятували тисячі людських життів, надали допомогу великій кількості інвалідів та знедолених. Сучасні українські

благодійні організації повинні використовувати досвід товариства, набутий у попередні історичні епохи.

* * *

А. Коротка, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)

ІСТОРИКИ Ф. ҐІЗО, О. ТЬЄРІ ТА Ф. МІНЬЄ – ПРЕДСТАВНИКИ ЛІБЕРАЛЬНОГО НАПРЯМУ ФРАНЦУЗЬКОЇ СУСПІЛЬНО- ПОЛІТИЧНОЇ ДУМКИ XIX СТОЛІТТЯ

Історичне осмислення минулого й сьогодення народило на початку XIX ст. такий своєрідний інтелектуально – культурний феномен як романтизм, який охопив усі сфери мислення і творчості. У першій половині XIX ст. більшість європейських історіографій створювалися на його основі. Песимістичні настрої консервативного романтизму у 20-ті рр. XIX ст. змінилися оптимістичнішою візією ліберального романтизму. Його представники звернулися насамперед до з'ясування феномену народу та його ролі в історії.

На початку третього десятиріччя XIX ст. французька історична думка збагатилася низкою історичних праць, яким судилося здійснити вагомий вплив на європейський інтелектуальний рух. Одним із засновників ліберального романтичного напряму у французькій історіографії був Огюстен Тьєррі (1795 – 1856 р.). У 1820 р. з'явилися друком десять його листів під назвою «Листи з історії Франції», опубліковані раніше у періодиці, в яких лунав заклик щодо оновлення вивчення французького минулого. Учений зазначав, що попередні історики не займалися дослідженням історії народу, громадянства, маючи у центрі своїх досліджень лише історію королів та інституцій. Вивчення минулого народу – це передусім дослідження «національного духу» і того імпульсу, який виходить від мас, що йому «ніщо не може протистояти». Народні маси не усвідомлюють того, що рухає їхніми діями, але факт полягає у тому, що не вожді, а маси відіграють вирішальну роль в історії.

1820-ий р. вивів на суспільно- політичну арену плеяду талановитих французьких істориків, які підтримали заклики Тьєррі. Серед них найбільш помітною постаттю був Франсуа Ґізо (1787 – 1874 р.) – плідний історик і активний політик. У своїх голосних працях «Досліди з історії Франції», «Історія цивілізації в Європі», «Історія цивілізації у Франції» та ін. він виступа насамперед, як умілий синтезист, якому властиво узагальнювати й систематизувати значний фактичний матеріал. Учений поділяв ідеї «теорії завоювання» і утворення станів, доповнюючи їх концепцією виникнення майнової

нерівності, пов'язаної з захопленням землі. Прагнучи створити власну філософію історії, Гізо зробив наголос на цивілізаційному прогресі, підкреслюючи його прояви у господарстві, соціальних стосунках, духовному житті. Він високо оцінював історичне покликання третього стану (буржуазії), виводячи його з особливих психологічних рис, котрі дозволяють створювати капітал і просувати суспільство по шляху прогрессу.

До послідовників Тьєррі належав також Франсуа Огюст Міньє (1796 – 1884 р.). Об'єктом його досліджень стала Французька революція, якій він присвятив багато праць, найголовнішою з яких є «Історія Французької революції» (1824 р.). Мислителю належить перша наукова концепція революції. Він констатував, що революція стала не тільки політичним переворотом, але й змінила «внутрішній стан нації», відокремивши середньовічні порядки від нових, більш справедливих. Вона була наслідком тривалої станової (класової) боротьби між привілейованим, середнім і плебейським станами. Французькі романтики, на відміну від просвітників, у центр історичного процесу ставили не абстрактний розум, а колективний «народний дух», який був притаманний кожній нації, як продукту її історичного розвитку.

Французькі ліберали вважали Французьку революцію історично правомірною, безмежно вірили в історичний прогрес і в можливість досягнення гармонії в людському суспільстві завдяки її наслідкам. Наприклад, Гізо, будучи лібералом, стверджував, що революція – це стадія вікової еволюції, що веде до встановлення суспільства досконалішого, ніж попереднє. Однак, незважаючи на підтримку ідей Французької революції, ліберали боялися її народного, демократичного характеру вважаючи, що «... суспільство, яке вийшло з революції – варварське; необхідно бачити різницю між духом революції : один творить, інший руйнує».

Романтики й ліберали розглядали Французьку революцію як боротьбу підкорених (третій стан) із завойовниками (дворянством). Але на відміну від Гізо, Тьєррі не бачив боротьбу в самому третьому стані, він бачив протиріччя тільки в минулому, коли буржуазія вела боротьбу з дворянством. Третім станом Тьєррі називав увесь народ, не розуміючи протиріч між буржуазією і селянами.

Своєрідно оцінював Французьку революцію Міньє. У книзі «Історія Французької революції з 1789 по 1812 р.» він писав: «Ця революція не тільки змінила співвідношення політичних сил, але зробила переворот у всьому внутрішньому існування нації...Вона (революція) замінила свавілля – законом, привілеї – рівністю ; вона звільнила людей від класових відмінностей, землю – від провінційних застав, промисловість – від кайданів цехів і корпорацій,

землеробство – від феодальних повинностей і від тяжкості десятини, приватну власність – від примусового спадкування; вона все звела до однакового стану, одному праву і одному народу. Головна мета була досягнута, в імперії під час революції зруйнувалося старе суспільство і на місці його з'явилося нове».

Таким чином, для Гізо, Тьєрі і Міньє революція як суспільний феномен, була засобом суспільно – політичної боротьби. Вони не вдавалися у деталі хаосу і жаху, які незмінно супроводжують будь-яку революцію. Але після революції 1830 р. французькі історики романтичної школи вже були не готові ні пояснити цих подій, ні прийняти їх: крок за кроком вони відступали від основних ідей власних концепцій.

Погляди ліберальних французьких істориків епохи Реставрації О.Тьєррі, О. Міньє, Ф. Гізо мали вагомий вплив і на формування марксистської концепції історії, яка не змогла з часом підтвердити й розвинути їхнє світобачення. Розроблена Тьєрі, Міньє, Гізо теза про те, що боротьба класів наповнює і складає всю громадянську історію, також не витримала випробування часом. Але деякі їхні ідеї є цінними для нас. А саме: історики приділяли велику увагу політичній історії Середньовіччя і Нового часу. Вони поєднали прогресивні ідеї просвітників (критика дворянської аристократичної системи управління, твердження про можливість раціонального пізнання і прогресивний розвиток людських суспільств) і романтиків. Ці погляди були доповнені міркуваннями про нові принципи демократії – свободі слова, совісті, друку, участі народу в управлінні через систему виборів.

* * *

І. Палкан, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Год Н.В.)

ВІКТОРІАНСЬКА ЕПОХА У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ: ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЙ АНГЛІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Вікторіанська епоха – період правління королеви Вікторії (1837 – 1901 роки) – цікавить науковців різних галузей знання через ті значні зміни, які зазнала тогочасна Велика Британія. Науково-технічні пошуки й винаходи, економічне піднесення, зміни в політичному устрої та в соціальній структурі суспільства здійснили великий вплив на суспільні процеси й зумовили значні соціокультурні, політичні та економічні зрушення, які повною мірою визначили майбутній розвиток Великої Британії.

Вікторіанська епоха неодноразово ставала об'єктом уваги науковців різних галузей гуманітарного знання, зокрема історіографії.

У сучасних дослідженнях підкреслюється, що багато діючих англійських традицій сформувалися в XIX столітті. А саму Вікторіанську епоху визначають як «invention of tradition» або «mass-producing traditions». В Україні вивченню Вікторіанської епохи фактично не приділялося уваги, хоча дослідження розвитку Англії в цей період є дуже корисним для нашого суспільства і держави.

Мета статі – розкрити сутнісний зміст і визначити соціокультурну особливості формування духовно-культурних традицій англійського суспільства у Вікторіанський період.

У 1837 році на англійський престол вступила королева Вікторія, правління якої тривало понад шістдесят років (до 1901 року). Британська імперія цього часу характеризувалася небувалим розквітом капіталізму, ствердженням могутності й авторитету Англії на міжнародній арені. Країна диктувала свою волю не тільки в Європі, а й в усьому світі. Вікторіанська епоха стала помітним явищем й у культурному процесі країни. Разом із технологічними винаходами, збільшенням національного багатства, розширенням території країни та підвищенням національної свідомості, формувалися нові орієнтири які вирізняли Вікторіанську добу з поміж інших історичних епох. Учені говорять про такі риси вікторіанської ментальності як «віра у прогресс», яка межувала у той час із присутнім у людях тієї епохи розумінням «великих недосконалостей їхнього суспільства»; відчуття того, що «вони охоплені виром соціальних змін», що світ схожий на швидкий поїзд, який летить уперед; релігійність.

Що представляло собою вікторіанство як світогляд? Його головною характеристикою була «поважність». У повсякденному житті це змушувало людину зосереджуватися насамперед на суто практичних питаннях кар'єри. Багато вікторіанців, здебільшого представників середніх класів, сповідувало пуританський моральний кодекс. Його найважливіші принципи було запозичено зі Старого Заповіту з його суворим, караючим Богом. З іншого боку, цей кодекс якнайкраще відповідав завданням комерційної діяльності, для якої тверезість (як у прямому, так і в переносному значенні цього слова), здатність важко працювати, уміння відмовлятися від розваг та утіх були вкрай необхідними. Поважність і пуританство вікторіанської доби передусім позначалися на сім'ї, яка стала закритим середовищем, де лицемірно уникали згадки про сексуальні та інші заборонені теми. Жінки майже не мали політичних і економічних прав, не могли отримати бажаної освіти, змушені були терпіти обмеження на побутовому рівні.

Масова урбанізація, що розпочалася саме в період вікторіанської епохи, мала вагомий вплив на світогляд і норми поведінки, мовлення і стиль життя британців. Відбулася якісна зміна і самого суспільства:

воно перетворилося на перше індустріальне та урбанізоване суспільство сучасного типу. Тоді на перший план вийшли нові соціальні групи – середні класи, які й були «справжніми вікторіанцями». Саме завдяки «middle class» з'явилися нові звичаї та ритуали.

Епоха вікторіанства відначаласялася й домінуванням міського типу життя. Міський простір, що був створений людиною, по-новому сформував технологію людського спілкування, світ його цінностей у порівнянні з сільською культурою. У сільській культурі людина наслідувала стиль життя, стереотипи поведінки, а у місті їй потрібно було вивчати та створювати нову манеру поведінки, щоб мати успіх. Тому місто асоціювалося у вікторіанців із новими можливостями та новим життям і було для них хоча і осяжною, але далекою метою. Лондон надавав нові робочі місця представникам нових масових професій – інженерам, бухгалтерам і юристам.

Але з новими можливостями з'явилися нові проблеми. Вікторіанцю з його пошуками вигідної роботи, діловими зустрічами та прагненням до особливого місця під сонцем повсякчас не вистачало часу та сил на спілкування. У тому мобільному світі, де запорукою успішних ділових операцій, була щохвилинна зайнятість, англійцям бракувало можливостей для обміну новими ідеями, інтересами, для обговорення політичних та економічних новин, літературного життя країни. Міські вулиці вважалися непридатними для зустрічей, розмов, вони слугували лише для того, щоб дістатися з одного місця в інше. Така ситуація сприяла появі клубів, театрів, концертів, організації виставок.

Незважаючи на те, що проходив активний процес урбанізації суспільства, у вікторіанців з'явилася мета, до якої вони прагнули – це приватний дім десь у сільській місцевості. У час, коли динамізм і мобільність переважали все інше, у англійців виникало бажання зберегти незмінність у «owning things», саме тому знаковими для них стали предмети матеріальної культури, твори мистецтва, що надавали їхнім оселям неповторного колориту. Створити інтер'єр кімнати допомагали картини, що навіювали певний настрій, наводили на роздуми та міркування. Серед вікторіанських канонів важливим був потяг до мистецтва, особливо до живопису. Тому можна помітити, що в епоху стійких моральних і духовних традицій, велике значення надавалося матеріальним цінностям.

Вікторіанська епоха славилася своєю схильністю до традицій, тому не дивно, що саме в цей час Різдво (Christmas) стало головним національним святом, і саме тоді ж з'явилася перша різдвяна листівка. Королева власноруч неодноразово поздоровляла знайомих. Із часом поздоровлення листівками змінило особисте поздоровлення рідних і

близьких. Також можна стверджувати, що не лише Різдво – продукт вікторіанського виробництва, а ще й такі свята, як День Матері, День Подяки з'явилися в той час. Вони стали засобом єднання родини, адже вона була центральною домінантою в досліджуваний період.

Домінантою соціокультруного розвитку була й вікторіанська Englishness або, як часто її називають, національна ідентичність. Вона розвивалася у той час, коли були винайдені нові традиції, нова система освіти та виховання, нові стандарти англійської мови. Неприйнятне ставлення до всього чужинного, іноземного, та піднесення свого рідного стало запорукою англійського духу. Тільки свою культуру вони вважали правильною, а все інше зближення з іноземними культурами – варварським відхиленням від правильності.

Прояви цієї Englishness можемо спостерігати в образах самої королеви Вікторії, яка стала зразком справжньої Леді та Джентльмена.У цей час були закладені основи поведінкової моралі та мовленнєвої етики справжніх представників Вікторіанської епохи – Gentleman, Lady. У своєму мисленні, світосприйнятті, поведінці та мові вони несли відбиток основних цінностей культури.

Таким чином, формування духовно-культурних традицій англійського суспільства займало провідне місце в соціокультурних процесах Вікторіанського періоду історії Великої Британії. Саме в той час було обгрунтовано морально-етичний кодекс англійця, вибудувалися традиції повсякденності та відзначення святкових днів, було закладено світоглядні основи британського індустріального та урбанізованого суспільства.

* * *

С. Дудка, магістрантка
(наук. кер. – доц. Тронько Т.В.)

ЧЕХОСЛОВАЦЬКА ПОЛІТИКА ЩОДО ПОЛЬСЬКОЇ МЕНШИНИ У 1918–1938 РР.

З проблемою національних меншин у період між двома світовими війнами зіткнулися майже всі країни Центрально-Східної Європи. Особливо гостро вона проявилася у Першій Чехословацькій республіці, яка була однією з найбільш етнічно неоднорідних держав регіону. Невирішеність національного питання стала одним з чинників, який призвів до розчленування Чехословаччини у 1938 році.

Окремі аспекти зазначеної проблематики у своїх працях висвітлили такі науковці, як Я. Божак, С. Віднянський, Т. Піковська, Ю. Поп, Дж. Ротшильд, Я. Секо, І. Шніцер. Основну увагу вони приділяли, переважно, становищу етнічних меншин у складі ЧСР, а не чехословацькій національній політиці. У зв'язку з цим, наша мета –

комплексно охарактеризувати національну політику Чехословацької держави щодо польської меншини у міжвоєнний період.

Вирішальну роль у формуванні території, а відповідно й у визначенні кількості національних меншин, що ввійдуть до складу ЧСР, відіграла Паризька мирна конференція. Але встановлення польсько-чехословацького кордону виявилося дуже складним завданням. Конфлікт виник навколо приналежності Тешинської Сілезії, що колись входила до складу Чеського королівства. Цей регіон був життєво важливим для Чехословаччини, адже тут знаходилися значні поклади кам'яного вугілля і велика кількість промислових підприємств, проходила стратегічно важлива Кошице-Богумінська залізниця, що з'єднувала чеські землі зі Словаччиною і Закарпаттям. З іншого боку, більшість населення Тешинської Сілезії становили поляки, хоча істотною була частка чехів і німців.

5 листопада 1918 року місцеві чехословацькі та польські органи самоврядування домовилися про розподіл Тешинської області за етнічним принципом: територія з переважно польським населенням відійшла до Польщі, а з чеським – до Чехословаччини. Таким чином, більша частина Тешинської Сілезії мала ввійти до складу Польщі.

На початку 1919 року Польща розпочала підготовку до проведення парламентських виборів у всій Тешинській Сілезії. Це фактично означало б закріплення польської юрисдикції над регіоном, а з цим Чехословаччина не могла погодитися. Тому наприкінці січня 1919 року розпочалася так звана тижнева війна, в результаті якої чехословацькі війська захопили польську частину спірних земель. Під тиском країн Антанти 3 лютого 1919 року військові дії були припинені, а Тешинська область перейшла під міжнародний контроль. Таким чином, питання про польсько-чехословацький кордон мало вирішуватися на Паризькій мирній конференції.

У Парижі держави Антанти запропонували вирішити подальшу долю Тешинської Сілезії, а також спірних північно-словацьких територій Орави і Спіша, шляхом плебісциту. Обидві сторони конфлікту погодилися на це рішення, але через акти взаємного терору плебісцит так і не був проведений. Остаточно проблема приналежності Тешинської області, Спіша й Орави вирішилася 28 липня 1920 року на конференції Ради послів Антанти у бельгійському Спа. Спірні території були поділені між Польщею і Чехословаччиною, на вигідних для останньої умовах. Празькій владі вдалося задовольнити всі свої територіальні претензії і закріпити за собою право на життєво важливі Карвінський кам'яновугільний басейн та Кошице-Богумінську залізницю.

За переписом 1921 року на території Чехословаччини проживало 75 853 поляки, що становило 0,57% населення країни. Понад 95%

етнічного польського населення мешкало на території Тешинської Сілезії, а решта – в Моравській Остраві. На законодавчому рівні відносини між Чехословацькою державою та її національними меншинами, зокрема й поляками, регулювалися за допомогою Конституції 1920 року. Поляки могли вільно користуватися будь-якою мовою у приватному і діловому спілкуванні, пресі та під час публічних зборів, а також їм гарантувалося право на отримання освіти рідною мовою. В округах, де вони становили 20% населення, усі постанови судів та інших установ республіки мали видаватися, окрім чеської або словацької, ще й польською мовою. Однак на практиці проголошена рівноправність націй не забезпечувалася, внаслідок чого багато поляків асимілювалися чехами.

Відносини між чехословацькою владою і польською національною меншиною протягом міжвоєнного періоду постійно змінювалися, оскільки залежали від зовнішніх чинників, а конкретніше від відносин із Польщею. Спочатку до Чехословаччини поляки ставилися вороже. Вони були переконані в несправедливості рішення щодо поділу Тешинської Сілезії. Деяке потепління чехословацько-польських відносин відбувається після укладення восени 1921 року договору про взаємовизнання територіальної цілісності обох країн. У 1924 році територіальні суперечки між Польщею і Чехословаччиною були остаточно врегульовані, підписанням трьох договорів: про ліквідацію взаємних територіальних претензій і забезпечення рівноправності польської меншини в ЧСР і чеської в Польщі, арбітражну і торгово-фінансову угоди. У 1925 році національні права поляків у ЧСР підтверджувалися новим двостороннім договором.

Політична активність поляків у Чехословаччині була не надто сильною. Існувало три польські політичні партії – Союз сілезьких католиків, Народна партія та Сілезька народна партія. Вони об'єдналися в так званий національний блок і виступали за надання Тешинській Сілезії автономії у складі ЧСР. Окремо діяла Польська соціалістична робітнича партія, що не підтримувала вимог національного блоку і співпрацювала з Чехословацькою соціал-демократичною партією. У парламентських виборах 1920 року польські партії участі не брали, так як ще не було остаточно вирішено питання приналежності Тешинської Сілезії. На наступних виборах внаслідок своєї малочисельності польська меншина проходила за спільним списком з іншими національними партіями.

Протягом усього міжвоєнного періоду Варшава мала постійні тісні зв'язки з польськими політичним партіями в ЧСР. Її завданням було налаштувати поляків Тешинської Сілезії в дусі іредентизму. Пік загострення чехословацько-польських відносин припадає на першу половину 1930-х років, коли міністром закордонних справ Польщі став

Ю. Бек. Він постійно наголошував на недотриманні національних прав поляків у Чехословаччині і підтримував автономістські прагнення польських національних партій Тешинської Сілезії. У 1934 році виповнилося 15 років з моменту вторгнення чехословацьких військ у польську частину Тешина. Ця дата ознаменувалася дипломатичними конфліктами та взаємними звинуваченнями між Прагою і Варшавою, а також розвідувально-пропагандистською діяльністю на території одна одної. У другій половині 1930-х років політика чехословацького уряду спрямовувалася на покращення взаємовідносин із національними меншинами. З цією метою у 1937 році проводилася зустріч з польською делегацією, яку позитивно оцінила Варшава. Але одночасно в ЧСР проводилася політика витіснення зі своєї території радикально налаштованих польських елементів.

Навесні 1938 року відбулося об'єднання усіх польських політичних сил Тешина в одну партію, яка мала виражати автономні прагнення польської меншини в ЧСР. Польща обіцяла підтримувати її вимоги на міжнародній арені. Ультимативну ноту Ю. Бека чехословацькому уряду від 1 жовтня 1938 року з вимогою передачі всієї Тешинської області Польщі можна трактувати як пряму участь Варшави у розчленуванні Чехословаччини. Після Мюнхенської угоди чехословацьку частину Тешинської Сілезії анексувала Польща.

Протягом усього міжвоєнного періоду відносини між Чехословацькою державою і національними меншинами, що входили до її складу, постійно загострювалися. Причинами цього була не лише недосконала внутрішня національна політика ЧСР, а й агресивні дії сусідніх держав. Територіальні протиріччя з Польщею через Тешинську Сілезію постійно відволікали чехословацький уряд від налагодження гармонійних взаємовідносин із польською меншиною всередині країни, а також стали однією з причин Мюнхенської змови. Сучасний польсько-чехословацький кордон у районі Тешинської Сілезії встановлений на основі домовленостей 1920 року.

* * *

І. Костенко, магістрант
(наук. кер. – проф. Год Б.В.)

ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ

У центрі нашої уваги – британський кабінет міністрів як важливий складник діючого політичного устрою країни. А завдання полягає в тому, щоб простежити, як він виник, як розвивалися його взаємини з королівською владою і парламентом, за яким принципом він формувався, які тенденції можна виокремити в розвиткові цього

владного інституту.

Досліджувана проблема загалом висвітлена в контексті загальної історії Великобританії (праці К.Виноградова, М.Єрофєєва, А.Мортона, В. Трухановського та інших), загальної історії держави і права (О.Джуджа, В. Макарчук, З.Черніловський та інші). Проте ми розглянемо саме історію британського уряду, не відриваючи його, звичайно, від конкретно-історичної ситуації.

Насамперед слід сказати про особливості британської конституції. У звичайному вигляді – як писаний єдиний документ – її не існує. Під конституцією англійці розуміють сукупність різного роду актів: статусів (парламентських актів), судових рішень, що мають силу прецедентів, і так званих конституційних звичаїв. Початком конституювання вважається "Велика хартія вільностей" 1215 р. Вона повинна була обмежити королівські права в інтересах великих землевласників, хоча мала чисто символічне значення, але напередодні революції XVII століття стала прапором антиабсолютистської опозиції.

У 1265 р. в Англії було скликано перший парламент (так званий „зразковий"), який перетворився у постійно діючий законодавчий організм із двох палат – палати лордів і палати громад.

У XVII ст., під час Англійської революції, було прийнято „Петицію про право" (1628 р.), де остаточно закріплювалися два головні принципи суспільно-політичного життя: жодних податків без парламенту, жодних незаконних арештів і надзвичайних судів. Після „Славної революції" (1688 р.) Вільгельмом III було підписано „Білль про права" – акт, що став основою англійської конституційної системи. Угода між буржуазією та дворянством передбачала, що перша отримує свободу економічної діяльності, а друга – зберігає політичне домінування, усі основні посади в державному апараті.

Що стосується уряду, то його утворення й розвиток припадає загалом на XVIII ст. Під назвою „кабінет міністрів" він виокремився з Таємної ради при королеві та спочатку був достатньо неміцною інституцією, навіть схожою на підпільну. „Акт про устрій королівства" (1701 р.) встановив правило контрсигнатури: будь-який акт короля мав бути підписаний першим міністром або одним із тих членів кабінету, кому доручалася справа. Починаючи з 1707 р., королі втратили право вето на закони парламенту. Тепер вони повинні були узгоджувати з міністрами кожний важливий законопроект.

Каменем спотикання виявилася проблема більшості в парламенті, без якої кабінет не міг нормально функціонувати. Адже довелося б постійно розпускати парламент і оголошувати дострокові вибори, а в цьому особисто ніхто не був зацікавлений. Склалася традиція, за якої більшість місць у палаті громад отримувала партія-переможець на

виборах. Вона ж формувала уряд, який очолював її лідер. Цей принцип, як і загалом принцип „відповідального уряду", встановлено не якимось юридичним актом, а тим же звичаєвим правом („конституційною угодою", що не підлягала судовому оскарженню). Так, прем'єр-міністр отримував право формувати уряд на власний розсуд, в ідеалі з найбільш поважних і відповідальних прихильників його партії. Що стосується переможених, то вони переходили в опозицію („опозицію його (її) величності").

Упродовж XIX ст. кабінети, як правило, створювалися представниками двох партій – ліберальної та консервативної. Добре відомо, що перша склалася на основі вігів, друга – торі. Дата народження ліберальної партії – 1830 р. Вона сформувалася в результаті тривалої еволюції і консолідації ліберально-реформістських сил. Першим, хто використав термін „ліберальна", був лорд Джон Рассел – відомий державний діяч, лідер вігів і двічі прем'єр-міністр (1846 – 1852 і 1854 – 1855 рр.).

У XX ст. на політичній арені Великобританії з'явилися лейбористи, які швидко відтіснили лібералів. Консерватори залишилися, а в 70-80-х рр. консервативна партія на чолі з М.Тетчер тричі перемагала на парламентських виборах. Ідеї і принципи цієї сили значною мірою виявилися співзвучними настроям широких кіл населення.

Упродовж століття тенденція до збільшення ролі уряду в політичній системі Великобританії збереглася. Цьому сприяло, окрім іншого, розширення сфери їхньої соціально-економічної діяльності. Справа в тому, що лейбористи вдалися до націоналізації деяких провідних галузей промисловості. Утворився державний сектор економіки, яким потрібно було управляти. Різниця між лейбористами й консерваторами полягала в тому, що перші націоналізовували, а другі – денаціоналізовували підприємства та банки. Функція уряду настільки змінилася, що можна говорити про „ …нову епоху в історії державного управління цієї країни".

Цікавий феномен в історії англійських урядів – кабінет консерваторів на чолі з Маргарет Тетчер. Це був дійсно сильний уряд, який забезпечив вихід країни з кризи. Засобами слугували жорсткий монетаризм, контроль за фінансовими потоками, скорочення витрат на соціальну сферу. Енергійно підтримувалися інвестиції, конкуренція, активний розвиток приватного підприємництва. Хоча спочатку це сприймалося дуже болісно, згодом – дало позитивний результат.

Але важливо й інше: уряд Тетчер продемонстрував процес демократизації державного управління. Якщо на межі XX ст. прем'єрами і міністрами ставали вихідці з аристократичного середовища та буржуазії, то „залізна леді" була дочкою дрібного

торговця бакалією, а її наступник Мейджор розпочинав трудове життя простим робітником на залізниці. Демократизація торкнулася й самого апарату державних службовців. Якщо раніше, як ми вже говорили, на призначення впливали чинники кумівства, фаворитизму тощо, то сьогодні увага звертається на особисті якості кандидата, його освіту та прогресивні здібності.

У наш час британський уряд функціонує в умовах збереження монархії і палати лордів. Це залишки минулого, але „…британці дбайливо й уважно ставляться до традицій, дотримуються формальностей, шанують суспільні інститути". Чи не є ця життєва позиція, яка, безумовно, заслуговує поваги, запорукою стабільності англійської держави впродовж усієї її історії?

Стабільно двопартійною поки що залишається й політична система. Лише одна з двох партій – лейбористська або консервативна – може мати більшість у парламенті, точніше, у палаті громад, а відтак формувати уряд. Щоправда, у 1988 р. була утворена ліберально-демократична партія. Вона прагне підірвати традиційну монополію лейбористів і консерваторів.

Загалом у Великобританії корона і палата лордів фактично не впливають на прийняття відповідальних рішень уряду, який зосередив у своїх руках вагомі повноваження. Практично тільки він має право законодавчої ініціативи. Жодний законопроект, що надходить від депутатів, не буде прийнято, якщо немає урядової підтримки. Потрібно ще сказати й про те, як упродовж довготривалого часу змінювався й сам уряд. У Великобританії є різниця між поняттями „уряд" і „кабінет міністрів". Кабінет – це частина уряду. До його складу входять прем'єр-міністр і основні міністри. Незважаючи на те, що в уряді працюють, як правило, 18 – 25 осіб, реальна влада зосереджується в руках прем'єра та 3 – 4 провідних міністрів. З іншого боку, існує практика підготовки й обговорення законопроектів у комітетах, де представлені бізнесмени. Наявність вузького кола кабінету дозволяє втаємничити зв'язок бізнесу та уряду, полегшити процедуру прийняття рішень без обговорення, а обговорення як таке здавна стало привілеєм парламенту. Кабінет міністрів здійснює виконавчу владу, організовує роботу держапарату. Фактично всі питання внутрішньої та зовнішньої політики вирішуються на його засіданнях. При цьому зберігається принцип „відповідального уряду". У разі незгоди або якихось помилок, парламент може заявити про вотум недовіри до уряду.

Підсумовуючи розгляд питання, зазначимо, що британський уряд упродовж довготривалого свого існування перетворився на впливовий інститут влади, зосередивши в своїх руках основні важелі управління державою. Цей процес був еволюційним, на ньому позначилися

соціально-економічні та політичні зміни XIX – XXI ст. Прагматизм і здоровий глузд (британський здоровий глузд) дозволяли кожного разу знаходити правильні рішення. Практика, доцільність – ось ті критерії, на які орієнтувалися англійські державотворці замість прискіпливого дослідження „духу" конституції. У результаті навіть відбулося обмеження парламентаризму з його принципом „обговорення" на користь виконавчої влади і принципу „виконання". А до виконавчої функції кабінет міністрів приєднав законодавчу, що суперечить політичній доктрині поділу влади. Можна по-різному сприймати цю тенденцію, але не завадить, якщо британський досвід стане предметом пильної уваги вітчизняних політиків і законотворців.

* * *

А. Велегура, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

КИТАЙСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО В УМОВАХ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Реформи і відкритість Китаю стали поштовхом до нового розвитку країни. Сучасний соціалізм з китайською специфікою зовсім не схожий на економіку з централізованим плануванням, притаманну для маодзедунівської епохи. Китай з його півторамільярдним населенням – найбільша з країн, яка успішно переорієнтовується з моделі маоїстсько-комуністичного соціального експерименту до моделі «конфуціанського ринкового соціалізму». Вирішальну роль у процесі повернення КНР до «лона конфуціанського культурного регіону» відіграв архітектор китайських реформ Ден Сяопін. Саме він звернув увагу на позитивну роль учення Великого Мудреця у становленні феномену «конфуціанського капіталізму» Японії, Південної Кореї, Тайваня, Сингапура і Гонконгу.

Вражаючі масштабні реформи у Китаї дають всі підстави твердити про значимість конфуціанства на сучасному етапі розвитку, про актуальність філософії «Вчителя десяти тисяч поколінь» не тільки для індустріального, а й постіндустріального суспільства.

На питання про формулу успіхів КНР намагаються дати відповідь багато дослідників, висуваючи на перший план ті чи інші чинники, які пов'язані з відомою ідеологічною дискусією сучасності щодо переваг та недоліків ринкової або планової економіки. На думку деяких науковців, одним із головних факторів піднесення Китаю є творча наснага всього суспільства, обумовлена його культурно-цивілізаційною єдністю, яка традиційно у нашій догматиці розглядалася як надбудовна або вторинна, а насправді виявилася достатньо базовою і первинною. Модернізація суспільства тільки тоді є результативною, коли вона базується на гармонійному поєднанні

сучасного і старого, власного і запозиченого. З огляду на це, принциповий інтерес викликає розуміння змісту та якості традицій Китаю стосовно завдань модернізації країни та переведення її економіки на ринкові рейки. Китайський шлях засвідчує, що розуміння традицій та специфіки власної країни —це шлях до успішного запозичення досвіду інших країн, що є особливо актуальним в умовах переходу до ринкової економіки. Важливим у цьому контексті є не відкидання або некритичне відтворення традицій, а виявлення тих чинників у культурі і традиціях, які сприяють модернізації і тих, які перешкоджають її проведенню, тобто вибіркове ставлення до традицій.

Стрижнем китайської цивілізації є конфуціанська традиція, метою якої завжди було створення соціально впорядкованого гармонійного соціуму, керованого мудрою і гуманною, етично досконалою та відповідно підготовленою адміністрацією. Провівши аналогію між сім'єю та державою, Конфуцій (551-479 рр. до н.е.) проголосив два базових принципи її стабільного існування: культ старших, передусім батька і правителя, та ідею патерналізму, що визначило посилення принципу соціальної гармонії. У межах такої структури кожному належало його місце, кожен мав визначену суму прав та обов'язків, і повинен був відповідати своєму призначенню: «Правитель має бути правителем, підданий – підданим. Батько має бути батьком, а син – сином». Конфуціанська проблематика раціонального правління залишається незмінною і для сучасного Китаю, який, спираючись на традиційні засади культурної спадковості та свідомої обережної адаптації до нових реалій життя, вдало пристосовується до ритмів мінливого світу.

Величезне значення у контексті трансформаційних процесів у Китаї має відродження конфуціанської традиції меритократії у суспільно-політичному житті. На початку реформ багато мільйонів репресованих у роки «культурної революції» повернулися до активного життя, долучилися до розбудови нового Китаю. За останні роки статус наукової еліти зріс ще відчутніше. Вона бере активну участь у публічному аналізі соціально-економічних та духовних проблем. Це вкотре свідчить про актуальність слів Великого Мудреця, що «конфуціанець починає турбуватися про світ раніше, ніж турбується сам про себе, і щасливим почувається тільки тоді, коли все людство щасливе». Зі свого боку КПК, прагнучи зберегти свою керівну роль у суспільстві та перетворитися на партію нового типу, ще у 2000 році висунула «ідею трьох представництв», котра була озвучена тодішнім лідером Цзян Цземіном. Ця ідея мала подолати розрив інтересів нової та традиційної еліт Китаю. Згідно з нею, КПК повинна представляти інтереси всього китайського народу, особливо передових

продуктивних сил (бізнесу) і передової китайської культури (інтелігенції). Особливо важливим було «друге представництво» – поворот партії до бізнесу відкривав перед партією зовсім нові перспективи. У 2001 році Цзян Цземінь спеціально підкреслив в одному зі своїх звернень, що для представників приватного бізнесу при прийомі до партії буде особливо прихильне ставлення. За офіційними даними, селяни та робітники зараз складають менше половини із 64,5 млн. членів КПК – всього 49,1%. Решта членів партії – державні службовці, військові, менеджери, студенти.

Основи економічної моделі сучасного Китаю були закладені ще у 1980-ті роки у доктрині «соціалізму з китайською специфікою». Ця ідея має виражене національне забарвлення: соціалізм трактується і як універсальна стадія розвитку, і як особливий шлях розвитку саме Китаю. В іншому сенсі поняття руху до соціалізму поєднується з уявленням про модернізацію по особливому шляху, альтернативному західному, тому відокремити ці два концепти один від одного важко. Початково ідея якісного оновлення економіки була сформульована Ден Сяопіном у вигляді гасла так званих «чотирьох модернізацій» (у сферах сільського господарства, промисловості, науки і оборони). Етапи її реалізації були визначені відповідно до конфуціанських уявлень про триступеневий перехід до загальної гармонії та розвитку: 1) досягнення стану «тепла і ситості» (веньбао); 2) побудова суспільства «малого благоденства» (сяокан); 3) досягнення єдності та гармонії (датун). Конкретно виконання цієї програми, за словами Ден Сяопіна, одночасно означало: «Першочергова мета – на 1980-ті роки зробити перший крок і досягти подвоєння ВВП. Другий крок – повторне подвоєння ВВП – здійснити наприкінці XX ст.: ВВП має досягти 1000 долл.на душу населення, що буде означати наш вступ у суспільство «сяокан». Бідний Китай перетвориться на суспільство «відносного благоденства». Ще більш важливим є третій крок – наступне подвоєння ВВП до 30-х або 50-х років XXI ст. Тоді на душу населення має припадати по 4000 долл.».

Особливими рисами «самобутнього китайського соціалізму», як сьогодні здебільшого характеризується китайська модель розвитку, є, насамперед, пов'язана з конфуціанською традицією поступовість його розбудови, відмова від «великого стрибка», поетапність, провідна роль держави у проведенні політики реформ і відкритості, їх глибоке теоретичне обґрунтування. На початку проведення реформ були визначені три установки: не запозичати за кордоном модель економічного та політичного ладу і не переносити її на китайський ґрунт, підтримувати у суспільстві стабільність, проводити реформи зважено.

Таким чином, незважаючи на марксистську риторику лідерів, КНР

і китайська нація-цивілізація при всіх її внутрішніх циклічних переоформленнях зберігає усвідомлену спадковість своєї ідентичності, культури, державних традицій. Сучасна, відносно авторитарна, з поступовою демократизацією, політична система досить органічно спирається на фундамент провідної ролі держави у господарстві, відновлену роль меритократії і високої вертикальної мобільності. Сила цієї традиції суттєво полегшує Китаю засвоєння всього революційного комплексу модернізаційних і навіть певних постмодернізаційних зрушень.

* * *

Т. Гординський, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Бесєдіна Н.В.)

СУЧАСНА ЖІНКА В СИСТЕМІ ІНДУЇСТСЬКИХ ТРАДИЦІЙ

За роки незалежності Індія здійснила вражаючий прорив у соціально-економічному та політичному розвитку, досягла видатних успіхів у найсучасніших сферах високих технологій, ключових галузях науки, техніки, економіки. Країна розвивається в умовах політичної стабільності на основі демократії, яка пустила глибокі корені в індійському суспільстві. Звичайно, місцева демократія має свої особливості, які визначаються культурною традицією та рівнем розвитку людського чинника. Індійська демократія має величезний ресурс для самовдосконалення – зростання рівня грамотності, підвищення загальної культури, розвиток засобів масової інформації та їхньої доступності для простих людей. Зрушення у суспільній свідомості, індивідуалізація інтересів і політичної поведінки громадян свідчать про те, що країна, хоча й повільно, але неухильно просувається у напрямі формування індійського варіанта громадянського суспільства. Водночас стримуючими факторами поступального розвитку країни залишаються масштабні соціальні проблеми. На фоні головних процесів у розвитку людства на початку XXI ст. – глобалізації та модернізації – у багатьох країнах «зненацька почали відкрито й гостро проявлятися тенденції, пов'язані не з рухом уперед – до майбутнього, а швидше з рухом назад – у минуле, до коренів традиційної організації суспільства. В Індії це відобразилося у явищах, що зачіпають глибинні основи суспільства, передусім сферу сімейно-шлюбних відносин.

Зважаючи на те, що становище жінки, міра її участі у духовному та матеріальному житті будь-якої країни є важливим критерієм рівня розвитку, успіхів та шляху соціального прогресу, неабиякий інтерес викликає проблема боротьби проти кастового насилля та за рівноправ'я жінок в індійському дуалістичному суспільстві.

Сучасна Індія – це країна, у розвитку якої спостерігається дві тенденції: з одного боку, стрімкий розвиток індустріальної економіки, з іншого – «оживлення» ідеології хіндутви, або індуїзації. Її основна характерна риса полягає в ідеалізації досвіду минулого поза історичною конкретикою та часовими межами; міфологізації суспільства «прадавніх часів», наділення його винятковими чеснотами – «загальна гармонія» та «соціальна справедливість». За ступенем значущості і впливу на суспільне життя країни з усіх груп традиційного типу найважливіша роль належить касті, яка слугує проникаючою структурою у тому сенсі, що принципи її устрою (ендогамія та наявність екзогамних внутрішніх підрозділів), її ідеологія (чистота, осквернення, ієрархія, статус тощо), психологія (внутрішня солідарність і зовнішня самоізоляція) так чи інакше поширюються на все суспільство. Незважаючи на те, що Конституція незалежної Індії (1950 р.) проголосила рівність перед законом всіх людей, заборонила дискримінацію з мотивів релігійної, расової, кастової належності, статі та місця народження, кастова система й сьогодні залишається найбільш міцною основою соціальної організації суспільства, а відтак, жінки поряд із далітами й адівасі перебувають у становищі вразливих груп населення. Повсякденним явищем є грубе втручання хіндутви в особисті справи громадян, у релігійне та культурне життя суспільства. Бойовики організацій індуського націоналізму вдаються до широкомасштабних полювань за особами, котрі вступили у змішані шлюби, перебравши таким чином на себе роль «поліції моралі».

Останнім часом в Індії набула поширення така варварська традиція, як вбивство на захист честі й приданого. «Вбивство честі» – це санкціоноване звичаєм вбивство дівчини або жінки, вчинене її найближчими родичами за її «безчесний» вчинок або за неналежну поведінку. Як «безчестя» зазвичай сприймаються заборонені у місцевій культурі дії сексуального характеру: подружня невірність, дошлюбні статеві стосунки, зґвалтування, спроба отримати розлучення, відмова від санкціонованого сім'єю заміжжя, спроба вступити до шлюбу за власним вибором або навіть поява на людях із порушенням форм традиційного одягу. Інколи родичі примушують жінку до самогубства, що також є складовою частиною «вбивства честі».

Більшість правозахисників справедливо розглядають вбивства заради честі сім'ї як частину більш широкої проблеми насилля над жінками. Так, в Індії, за даними Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), щорічно гинуть понад 5 тисяч наречених і молодих заміжніх жінок з тієї причини, що родичі чоловіка вважають їхній посяг недостатнім. У 2009 році в країні було заарештовано понад 174 тис. осіб за

звинуваченням у жорстокості по відношенню до жінок через придане і понад 23 тис. – за звинуваченням у вбивстві жінок на цьому ж підґрунті. На думку деяких правозахисників, вбивства жінок через придане та зраду мають схожий характер зі вбивствами заради честі, оскільки всі вони здійснюються чоловіками – членами сім'ї, а самі ці злочини розглядаються як «виправдані» й «зрозумілі» з точки зору традиції. Такі дії вчиняються незалежно від різниці у культурних та релігійних традиціях, тобто представниками різних цивілізацій

За роки незалежності Індії відбулося політичне визволення жінок з-під традиційного підпорядкування. Багато з них отримали хорошу освіту, роботу (зокрема, у державних установах), активно залучалися до діяльності жіночих організацій, стали наполегливіше захищати свої права. Боротьба проти традиційних норм сімейно-шлюбних відносини відбувається у контексті значних змін у соціально-економічному та політичному житті, які сприяли утвердженню нових поглядів та традицій. Особливо помітні ці зміни у багатому штаті Харьяна. Там за останні 25 років кількість дівчат-учениць коледжів зросла вчетверто, а кількість випускниць 12-річної середньої школи – уп'ятеро. У деяких дистриктах штату нараховувалося більше студенток, ніж студентів. Ці зміни у суспільстві призводять до загострення конфліктів між традицією та сучасною свідомістю освіченої частини молоді. Певну роздвоєність переживають і їхні батьки. З одного боку, вони прагнуть дати освіту донці, щоб краще видати її заміж, але водночас вони традиційно заперечують шлюби за коханням, кількість яких , незважаючи на це, неухильно зростає.

У суспільстві активно функціонують немало груп і організацій, які підтримують старі норми суспільних відносин, особливо шлюбно-сімейних, розглядаючи їх як основу всієї ієрархічної кастової системи. «Правильно» укладений шлюб є, на їхню думку, останнім і найміцнішим бастіоном касти. Саме шлюб у межах своєї касти забезпечує збереження та відтворення кастової винятковості. Водночас сімейно-шлюбні зв'язки увінчують традиційні цінності общини. Тому будь-яка загроза їхнього порушення викликає бурхливий протест з боку общини. Оскільки суспільство відкидає міжкастові шлюби, пара, яка має намір одружитися, зазвичай, втікає із села. Незважаючи на агресивні закони та заохочення міжкастових шлюбів державою, допомогу у розшуку і поверненні дівчини надає поліція. Такий вчинок дівчини розцінюється як ганьба для всієї сім'ї, позбутися якої можна лише шляхом покарання винної, тобто її вбивством. Община ж цілком схвалює таке насилля як справедливе покарання за гріховний вчинок, адже воно підтримує моральність і відновлює соціальний престиж сім'ї. Заперечення міжкастових шлюбів обґрунтовується не тільки традицією, різницею між ритуальними рівнями різних кастових груп

та унікальними рисами визначеної касти (різниця в дієті, манері одягатися, віруваннях та ритуалах), а й політичним місце касти. Велике значення має доступ до ресурсів, а також владні взаємовідносини між кастовими групами.

Міжкастові шлюби руйнують статус-кво як у соціальних, так і в економічних відносинах між кастами. Коли шлюб є інструментом збереження кастових відмінностей та ідентичності, міжкастові шлюби перетворюються на прямий виклик цій тенденції. Коли каста стала важливим елементом у політичних торгах, такий виклик є загрозою не лише для сімей, а й всієї кастової системи, адже він підриває її становище в існуючій соціальній ієрархії. Внаслідок цього відповідна група ризикує розколотися, розділитися та фракції або бути ізольованою і позбавленою більш широкого міжкастового та внутрішньокастового спілкування. Солідарність кастової групи слугує гарантією працевлаштування її членів, отримання освіти, налагодження контактів і зв'язків у межах касти та поза нею.

Республіка Індія перебуває на економічному і політичному піднесенні, переживаючи один із найбільш успішних періодів у своїй тривалій історії. Тому її історична перспектива безпосередньо пов'язана з удосконаленням обраної демократичної моделі розвитку, зі створенням необхідних умов для нормального, гідного життя всіх громадян, незалежно від кастової, релігійної, расової належності та статі. Це завдання неможливо вирішити без усунення такої «чорної» плями дикого варварства на репутації людини, як вбивство жінок заради захисту честі сім'ї та кастового насилля в інших його проявах.

* * *

І. Костенко, магістрант
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)

ПОСТІНДУСТРІАЛЬНА ЕПОХА ТА НОВА ОСВІТНЯ ПАРАДИГМА: ВЕКТОРИ ПЕРСПЕКТИВНИХ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ І МОЖЛИВОСТЕЙ

Спрямованість у майбутнє і сучасна тенденція до зростання інтенсивності життя людини вимагають від освітніх систем перебудови і модернізації. Кожне суспільство створює систему освіти відповідно до своєї сутності й рівня соціально-економічного розвитку. У системі освіти відбиваються проблеми і потреби суспільства у даний історичний період. Освіта перетворює і спрямовує життя суспільства, зберігаючи у ньому все те, що має цінність для людини; визначає стратегію і реалістичні умови розвитку суспільства, перетворюючи його із "суспільства сьогодні" на "суспільство завтра", формує нове мислення громадян. У такому контексті освіта виступає як один із

засобів управління розвитком суспільства.

Система освіти є взагалі консервативною за власною суттю. Саме тому, не новації в освіті викликають суспільні зміни, а навпаки, суспільні зміни відкривають шлях новому в освіті, викликають необхідність її модернізації. Особливо такі кардинальні, які відбулися в нашій країні на порозі XXI століття.

Стан освіти в державі є показником якості життя суспільства, а тому у багатьох економічно розвинутих країнах саме держава лишається головним суб'єктом, який утримує систему освіти і визначає стратегічні напрями її модернізації. Щоб визначити місце освіти в тій чи іншій економічній системі, необхідно насамперед виявити глобальні тенденції соціально-економічного розвитку суспільства.

На розвиток системи освіти в сучасних умовах впливають такі чотири взаємопов'язані фактори: швидкозмінність і швидкоплинність процесів суспільного розвитку; соціально-економічні трансформації в суспільстві, які призвели до появи принципово нового для нашої економіки і соціального буття явища – ринку праці; процеси глобалізації, які відгукнулися інтеграційними тенденціями в світі; інформаційний "вибух" у суспільстві, зумовлений появою нових інформаційних технологій і мультимедіа [1, С.11-16].

На сучасному етапі, коли індустріальна стадія цивілізації трансформується на постіндустріальну, інформація стає домінуючим чинником розвитку економіки, глибокої модифікації її структури. Формується нова економіка – інформаційна. Разом з тим, загальне, що властиве будь-якій галузі, – це люди, в їх індивідуальній неповторності. Саме тому, особистісний розвиток людини повинен розглядатися як невід'ємна складова сучасного освітнього процесу. Кожне суспільство відтворює себе через систему освіти, транслюючи наступному поколінню ті знання, уміння, навички, які дозволяють молодій людині включатися у структури суспільства, адаптуватися до їх змін, жити у суспільстві, реалізовувати себе як в особистісному, так і в професійному напрямах. З іншого боку, цивілізаційні тенденції розвитку, на думку В. Г. Кременя, ставлять нові вимоги перед людиною, а значить і перед освітою, що відіграє вирішальну роль у становленні кожної особистості [5, С. 576-577].

Сьогодні багато дискутується необхідність побудови моделі освіти для сталого розвитку цивілізації, що зумовлено, насамперед, фундаментальними протиріччями розвитку як суспільства, так і самої освіти. По-перше, саме розуміння освіти, як передачі (а також накопичення, відтворення) знань і культури від минулих поколінь теперішнім виявилося, на думку експертів ЮНЕСКО, недієздатним щодо задоволення потреб сучасності. По-друге, сучасний освітній

процес знаходиться у протиріччі не тільки з сучасністю, але й з майбутнім, оскільки система цінностей, цілей та ідеалів, що функціонують сьогодні в освітньому просторі, не адаптована до майбутнього, яке б влаштувало як усе людство, так і конкретну людину. Освіта повинна "передбачати" і випереджати уявою життєво важливі інтереси і потреби майбутніх поколінь людей, реалізувати принцип "рівності поколінь" у темпоральному вимірі, враховувати й життєві потреби біоти, що стабілізує навколишню природу. В освітній сфері світового суспільства має відбутися кардинальний поворот до майбутнього відповідно до цілей стійкого розвитку цивілізації. На майбутнє має бути зорієнтована і свідомість людей (індивідуальна і суспільна). До речі, ще три десятиліття тому на необхідність "футуризації" свідомості і діяльності звернув увагу Е.Тоффлер, зазначаючи, що тільки на основі кардинальної зміни свідомості людей можлива плідна діяльність населення всієї планети щодо запобігання екологічної катастрофи, та й інших глобальних катаклізмів [7, С. 125-128]. Така зміна суспільної свідомості можлива тільки в результаті використання найбільш масового соціального процесу, який називається освітою. Для освіти це є новим важливим завданням.

Слід погодитися, що роль освіти в суспільстві полягає ще й у тому, щоб готувати людину до виходу з усіляких, насамперед глобальних, криз і катастроф, перебороти котрі можна, на нашу думку, використовуючи не тільки формальні знання, а сформовану здатність людини до нетрадиційних дій та мислення. Включення в освіту функцій розвивального випередження і формування у людини антикризової поведінки змінює саме розуміння освіти. З цього погляду освіта покликана здійснювати підготовку людини до вирішення кризово-катастрофічних ситуацій, проблем переходу суспільства на шлях сталого розвитку, а тому має носити випереджувальний характер. Саме в орієнтації людей на превентивні дії, пов'язані з творенням ноосфери, можна вбачати нову творчу функцію освіти для сталого розвитку цивілізації, яка співзвучна глобальним перспективам третього тисячоліття, друга декада якого оголошена: "Освіта для сталого розвитку" [8, С. 3-12].

Практика розвинутих країн показує, що в сучасному світі наука й освіта все більше виступають головними структурними чинниками сучасної економіки. Очевидно, що саме система освіти сприяє вирішенню багатьох суспільних проблем та розвитку суспільства, оскільки освіта допомагає людині усвідомити необхідність змін у суспільстві. Проблеми, які виникають перед урядами різних країн у період проведення освітніх реформ можна розбити на декілька груп. Перша проблема для більшості західноєвропейських країн полягає у необхідності відновлення штату викладачів. Друга проблема – це

перехід вищих навчальних закладів на двоциклову систему освіти: бакалавр/магістр. Третя проблема – структурна перебудова. Це відноситься, в першу чергу, до неперервної вищої освіти, навчання впродовж життя, створення умов для відкритого доступу до вищої освіти для всіх верств населення.

Відомий німецький філософ і поет Ф. Шиллер дійшов висновку, що розвиток цивілізації відбувається за рахунок і на шкоду особистості людини. Ф.Шиллер писав про суспільні, соціокультурні тенденції, що визрівають у праці і спрямовують розвиток людини тільки на одну сферу діяльності, що веде до однобічності її розвитку. Жорстко структуроване суспільство вимагає лише окремі якості особистості (пам'ять, "розум, спроможний до рахунку", "механічна спритність" тощо), а тому людина розвивається, але, природно, на шкоду вихідної цілісності. У результаті відбувається втрата людиною її сутнісної потенції до універсального і цілісного (естетичного) світосприймання і світовідчуття. Філософ виводить образ такої "часткової", "дробної" людини, яка вічно прикута до малого уламка цілого, і як наслідок сама стає уламком; вічно чуючи одноманітний шум колеса, якому вона надає руху, людина не спроможна розвивати гармонію своєї природи, вона стає лише відбитком своєї науки. Цивілізація удосконалює механізм життя "людини культурної", скрізь і всюди, всупереч головному принципу культури – зрощувати цілісну людину . Найважливішим підґрунтям освітнього процесу, його вихідним пунктом, своєрідною точкою відліку має стати осмислення особистості, шляхів її розвитку і перетворення на теренах світової і національної культури. Адже освіта є процесом прилучення людини до культури і в той же час результат інтеріоризації культури, включення її в світ людської суб'єктивності, як цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства, держави. Саме у такій послідовності перерахування. У сучасних умовах культурологічна парадигма набуває форми культуроцентристського підходу до конкретної освітньої діяльності в її змістовому і процесуальному аспектах [3, С.75-81].

Постіндустріальна культура підкреслює унікальність людини. Інтелект і творчий потенціал людини стають основною продуктивною силою суспільства, що означає посилення ролі людського фактора, особливо таких якостей людини, як її самобутність і самоцінність. Саморозвиток і самореалізація в культурі стають важливою суспільною цінністю, а формування здатностей до саморозвитку і самореалізації, творчості, самовдосконалення і навчання впродовж життя – важливими завданнями педагогіки постіндустріалізму [4, С. 37-41].

Педагогіка постіндустріального світу на відміну від педагогіки

індустріального суспільства спрямована на розвиток особистості в усіх багатоаспектних вимірах його прояву. Саме зрушення у динамічних характеристиках розвитку особистості повинні визначати ефективність педагогічного впливу. Така педагогіка значно більше ніж педагогіка індустріального суспільства має ґрунтуватися на законах вікової та педагогічної психології. Оскільки особистість виховується особистістю, ефективність педагогічного впливу педагога постіндустріального суспільства значною мірою визначається моральними та духовними цінностями самого педагога, філософією його світогляду і погляду на світ. Освіта в постіндустріальному суспільстві слугує людині соціальним і професійним захистом, дозволяє швидко адаптуватися до життєвих змін. Освіта дозволяє кожному стати самодостатньою особистістю, адже розвиваючи розум і душевні сили людини, дає змогу замислитися не тільки над вирішенням особистісних і професійних проблем, а й зрозуміти ті перетворення, які відбуваються у суспільстві, стати їх активним учасником. Ніщо так не сприяє розвитку особистості людини, як освіта, і нічим так не може пишатися власне сама освіта, як розвитком людини, котра її здобуває. Сучасний глобалізований світ несе із собою нові реалії, високі технології і моральні випробування для людини. Чи подолає їх людина? Чи зможе комфортно почуватися у такому світі і бути корисною своїй країні? Це залежить не тільки від Учителя, Викладача, Педагога, усіх працівників освітянської ниви, а значною мірою від розуміння владними структурами нашої держави значення Освіти для соціально-економічного і духовного розвитку України.

Література

1. Батракова С.Н. Методология становления педагогического процесса / С. Н. Батракова // Педагогика, 2003. – № 3. – С.11-16.
2. Видт И.Е. Культурологическая интерпретация эволюции образовательных моделей / И.Е.Видт // Педагогика. – 2003. – №3. – С. 4.
3. Горностаев П.В. Развивающая педагогика В.П.Вахтерова / П.В.Горностаев // Педагогика. – 2003. – №4. – С.75-81.
4. Карлов Н. Интеллигенция ли? / Н.Карлов // Вестник высшей школы. – М, 2003. – №3. – С. 37-41.
5. Кремень В.Г. Філософія національної ідеї. Людина. Освіта. Соціум / В.Г.Кремень // К.: Грамота, 2007. – С. 576-577.
6. Сисоєва С. О., Соколова І. В. Нариси з історії розвитку педагогічної думки: Навчальний посібник / С.О.Сисоєва, І.В.Соколова. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – С. 308.
7. Тоффлер Э. Щок будущего: Пер. с англ. / Э.Тоффлер. – М.: Издательство АСТ, 2001. – С. 125-128.
8. Урсул А., Романович А. Всемирный саммит по устойчивому

развитию: итоги, надежды, перспективы / А. Урсул, А. Романович // Вестник высшей школы, 2003. – №4. – С. 3-12.

* * *

Т. Татаріна, студентка IV курсу
(наук. кер. – доц. Вільховий Ю.В.)

НА ПОРОЗІ «ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ БИТВИ»: ОГЛЯД І КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ПЕРЕДВИБОРЧОЇ БОРОТЬБИ У ФРН

Федеративна Республіка Німеччини є на сьогодні найбільш впливовою державою Євросоюзу. Її лідерство визначається не лише кількісними показниками території та населення, вигідним для країни географічним положенням (розташована в центрі Європи), а переважно наполегливою роботою, що спрямована на зміцнення власних економічних і політичних позицій. Наприклад, у 2016 році внутрішній валовий продукт (ВВП) країни становив 3, 4 трильйонів євро. Ріст економіки Німеччини за рік склав 1, 9 %, досягнувши максимального показника за останні п’ять років [1]. Сьогодні ФРН посідає перше місце в Європі і четверте у світі після США, КНР та Японії за ВВП. Ці країни, як відомо, не зазнали такого політичного драматизованого історичного минулого, як Німеччина.

У 2017 році світ вступає в епоху Brexit і Дональда Трампа, а ФРН розширює свою сферу відповідальності – тепер країна виступає в ролі посередника і дипломата. «Німецька дипломатія грає все більш важливу роль – будь то зусилля по врегулюванню конфлікту на сході України в «нормандському форматі» чи переговори по Сирії» [2], – зазначив експерт фракції ХДС / ХСС з питань зовнішньої політики Юрген Хардт в інтерв'ю DW наприкінці 2016 року.

Головними завданнями зовнішньої політики ФРН у 2017 році буде вирішення міжнародних конфліктів та запобігання виникнення кризових явищ світового масштабу. Разом з тим, країна матиме не менш важливі завдання внутрішньої політики, що можуть суттєво вплинути на її міжнародні відносини. Німеччину 24 вересня 2017 очікують парламентські вибори, де в боротьбі за пост канцлера зустрінуться Ангела Меркель та Мартін Шульц.

На сьогоднішній день головними «гравцями» на політичному полі ФРН, які беруть участь у передвиборній боротьбі, є парламентські партії (блоки) зі складу правлячої коаліції – Християнсько-демократичний союз (ХДС) / Християнсько-соціальний союз (ХСС), а також поміркованої («Зелені») та більш непримиренної («Ліві») опозиції. Крім того, упродовж останнього часу на фоні ускладнення ситуації у ФРН внаслідок економічних проблем у ЄС та «міграційної

кризи» в Європі, набуває все більшої популярності радикальна опозиційна партія правопопулістської та євроскептичної спрямованості «Альтернатива для Німеччини» (АДН).

Фактичною «репетицією» загальних парламентських перегонів у ФРН в 2017 році стали місцеві вибори у трьох німецьких землях (областях – суб'єктах федерації) 13 березня 2016 року, а саме: Рейнланд-Пфальц, Баден-Вюртемберг та Саксонія-Ангальт [5]. Вибори в цих землях мали особливе значення, адже стали дзеркалом загальних громадських настроїв у німецькому суспільстві. Зокрема, на цих землях проживає майже 13 мільйонів виборців, що становить близько 20 % німецького електорату.

За оцінками німецьких політичних експертів, «...результати голосування стали великим кроком назад для тих політичних сил, які підтримують Федерального канцлера А. Меркель» [4]. Так, очолюваний нею ХДС отримав найбільшу кількість голосів лише у Саксонії-Ангальт – близько 30 %. У свою чергу, у Рейнланд-Пфальці перемогу отримала ситуативний союзник ХДС у Бундестазі – СДПН, а у Баден-Вюртемберзі – поміркована опозиційні «Зелені».

Однак, найбільш негативним наслідком для діючого керівництва ФРН (та, відповідно, України) став успіх АДН, яка набрала значну кількість голосів для входження до місцевих парламентів (ландтагів) у всіх згаданих вище німецьких землях, де проводилися вибори. Таким чином, АДН у 16 земельних парламентах Німеччини збільшила своє представництво до 8.

Навіть не дочекавшись результатів майбутніх виборів до Бундестагу ФРН, партія АДН, що відверто демонструє проросійські та антиукраїнські позиції, вже зарезервувала за собою місця у німецькому парламенті через квоти земельних ландтагів. У свою чергу, це надасть АДН певні важелі впливу на зовнішню політику ФРН, у тому числі щодо України та Росії.

У той же час, на думку більшості європейських політологів, зміцнення позицій євроскептичних та праворадикальних сил у місцевих парламентах ФРН та вищому законодавчому органі Німеччини – Бундестазі не призведе до радикальних змін німецької політики як у зовнішній, так і у внутрішній сферах. Як вважають у Берліні, жодна з німецьких партій, включаючи опозицію, не піде на створення повноцінної та довготривалої коаліції з партією «Альтернатива для Німеччини» [3].

Причиною цього є суто популістський (праворадикальний та євроскептичний) характер партії АДН, яка використовує виключно тимчасові труднощі ФРН для підвищення свого рейтингу та, на відміну від нинішніх парламентських партій, не має глибокої політичної і соціальної бази. Більш того, за оцінками ряду німецьких

експертів, АДН вже пройшла пік своєї популярності та починає втрачати її в міру поступового зниження напруженості пристрастей довкола «міграційної кризи» в Європі.

Зокрема, врегулюванню даної проблеми сприяє встановлення перемир'я в Сирії, а також часткове виведення російських військ з сирійської території. Крім того, важливе значення може мати практична реалізація угоди між Європейським Союзом та Анкарою, яка була укладена за ініціативою Федерального канцлера Німеччини Ангели Меркель, і передбачає повернення біженців з європейських країн до Туреччини, з одночасною компенсацією їй Євросоюзом витрат на утримання та облаштування.

Все це вже призвело до зростання рейтингів Ангели Меркель та її політичних союзників. Згідно з прогнозами німецьких соціологів, за результатами загальних парламентських виборів у Німеччині в 2017 році, правляча коаліція ФРН збереже більшість у Бундестазі, що надаватиме А. Меркель реальні шанси зберегти за собою посаду глави німецького уряду. Підтвердженням цього є оцінка експертів одного із найбільш авторитетних журналів у світі – Forbes, який назвав А.Меркель «найвпливовішою жінкою у світі»[5].

Література

1. Гуща С. В Германии зафиксирован рекордный рост экономики за пять лет [Електронний ресурс] / Сергей Гуща. – 14.02.2017. – Режим доступу до ресурсу: http://dw.com/p/2XW01
2. Поттс Ш. Как изменится внешняя политика Германии в 2017 году? [Електронний ресурс] / Ш.Поттс, К.Польская. – 29.12.2016. – Режим доступу до ресурсу: http://dw.com/p/2UyiT
3. Рядковець Ю. Майбутні парламентські вибори у ФРН [Електронний ресурс] / Юрій Рядковець. – 28. – Режим доступу до ресурсу: http://bintel.com.ua/uk/article/predstojashhie-parlamentskie-vybory-v-frg
4. Рядковець Ю. Німецький парламентаризм та інтрига для України [Електронний ресурс] / Юрій Рядковець // https://www.ukrinform.ua/rubric-politycs/1999261-nimeckij-parlamentarizm-ta-intriga-dla-ukraini.html
5. Сааков В. ХДС і соціал-демократи втратили більшість у парламенті Берліна [Електронний ресурс] / Валерій Сааков. – 1909. – Режим доступу до ресурсу: http://dw.com/p/1K4dI

* * *

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ

М. Янушкевич, студентка V курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)

ПРОБЛЕМА СЕРЦЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІЛОСОФІЇ

Філософське вчення про серце спирається на біблійну традицію ототожнювати духовну реальність із серцем. Серце є своєрідним богословським символом душі. Наполягання на важливості почувань-емоцій є давньою традицією української філософії. Науковці до типових рис українського національного душевного складу відносять "емоціоналізм", стверджують, що українській вдачі властива "сердечність".

«Філософію серця» (поняття введене в науковий обіг Д.Чижевським) зустрічаємо у витоках давньоукраїнської філософії ще Княжої доби. Київський митрополит Іларіон, шануючи князя Володимира за хрещення Русі, відзначає, що «в серці князя засяяв розум» [1, с. 1168]. Сучасні українські історики філософії зазначають: «Головною особливістю й найсуттєвішою рисою давньоруської філософії було те, що вона була релігійною християнською філософією» [2, с. 69]. Науковці також наголошують, що давньоруська філософія була «виключно православною християнською духовно-одкровенною філософією» [2, с. 69]. Християнство стало визначальним джерелом філософсько-світоглядних ідей мислителів києворуської доби. Ця релігія докорінно перетворила світобачення нашого народу і напрями його духовних прагнень. Розповсюдження християнської літератури дозволило тодішнім вітчизняним мислителям вивчати Біблію і твори отців церкви. Християнство створило традицію розглядати серце і любов як особливі способи релігійного почуття. Серце посідало особливе місце у пізнанні. Вважалось, що в нім корінилися віра, воля і думка. Серце також розглядали як місце, в якому перебуває любов. Завдяки останній можна пізнати Бога і людину. Домінуючою була думка, що Бог промовляє не до розуму людини, а до її серця. У православ'ї символом серця позначався внутрішній центр усіх сил і можливостей людини, який робить можливим будь-який вид її діяльності і пізнання. Серце розглядалось як осердя чуттів людини, яке перебуває в інтимному наближенні до Бога. Цю філософську традицію трактування значення серця для духовного життя людини берегли і розвивали і мислителі наступних періодів вітчизняної філософії.

Перекладений у 1371 році на староукраїнську мову авторитетний богословський текст V століття – «Корпус Ареопагітики», на думку сучасних українських дослідників, дав могутній поштовх поширенню

«філософії серця» в Україні. Це простежується «зокрема у творчості філософів-полемістів XVI-XVII ст. (Вишенський, Ставровецький та ін.), наснажених бароково-реформаційними (антикатолицькими) інтенціями, так само як і богословсько-філософською спадщиною східних «отців церкви», що виходила з ідеї «внутрішньої» (духовної) людини всупереч ідеям «зовнішньої» (формальної) людини західних «отців церкви», творців схоластичного раціоналізму» [1, с. 1168]. І.Вишенський, зробив людину центральною постаттю свого вчення. Цей мислитель визнавав єдину шляхетність – шляхетність духу, містичну шляхетність самоочищення й просвітлення. У своїх творах він закликав своїх земляків беззастережно, усім серцем приєднатися до Бога. П.Величковський приділяв велику увагу серцю – як місцю, де панує Бог, благаючи: "Серце чисте створи в мені, Боже!" Із християнською антропологією пов'язані світоглядні настанови і таких відомих вітчизизняних філософів і діячів культури як П.Могила, Д.Туптало, Г.Кониський. Цю традицію нашої філософії продовжив Г.Сковорода.

Г.Сковорода (1722 – 1794) – родоначальник української класичної філософії [1, с.1164]. Цей, насамперед етичний мислитель, шукав у першу чергу мудрості, тобто практичної науки про те, як правильно жити. Дослідник його творчості Д.Чижевський зазначає: "З цим "практичним" ухилом філософування Сковороди зв’язане і те, що для нього центральне в людині не її "теоретичні", "пізнавчі" здібності, а більш глибоке за них емоційно-вольове єство людського духу – "серце" людини. Із серця піднімається, виростає і думка, і стремління, і почування. На "серце" повинна бути звернена і головна увага моральної чинності людини. Відтіля вимога "пізнай себе", "поглянь у себе" і т.д. Звідсіля і визнання рівноцінності різних людських типів і людських індивідуумів. Відтіля ж і своєрідна теорія "нерівної рівності" людей, щодо їх морального і релігійного життя" [3, с.47]. За Г.Сковородою серце це сукупність почуттів, бажань і прагнень. Це духовна субстанція, що є основною людського буття і джерелом життєдіяльності людини. Вважаючи, що Бог утверджує в людині духовну субстанцію і джерело її діяльності, філософ часто ототожнює серце з Богом або Словом Божим. Такий підхід – метафізичний аспект розуміння серця мислителем. У своїх працях Г.Сковорода говорить також про народження нового і старого серця, про брак серця, вбивство серця, "совершенне серце", "обожнення" і "переображення" серця тощо. Ці трактування серця пов’язані з етико-моральною проблематикою мислителя. Філософські праці Г. Сковороди, в яких має місце розробка ним ідей «серця» ввійшли в повну академічну збірку творів, виданих в наш час [4]. Дослідники стверджують, що вони є одним із ідейно-теоретичних витоків філософсько-

антропологічного вчення П.Юркевича [5]. Саме у творчості останнього вітчизняна традиція «філософії серця» досягла своєї класичної зрілості.

П.Юркевич (1826-1874) – видатний вітчизняний мислитель і педагог XIX століття. Аналізуючи філософський доробок цього автора [6], можемо дійти висновку, що поняття «серце» у нього є центральним. «Серце» – це символ, яким цей автор позначає сферу духовного життя. До цієї сфери, зідно його вчення відноситься і те, що витіснене «за поріг свідомості», і «стани душі напівсвідомі і несвідомі», і «неозора многість згадок, пізнання ідей, бажань і почувань». Символ «серце» в українського мислителя багатозначний. Він пов'язаний із душевним станом людини, а також вказує на відособленість кожної людини як істоти духовної, і цілісний світ людини, і неусвідомлений досвід, і позасвідоме. «Філософія серця» становила ядро філософського світогляду П.Юркевича. Вона є методологічною основою усієї ідейно-теоретиччної спадщини цього мислителя [7]. Одним із ідейно-теоретичних джерел антропологічних поглядів П. Юркевича була вітчизняна традиція досліджень духовного життя людини – від початку її становлення у XI столітті до 40-х років XIX століття [8].

Традиція «філософії серця» розвивалась також такими відомими мислителями-українцями як П. Куліш, М. Гоголь, Т. Шевченко.

Екзистенційно-кордоцентрична філософська лінія в українській філософії – це вираз, насамперед, менталітету нашого народу, його світовідчуття, світосприйняття, його релігійних устремлінь. Ця традиція виявляла і продовжує виявляти свій вплив на вітчизняну педагогіку, літературу, культуру загалом.

Література

1. Історія філософії. Словник / За заг. Ред.. В. І. Ярошовця. – К.: Знання України, 2005. – 1200 с.
2. Філософські ідеї в культурі Київської Русі. Збірник наукових праць. – Полтава, РВВ ПДАА, 2010. – Вип. 3. – 223 с.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський. – К.: «Обрій» при УКСП «Кобза», 1992, 230 с.
4. Сковорода Григорій. Повна академічна збірка творів / За редакцією проф.. Леоніда Ушкалова / Григорій Сковорода. – Харків-Едмонтон-Торонто: Майдан; Видавництво Канадського Інституту Українських студій, 2011. – 1399 с.
5. Слободянюк Д.І. Ідейно-теоретичні витоки філософсько-антропологічного вчення Памфіла Юркевича: принцип кордоцентризму Григорія Сковороди [Текст] / Д. Слободянюк // Постать Григорія Сковороди в сучасному філософсько – культурному просторі : зб. тематичних матеріалів (наук. ст.) наук.

конф., присвяченої 290-річчя від. дня народж. Григорія Сковороди 20-21 червня 2012 р. / Держ. п-во "Укр. інформ.-сервісний центр культ. і туризму". – смт. Чорнухи Полтавська обл., 2012. – С. 192–196.
6. Юркевич П.Д. Вибране. / П.Д.Юркевич – К.: Абрис, 1993. – 416 с.
7. Слободянюк Д. «Філософія серця» як методологічне підґрунтя ідейно-теоретичної спадщини Памфіла Юркевича / Дмитро Слободянюк // Філософські обрії. – 2009. – №22. – С. 30-44.
8. Слободянюк Д.І. Вітчизняна традиція досліджень духовного життя людини як одне із ідейно-теоретичних джерел філософсько-антропологічного вчення Памфіла Юркевича / Д.І.Слободянюк // Філософські обрії. – 2015. – №33. – С. 29-39.

* * *

Т. Татаріна, студентка IV курсу
(наук. кер. – ст. викл. Слободянюк Д.І.)

ЕКЗИСТЕНЦІЙНІ МОТИВИ У ФІЛОСОФСЬКИХ ПРАЦЯХ ПАМФІЛА ЮРКЕВИЧА

Памфіл Юркевич (1826-1874) – український філософ, представник «філософії серця». Він народився у родині священика в с. Ліпляве Золотоніського повіту Полтавської губернії, закінчив Полтавську семінарію, потім Київську духовну академію (1847-1851), в якій був залишений викладачем. У 1861 році після більш як десятилітньої заборони на викладання філософії в університетах Росії П.Юркевича було запрошено для читання лекцій у Московському університеті. За словами Г. Шпета він виявився єдиним у Російській імперії «достатньо філософськи підготовленим, щоб зайняти без попереднього закордонного відрядження університетську кафедру» [1, с. 1181]. У 1869-1873 рр. П. Юркевич – декан історико-філологічного факультету Московського університету. Похований у Москві на цвинтарі Даниловського монастиря.

П.Юркевич – видатний вітчизняний мислитель і педагог XIX століття – «мисленник першорядної сили і проникливості думки» [2, с. 177], найвизначніший представник Київської школи філософії [3, 117]. Творча спадщина мислителя є досить багатограною, з великою кількістю оригінальних думок з проблем історії філософії, філософської антропології, гносеології, етики, філософії релігії і педагогіки. Найважливішими філософськими працями П. Юркевича є такі: «Ідея» (1859), «Матеріалізм і завдання філософії» (1860), «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно вчення слова Божого» (1860), «Стосовно статей богословського змісту, вміщених у Філософському Лексиконі» (1861), «Докази буття Божого» (1861),

«Мир з ближнім як умова християнського співжиття» (1861), «Із науки про людський дух» (1860), «Мова фізіологів і психологів» (1862), «Розум, згідно вчення Платона і досвід, згідно вчення Канта» (1865), «Гра прихованих сил» (1870). Більшість цих праць мислителя перевидані в Україні [4]. Головна сфера філософських інтересів П. Юркевича – антропологія. Мислитель створив свій варіант філософської антропологічної системи, якій пізніше дослідники його творчості дали назву «філософія серця». Основні засади своєї «філософії серця» П. Юркевич виклав у праці «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно з вченням слова Божого» [4, с. 73-115]. У цій праці мислитель розгорнув цілісну філософсько-антропологічну концепцію про серце як визначальну основу фізичного та духовного життя людини. «Філософія серця» П.Юркевича є методологічною основою усієї його ідейно-теоретичної спадщини [5]. Педагогічна концепція мислителя – продовження і конкретизація його філософських ідей [6]. Православна антропологія П.Юркевича «являє собою неминущу гуманістичну цінність. Їй притаманна висока ідея духовності» [7, с. 30].

П. Юркевич, спираючись на багатовіковий досвід розвитку світової філософії, поєднав його з традиціями православного світоспоглядання і створив національну форму релігійної філософії. Філософські праці мислителя містять екзистенційні мотиви. Авторитетне довідникове видання стверджує: «Екзистенція (від лат. existo – існую) – специфічно людське існування у світі, що характеризується як «позамежове» (трансцендентальне) стосовно натуралістично-психологічних параметрів буття і як посутньо незагальне – однократне, унікальне» [1, с. 753]. Християнство упродовж багатьох віків розглядало серце і любов як особливі способи пізнавальної діяльності релігійного почуття. Біблійна антропологія має екзистенціальний і волюнтаристичний, не «головний», а «серцевий» характер. У своїх філософських пошуках П.Юркевич спирався на біблійну традицію ототожнювати духовну реальність із серцем. Він розвиває християнське вчення про серце як глибинну основу людської істоти і духовно-моральне джерело душевної діяльності [8, с. 602].

В житті серця – переживаннях, почуттях, реакціях, – а не в думці з її формою всезагальності виражається, за П.Юркевичем, індивідуальність особистості. З цих позицій український мислитель піддає критиці ідею самозаконня (автономії) розуму, яка лежала в основі німецької класичної філософії, інтелектуалізм Нового часу, які вбачали в раціональному початку сутність людини. Мислитель постійно наголошував, що «не дерево пізнання є деревом життя», що розум є лише вершиною, а не коренем духовного життя людини. У відповідності до свого антропологічного вчення мислитель розвиває і

свої гносеологічні погляди. Знання, на його думку, народжуються в результаті діяльності душі і пов'язане з її цілісним настроєм, духовно-моральним прагненням. Знання може бути засвоєне людиною лише тоді, коли воно проникне в її серце. Дослідники зазначають, що «ці аксіологічні і гносеологічні мотиви споріднюють хід думки Юркевича з деякими вихідними інтуїціями більш пізніх філософських напрямків – філософії життя, екзистенціалізму і персоналізму» [8, с. 603]. Основні засади свого антропологічного вчення П.Юркевич виклав у праці «Серце і його значення в духовному житті людини, згідно вчення слова Божого» [4, с. 73-115]. У цій праці ним розгорнута цілісна філософсько-антропологічна концепція про серце як визначальну основу життя людини. Спираючись на авторитет Біблії мислитель стверджує: «Серце є хранитель і носій усіх тілесних сил людини» [4, с. 73]; «Серце є осереддя душевного і духовного життя людини» [4, с. 74]; «Серце є містилище всіх пізнавальних дій душі» [4, с. 74]; серце породжує слово («позаяк слово є явлення, або вираження думки, то й воно виходить із серця») [4, с. 75]; «Серце є осердя багатоманітних душевних почувань, хвилювань і пристрастей» [4, с. 76]; «Серце є осереддя моральнісного життя людини» [4, с. 76]. У раціонально-метафізичних побудовах П.Юркевича серце набуває філософського концепту. Спираючись на спеціально підібрані і впорядковані висловлення із Біблії, а також використовуючи результати наукових досліджень у галузі психології та філософії, П.Юркевич всебічно обґрунтовує значення серця в людському житті, говорить про серце як онтологічний корінь буття і передумову пізнання. Серце, за П.Юркевичем уможливлює буття цілісного світу людського духу. До нього входять не тільки моральні переживання, почуття, пристрасті, а й акти пізнання (тільки не взяті як процес дискурсивного мислення, а як акти осягнення). Серце містить у собі і неусвідомлений досвід, позасвідоме. Глибину серця не можна визначити, оскільки воно є невичерпним джерелом. Серце ховає у собі досвід, який не піддається раціональним вимірам.

З позиції своєї "філософії серця" розглядає П.Юркевич моральні проблеми. Його філософія моралі має такі суттєві риси: кордоцентризм, кордоцентричну релігійність, персоналістично-християнський склад мислення з притаманним йому пафосом особистості й перевагою екзистенціально-антропологічної проблематики.

Зміст "філософії серця" П. Юркевича гуманістичним є в тому, що в ній визнається безумовна цінність кожної людської індивідуальності, свобода її самовизначення.

Література

1. Історія філософії. Словник / [ред. В.І.Ярошовець]. – К.: Знання

України, 2005. – 1200 с.
2. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський. – К.: «Орій», 1992. – 230 с.
3. Зеньковский В. В. История русской философии: в 2 т. – Т. 1. – Ч. 2. / В.В.Зеньковский. – Л.: МП «Эго», 1991. – 279 с.
4. Юркевич П. Д. Вибране / П. Д. Юркевич. – К.: Абрис, 1993. – 416 с.
5. Слободянюк Д. «Філософія серця» як методологічне підґрунтя ідейно-теоретичної спадщини Памфіла Юркевича / Дмитро Слободянюк // Філософські обрії. – 2009. – № 22. – С. 30-44.
6. Слободянюк Д.І. Памфіл Юркевич: педагогічні ідеї як продовження і конкретизація філософсько-антропологічного вчення / Д.І.Слободянюк // Збірник наукових праць Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка. –2007. – Вип. 7. – С. 196-202.
7. Слободянюк Д.І. Вітчизняна традиція досліджень духовного життя людини як одне із ідейно-теоретичних джерел філософсько-антропологічного вчення Памфіла Юркевича / Д.І.Слободянюк // Філософські обрії. – 2015. – № 33. – С. 29-39.
8. Философская энциклопедия: в 5 т / [гол. ред. Ф. В. Константинов]. – Т. 5. – М.: Советская энциклопедия, 1970. – 740 с.

* * *

Ю. Остапенко, студентка II курсу
(наук. кер. – доц. Блоха Я.Є.)

АНАРХІЗМ В УКРАЇНІ 1905-1907 РР.: ХАРАКТЕРНІ РИСИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Анархізм (від грец. anarchia – безвладдя) – ідейно-теоретична і суспільно-політична течія, в основі якої – заперечення інституціонального, передусім державного управління суспільством. Анархізм виник і розвивався як антитеза авторитаристичним тенденціям державності. Та він ніколи не існував як єдина ідеологія. Ідея анархізму висунута Платоном (427-347 рр. до н.е) в його праці «Республіка». Окремі фрагменти анархізму містяться у філософії Зенона, Карпократа, в утопіях Ф. Рабле і Ф. Фенелона тощо.

Уперше спроба теоретично обґрунтувати «анархоутопію» міститься у праці англійського письменника У. Годвіна «Дослідження про політичну справедливість» (1793 р.). Майбутнє мислиться як союз вільних громад, який заміняє всі державні інститути. Саме тому дехто (зокрема П. Кропоткін) вважає його основоположником анархізму.

Анархізм має на меті побудову суспільства, у якому існуватиме максимальний рівень особистої свободи, матеріальні товари розподілятимуться справедливо, а спільні завдання виконуватимуться на

основі добровільної згоди.

На основі аналізу джерел та літератури можна виділити такі хронологічні періоди розвитку анархізму в Україні у 1905-1907 рр.:

1) *початок 1905 року – середина 1906 року* – період зародження і розквіту анархістського руху, до якого належить більшість резонансних актів терору;

2) *середина 1906 р. – березень-квітень 1907 року* – відносне затишшя у терористичній діяльності і кількісне зростання анархістських груп;

3) *березень-квітень 1907 року – кінець 1907 року* – розгром найбільших анархістських організацій, зростання дрібних експропріації і терактів і поступове виродження руху [2, с.3].

Перші кроки для посилення анархізму в суспільно-політичному житті України були зроблені за кордоном. У 1900 році в Женеві виникає організація російських анархістів-емігрантів «Група російських анархістів за кордоном», що закликала до повалення самодержавства і соціальної революції. Її лідерами були Мендель Данилов, Георгій і Лідія Гогелія. Подружжя Гогелія у 1903 році у Женеві створили групу анархістів-комуністів «Хліб і Воля», що принесла славу російському анархізму.

У самій Росії перші анархістські групи з'являються восени 1903 року у м. Білосток Гродненської губернії серед єврейської інтелігенції і ремісників, що приєдналися до неї. Географія російського анархізму чітко викристалізувалася у 1905-1907 роках. «Столицями» руху вважалися Білосток, Катеринослав і Одеса [1, с.198].

У 1905-1907 роках на території Південної України свою діяльність розгорнули численні анархістські групи, що за своїми формами і методами діяльності якісно відрізнялися від інших анархістських угрупувань того часу. «Досовєцькі» дослідники анархізму в Російській імперії виділяли т.зв. «*південний»* анархізм – терористичний, агресивний, масовий анархізм України, «відрізняючи» його від «*північного*» анархізму – анархізму столиць імперії і Центральної Росії – поміркованого, кабінетного, пропагандистського. У «*південному*» анархізмі домінував культ волі, сили і насильства. Він будувався на презирстві до життя, як до чужого, так і до свого, і на поклонінні перед сміливим і вольовим «героєм» – «надлюдиною» – що володіє життям і смертю, долею і самою історією [3, с. 46-47].

В Україні у цей період були представлені майже всі напрямки анархізму того часу: «махаєвці», «хлібовольці», анархісти-комуністи, «безмотивники», «індивідуалісти» тощо. Усі анархістські групи в Україні розглядали терор як «революційну необхідність», відрізняючись тільки за його спрямованістю (масового, економічного, «адресного» чи «безмотивного») [3, с. 47].

Анархістський терор був унікальним явищем для російського революційного руху і не вписувався в рамки будь-якої вже існуючої на теренах Російської імперії революційної традиції. Анархістські терористи своїми витоками вважали страйковий рух і стихійний бунт. Проголошуючи «широку і безперервну вуличну війну», анархісти вели терор не стільки для усунення конкретних особистостей у владі чи бізнесі, скільки для залякування представників політико-економічної еліти.

Якщо спробувати скласти узагальнений портрет анархіста періоду першої російської революції, то він виглядів би так: це був би молодий чоловік (чи дівчина) 18-24-річного віку, що мав початкову освіту і представляв, як правило, демократичні прошарки суспільства. Щодо національного питання, потрібно зазначити, що в анархічному русі переважали євреї (за деякими даними їх кількість досягає 50%), росіяни (до 41%), українці (до 35%) [1, с.198-199].

Література

1. Думова Н.Г. История политических партий России: учеб. для студ. вузов спец. «История» / Н.Г. Думова, Н.Д. Ерофеев, С.В. Тютюкин и др. – М.: Высш. шк., 1994. – 447 с.
2. Пейч Д. И. Анархистский террор в России 1905-1907 гг. Автореферат дис. на соиск. научн. степ. канд. ист. наук: спец. 07.00.02 Отечественная история / Д.И. Пейч; МГУ шимени М.В. Ломоносова. – М., 2013. – 30 с.
3. Савченко В. Анархічний рух в Україні в 1905-1907 рр. (з архів. джерел) / В. Савченко // Зб. науков. праць з питань політ. історії. – К., 1992. – № 169. – С. 45-56.

* * *

В. Білецька, аспірантка
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ У РОЗВІДКАХ І. МІРЧУКА

Одним із перших мислителів, хто почав говорити про ймовірність існування спільних засад слов'янської філософії по праву вважається І.Мірчук. Серед широкого кола наукових зацікавлень філософа провідне місце належало дослідженню особливостей та проблем філософської думки слов'ян. І. Мірчук почав проявляти інтерес до вивчення означеної проблематики, вже будучи глибоко зацікавленим питаннями існування та розвитку національної філософії. Особливу увагу вчений звертав на характер української філософської думки, але через недостатню кількість матеріалу він мусив звернутися до питання слов'янської філософії. Це цілком закономірно, оскільки без

окреслення загальних тенденцій неможливо ретельно вивчити деталі, що необхідні для з'ясування національної філософії конкретного народу. Виступаючи на конгресі слов'янських філософів, що відбувався у Варшаві у 1927 році, І. Мірчук на початку своєї доповіді ставить питання, чи взагалі можна говорити про слов'янську філософію, і тим більше, чи можна говорити про національну філософію? І. Мірчуку було відомого багато різних праць, присвячених проблемам існування національної філософії, що з'явилися в той період. У своїй доповіді він подає доволі докладний перелік цієї нової літератури (понад 40 назв). Також він зазначає, що мета філософії має загальнолюдський характер, хоча форми, в яких проявляється прагнення до цієї мети, мають завжди певне національне забарвлення. Це твердження мислителя дають підстави говорити про існування не лише національної філософії, а й про існування внутрішньої спорідненості філософської думки між слов'янськими народами, про її спільні преваги і недоліки.

Метою даної розвідки є означення основних проблем слов'янської філософії в інтерпретації І. Мірчука.

До цієї теми філософ звертається у своїх працях: «Про слов'янську філософію. Спроба характеристики», «Світогляд українського народу» і частково «Г.С. Сковорода. Замітки до історії української культури».

І.Мірчук досить детально зупиняється на аналізі проблем, що були характерними для філософії усіх слов'янських народів. Першу причину недостатнього поширення філософських потенцій слов'ян І.Мірчук вбачає у важкому матеріальному становищі, в межах якого розвивалося інтелектуальне життя слов'янських народів. Більша їх частина не мала власних держав і розвивалася у складі чужорідних державних організмів. Духовне та політичне життя південних слов'ян, наприклад, розвивалося поступово і дуже повільно, що було пов'язано у першу чергу з довголітнім турецьким поневоленням. Поляки мали власну державність, але втратили її у XVIII ст. Українці, будучи виснаженими війнами та боротьбою за державну автономію і подальшою Руїною, у результаті потрапили під владу російського абсолютизму, що нищив будь-які прояви вільної думки. Найсприятливіше ситуація виглядала в Російській імперії, яка здобувши могутність, мала матеріальні можливості для подальших філософських досліджень. Але і ці умови для розвитку філософської думки не були ідеальними. Чинником, що гальмував розвиток філософії в імперії, була російська цензура. Однак ці перешкоди мали в основному зовнішній характер і не відігравали вирішальної ролі у процесі становлення оригінальної слов'янської філософської творчості. Справжні причини знаходилися значно глибше.

Загальновідомо, що для розвитку філософської думки необхідні

два моменти, а саме: глибокий традиціоналізм і оригінальність, моменти, які, на перший погляд, суперечать одне одному, але насправді тісно пов'язані. Вони повинні одночасно існувати у суспільстві, якщо ми хочемо отримати більш-менш помітні результати у розвитку філософської думки. І. Мірчук зауважує, що філософський рух тільки тоді заслуговує на увагу і може мати помітне значення, якщо у ньому оригінальність просякнута традицією, або традиція просякнута оригінальністю. Головна риса філософського мислення полягає у тому, що його представники повинні бути ознайомлені з результатами, які отримали попередні покоління. Тому повинен існувати органічний, внутрішній зв'язок між минулим і майбутнім. Жодна філософська система не з'явилася без надбання попередніх епох. Навіть негативне, вороже ставлення до минулої доби тільки підтверджує генетичний зв'язок між новим і старим. Програма роботи, створена давніми греками, зберегла свою актуальність з порівняно невеликими змінами до наших днів. Змін зазнали лише засоби та методи, що використовувалися для розв'язання філософських питань, а також спосіб, у який формулюють саме питання. Усі нові ідеї, теорії, що вражають своїм новаторством та оригінальністю при детальному аналізі засвідчують відбиток традиції. Відсутність органічного зв'язку між минулим і теперішнім, обізнаності з результатами праці інших слов'янських народів І.Мірчук вважав «кардинальною помилкою» усього слов'янства. Як приклад він наводить такий факт, що навіть через п'ятдесят років після смерті П.Лодія, непересічної особистості серед слов'янських філософів, мало хто знав навіть назви його праць. Більше того, М.Ганкевич у своїй праці «Історія слов'янської філософії» цитує його роботи, які П.Лодій не писав. І. Мірчук стверджує, що такі самі помилки ми можемо знайти у інших авторів і в іншій слов'янській літературі, оскільки вони випливають з того факту, що слов'яни не мають спільної традиції.

Ще однією серйозною причиною, що гальмувала розвиток слов'янської теоретичної думки була спрямованість духовної енергії та форма філософського мислення. І. Мірчук констатував, що духовна енергія у філософській творчості слов'ян мала не вертикальні, а горизонтальні тенденції і спрямовувалася, за його висловом, не «вгору, а ушир». У своїй доповіді на з'їзді у Варшаві він стверджував, що серед слов'ян немає концентраційних центрів у постатях геніальних особистостей, натомість спостерігається високий рівень філософської продукції в широких народних масах. Для ілюстрації цієї тези І.Мірчук наводить як приклад особливості філософствування українського народу. Він зазначає, що в нашій (українській) народній творчості ми знаходимо велику кількість філософських елементів. Погляд на світ, що спирається на оригінальну метафізику, система етики пристосована

до конкретної дійсності, власна оригінальна естетика і відчуття краси знайшли своє зовнішнє вираження і практичне відображення в різних продуктах мистецької творчості. Всі ці моменти доводять, що філософська культура поширилась на широкі українські маси і знайшла там відповідний ґрунт. Ще одним доказом, який підтверджує широке розповсюдження філософської думки серед слов'ян, тобто вказує на її горизонтальні тенденції, є той факт, що філософські роздуми не обмежуються лише фаховою літературою, а є характерними також і для художньої літератури. Прикладом цього є творчість Л.Українки, Ф.Достоєвського, Л.Толстого, А.Міцкевича тощо. Як результат серед слов'ян зростає зацікавлення філософськими проблемами. Філософська думка замість того, щоб концентруватися у свідомостях конкретних особистостей, поширюється на широкі народні маси, а відтак, повинна пристосовуватися до потреб і способу мислення того середовища, серед якого вона знайшла сприятливий грунт для розвитку. Однак через це ця думка втрачає свою теоретичність і стає конкретною та безпосередньо пов'язаною з життям.

Поряд із важким політичним та матеріальним становищем слов'янських народів, до проблем розвитку слов'янської філософії І.Мірчук відносить більш глибинні підстави. По-перше, серйозним недоліком слов'янської філософії він називає відсутність зв'язку між традицією та оригінальністю у філософських системах. Наслідком цієї тенденції є відсутність внутрішньої єдності і розрив між минулим та сучасністю у розвитку філософської думки слов'ян. Для формування завершених філософських концепцій слов'янам необхідна не стільки оригінальність, скільки розуміння власної традиції. Однак самих лише прагнень кожного слов'янського народу пізнати результати власної роботи є недостатньою. Окрім цього необхідно також ознайомитися з напрацюваннями у галузі філософії інших слов'янських народів . По-друге, ще однією причиною, що гальмувала розвиток філософської думки слов'ян, І. Мірчук назвав спрямованість їх духовної енергії. Він визначив, що філософська думка слов'ян не розвивається вертикально, лінія її розвитку не здіймається вгору, щоб утворити досконалу, завершену форму у свідомості геніальної особистості, яка нехтує повсякденними проблемами і творить нові концепції, а знаходить своє вираження у свідомості широких народних мас. Тому закономірним наслідком такого поширення філософської думки є той факт, що вона отримує конкретний характер, входить у тісний зв'язок з реальним життям і стає практичною.

* * *

О. Штепа, аспірант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)

РЕГІОНАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ ПРАВОВОЇ МЕНТАЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ В ДЕРЖАВОТВОРЧОМУ ДИСКУРСІ

У зв'язку з початком військового конфлікту на Донбасі надзвичайно актуальними стали проблеми регіональної ідентичності та поведінкових автоматизмів, притаманних мешканцям окремих регіонів нашої держави. Тому вважаємо за доцільне у даній статті розглянути особливості правової ментальності українців, що проживають в тому чи іншому регіоні.

Існує значна кількість наукових підходів до поділу території України на окремі регіони. Так, Ю. Тищенко в нашій країні розрізняє 4 регіони: Західний: Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Чернівецька області; Центральний: м. Київ, Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Хмельницька, Черкаська, Житомирська, Сумська, Чернігівська області; Східний: Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області; Південний: Одеська, Миколаївська, Херосонська області та АР Крим. С.Т. Томашівський стверджував, що історично сучасна Україна поділяється на дві полоси: північно-західну – лісову і південно-східну – степову, з середньою перехідною смугою – луговою. Приблизна межа лісу і степу іде зі сходу на захід попід Київ і лише на межі Волині і Поділля повертає на південь до Дністра.

Вважаємо, що сучасні реалії дозволяють нам найбільш чітко виділити три основні регіони: Західний, що уособлюється в Галичині, Східний, представлений, перш за все Донбасом та Центральний на чолі з Києвом. Протягом останнього століття ці регіони мали непросту, часто зовсім відмінну історію, входили до складу різних держав, що не могло не позначитись на ментальності та культурі їх мешканців. На слушну думку Б. Цимбалістого, ці відмінності породжують серед нас нетерпимість одних до других, взаємну погорду, недовір'я і нехіть. В протилежності до «безпосередньо-щирих і простих наддніпрянців», галичани є «специфічно рафіновані з плиткою, меркантильною вдачею із застарілими забобонами і пристосованістю до дрібнобуржуазного способу життя». Для галичан наддніпрянці – це люди «широкої» «степової» вдачі з нахилом до безвідповідальних анархічних акцій, люди малої національної свідомості, в кінці – це «совєтські» люди або «східняки» тобто меншовартісні. Для наддніпрянців галичани – це не повноварті українці, вони ж «католики», «йосафатники», їхня мова неправильна, засмічена полонізмами і тому подібне.

Є і інші пояснення регіональних відмінностей серед сучасних українців, які, зокрема, намагаються пролити світло і на джерела

конфлікту на території Донецької та Луганської областей. Наприклад, Д. ван Кампенхаут на основі шаманських традицій ототожнює певну соціальну групу, у тому числі націю, з колективною душею. Останню ж уявляє у вигляді «кола життя», сектори якого символізують різні етапи буття людини: північний схід – це місце до моменту зачаття… Схід – це зона народження і дитинства; південь – місце дорослих, захід – місце старих. Північний захід – це місце де життя закінчується. Це брама смерті. Північ – це час після смерті і до зачаття. Це місце, де знаходиться душа після фізичної смерті і перед народженням.

Нові ідеї та зміни, на думку вченого, можуть приходити зі сходу, але не кожна ідея, що народилась на сході, може бути впроваджена на півдні… Схід характеризується формуванням кордонів, і в цей специфічний час такий процес може бути екстремальним. Деякі молоді люди запозичують стиль одягу, що засмучує їх батьків, чи слухають таку музику, яку їх брати та сестри не можуть переносити. Вони стають вразливими та несхильними до співпраці. Цей спосіб домогтися своєрідної незалежності, відчути хто вони такі самі по собі, замість того, щоб поступово зливатися з сімейною системою, як це вимагається від дітей. Для сторонніх спостерігачів такі спроби набуття незалежності можуть бути досить сміховинними. Для самих же молодих людей це дуже серйозний процес. Однак та незалежність, котру вони намагаються встановити на сході, не дуже глибока. Їм не вистачає досвіду, «пробігу», грошей і навичок, і вони значною мірою продовжують залежати від сім'ї та суспільства. Приєднання до субкультури може виявитись актом бунтарства, але для більшості молодих людей це насправді час, коли вони навчаються бути активними членами домінуючої культури. Такий «підлітковий бунт» сьогодні ми бачимо на сході нашої країни. На жаль, ці прояви псевдонезалежності були підтримані нашим північно-східним сусідом, і дитяча гра перетворилась на криваве протистояння.

Зростання та зміни також можуть приходить із Заходу. В досвідчених членів колективу є досвід та зрілість, щоб пропонувати зміни тут і там, і у них є достатній авторитет, щоб уособлювати їх. Старші пропонують зміни не тому, що вони заперечують співтовариство, а тому, що цінують і підтримують його. Вони розуміють що є основним і не повинно змінюватись, а що можна безпечно скорегувати та змінити. Інколи старші можуть побачить деяку правоту в критиці молоді і підтримати її. Тоді нові ідеї, що приходять зі сходу, потрапляють на південь, проходячи через захід. Відзначимо, що після скасування Верховною Радою України так званого «мовного закону» саме мешканці Львова підтримали протести донеччан, влаштувавши акцію, в ході якої один день говорили виключно російською. Саме найбільш європейська західна частина

України послідовно виступає за цілісність держави та демократичні реформи в усіх сферах суспільного життя.

В чому ж полягає відмінність між Сходом і Заходом в ментально-правовому вимірі. Щоб відповісти на це питання необхідно, в першу чергу, проаналізувати феномен Донбасу як основного репрезентанта Сходу. Творення сучасного регіону почалося одразу після утвердження радянської влади в Україні. На думку вітчизняних дослідників, у патронально-клієнтальних відносинах 1920-1930-х років пролетаріату давали можливість відчувати себе «гегемоном» і диктувати свою волю решті соціальних груп Донбасу… Публічним наслідком цього хворобливого зв'язку трударів і влади стала соціокультурна деградація не лише регіону, а й країни загалом. У повоєнну добу догма про «пролетарський індивідуалізм» утілився на радянському Донбасі майже буквально. На пальцях можна перерахувати етнічні групи СРСР, які не делегували своїх представників до багатомільйонного пролетаріату регіону.

Для жителів регіону в політико-правовій сфері був характерний «когнітивний дисонанс» викликаний, серед іншого, і штучним характером створеної тут спільноти, її люмпен-пролетарським походженням. Х. Куремія відзначав його прояви ще на початку XX століття. Так, в Луганську натовп єврейських погромщиків ніс червоний прапор і портрет царя. А у грудні 1905 року в Горлівці багато повстанців викрикували: «Царь – сволочь». Але, як згодом розповів один донбаський шахтар, він не знав наволоч цар чи ні, та однаково прийшов підтримати своїх озброєних товаришів.

Саме бажання відновлення Радянської імперії, ментальне несприйняття закону та правопорядку новітніми донбаськими люмпенами і спричинили події весни 2014 року. Проте, як це не парадоксально, але саме війна та кровопролиття може здійснити «ментальну революцію» в свідомості місцевих мешканців та сприяти корінній перебудові регіону й примиренню двох частин України. Наприклад, О.Панич вважає, що треба відмовитись від творення українського «міфу про Донбас». На думку дослідника, в середовищі інтелектуалів Донбасу визріло багато цікавих ідей стосовно творення нової України. А Хіроакі Куремія наголошує, що Донбас, навіть як останній європейський фронтер, цілком може випередити Західну Україну, рухаючись на зустріч капіталістичній і демократичній «Європі». Таким чинно, перед сучасним українським соціумом стоїть нагальна проблема реформування всіх сфер суспільного життя та досягнення миру між окремими регіонами країни. Адже лише за цих умов можливою стає трансформація поведінкових автоматизмів у сфері праворозуміння усього етносу, а не лише його окремих частин.

О. Ващенко, магістрант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)

ЕВОЛЮЦІЯ ПОЛІТИКИ США ЩОДО КИТАЮ У XXI СТОЛІТТІ

Після розпаду СРСР Сполучені Штати Америки (далі – США) зайняли домінуюче положення у світі, установивши однополюсну систему міжнародних відносин. Однак на сучасному етапі дедалі помітнішу роль починають відігравати інші міжнародні актори, серед яких провідне положення займає Китайська Народна Республіка (далі – КНР; Китай). Значне економічне зростання, постійна модернізація військово-оборонного комплексу, активна участь у вирішенні міжнародних проблем – усе це перетворило Китай на серйозного суперника США у боротьбі за збереження позиції світового лідера. Тому розвиток системи міжнародних відносин, питання безпекової ситуації у світі залежить, насамперед, від взаємовідносин цих провідних акторів міжнародного життя.

Метою дослідження є аналіз політики США щодо Китаю у XXI столітті через призму їх взаємовідносин.

Зростання економічного і політичного впливу КНР як на регіональному, так і на глобальному рівні викликало пожвавлення дискусій з питань формування зовнішньополітичної стратегії США щодо Китаю на початку XXI століття. Велику роль у коригуванні курсу Сполучених Штатів стосовно Китаю відіграли трагічні події 11 вересня 2001 р., які додатково стимулювали вашингтонську адміністрацію до проведення політики активного «залучення» Китаю у світові справи як надійного партнера, без участі якого не можуть бути вирішені численні міжнародні проблеми. Тому адміністрацією Дж. Буша-молодшого було прийнято рішення щодо надання Китаю з 1 січня 2002 р. на постійній основі «режиму найбільшого сприяння» у торгівлі зі США [1, с. 5]. Водночас політичні інтереси США щодо КНР після холодної війни стали самодостатнім чинником їхньої стратегії в Азійсько-Тихоокеанському регіоні (далі – АТР). Тому головне завдання американської влади на китайському напрямку, що окреслилося за двох термінів президентства Дж. Буша-молодшого, звелося до реалізації ідеї «стримування КНР через інтеграцію». З одного боку, офіційний Вашингтон надає особливого значення залученню Китаю до тісних торговельно-економічних і фінансових відносин зі США, щоб поступово привчити Пекін грати «за американськими правилами». А з іншого боку, поряд з об'єктивною зацікавленістю США у співробітництві з КНР для вирішення власних регіональних (передусім щодо використання «китайського чинника» для заморожування ракетно-ядерних програм КНДР і мирного об'єднання Корейського півострова) та глобальних задач Вашингтон

підтримував інтерес до проведення політики превентивного силового стримування [1, с. 7].

В умовах світової фінансової кризи і усвідомлення недоліків політики Дж. Буша-молодшого, нова адміністрація Б. Обами окреслила більш лояльний підхід до відносин з Пекіном, хоча і не вийшла за рамки політики щодо Китаю попередньої адміністрації. Безсумнівним здобутком підходу стала інтенсифікація взаємних візитів; винесення у центр уваги двостороннього співробітництва питань регулювання торговельних відносин, нерозповсюдження ядерної зброї та зміни клімату. Також відбулася трансформація у бік пом'якшення особистої позиції президента США щодо військового нарощування Китаю, протестів у Тибеті та заниженого курсу юаня. З іншого боку, США не збираються відмовлятися від поставок зброї Тайбею [4, с. 224]. Крім того, для збереження своїх позицій у Східній Азії перед обличчям китайського «настання зачаруванням», США з кінця першого десятиліття XXI століття посилили стратегічну ставку на АТР. Вони назвали цю політику «поверненням в Азію» [6, с. 232]. США приділяють увагу зміцненню альянсу або традиційного партнерства не тільки з Філіппінами, Таїландом, Сінгапуром та іншими членами АСЕАН, такими як Індонезія, Малайзія, В'єтнам, але також і з Японією, Індією, Австралією і Південною Кореєю. У реалізації цієї стратегії альянсу США-Японія-Австралія є ядром і головним фактором у зміцненні, військової могутності Сполучених Штатів Америки у регіоні. Поряд зі зміцненням стратегічних альянсів США досить швидко використовують інциденти, що виникають в області безпеки, у тому числі суперечки за острова, особливо у Південно-Китайському морі, для того щоб створити дугу «стратегічного оточення» Китаю [6, с. 237]. Отже, політика президентської каденції Б. Обами свідчить про повернення демократичної адміністрації до «класичної» (визначеної ще на початку постбіполярного світу) формули стримування іншого глобального лідера як тенденції, що розглядається деякими американськими аналітиками в якості загрози національним інтересам США [2, с. 43].

Найважливішою на даний момент складовою прийдешньої політики Трампа в Азії є оголошені політично-економічні зміни. Трамп негативно поставився до укладеного президентом Бараком Обамою Договору про транстихоокеанське співробітництво (Trans-Pacific Partnership), який на переконання колишнього очільника Білого дому повинен був зміцнити позиції США в регіоні (не тільки економічні, але також політичні). Договір про транстихоокеанське партнерство було підписано в лютому 2016 року 12 країнами, на які в сукупності припадає 40% світової економіки. На думку Обами, Договір про транстихоокеанське партнерство мав стати противагою

для Всебічного регіонального економічного партнерства (Regional Comprehensive Economic Partnership, RCEP), а також був покликаний нейтралізувати плани щодо утворення зони вільної торгівлі за участю Китаю, Австралії, Південної Кореї і Японії. Проте якщо б США вийшли з Договору про транстихоокеанське співробітництво, це означало б зміщення шальки терезів на користь Китаю, який стане регіональним лідером зони вільної торгівлі у рамках вищезазначеного RCEP. Тому критичні заяви щодо цієї угоди можна сприймати як елемент виборчої гри, а також – відправну точку для переговорів про кращі умови. Трамп також оголосив про надання Китаю статусу валютного маніпулятора, а також пообіцяв запровадити 45%-й тариф на імпортовані китайські товари, що узгоджується з його жорсткою риторикою. Однак велика частина американського виробництва знаходиться у Китаї, який у даному випадку може вдатися до економічної війни, а це вдарить як по Сполучених Штатах, так і по американських союзниках – у Європі та Азії. Тому пізніше Трамп дав зрозуміти, що він піклується про хороші відносини з Пекіном, незважаючи на свої іноді різкі висловлювання проти Китаю, які були призначені для внутрішніх виборців, незадоволених ситуацією на ринку праці США [3]. Те ж саме відноситься і до оголошеної жорсткої політики по відношенню до Китаю. Так, президент США Дональд Трамп у першій після вступу на посаду телефонній розмові з головою КНР Сі Цзіньпіном погодився поважати «політику одного Китаю», хоча до цього неодноразово висловлював власне негативне ставлення щодо неї [5]. Водночас політика президента США в АТР буде незмінною. Трамп заявив, зокрема, що необхідно за допомогою торговельної політики змусити Китай піти зі спірного району Південно-Китайського моря, а також переконати Пекін відмовитися від підтримки Північної Кореї. Він також заявив про збереження політичного і військового союзу з Південною Кореєю і Японією, а це, ймовірно, означає, що не слід очікувати різких змін у цьому важливому напрямку американської політики [3]. Враховуючи вищевикладене, припускаємо, що Д. Трамп у своїй політиці щодо Китаю буде керуватися передусім прагматичними інтересами, які відповідатимуть інтересам США. У зв'язку з цим жорстке протистояння з КНР у політико-економічній сфері найближчим часом не очікується.

Таким чином, протягом XXI століття політика США щодо Китаю трансформувалася від стратегічного конкурента (президенство Джорджа Буша-молодшого) до стратегічного супротивника (каденція Барака Обами). Можна припустити, що Д. Трамп продовжить політику попередньої адміністрації щодо Китаю. Економічна та геополітична взаємозалежність є серйозною перешкодою щодо відвертої

конфронтації сторін. Тому політика Сполучених Штатів Америки щодо Китаю у досліджуваний період заснована на основі стратегії «розширення», тобто його залучення у вирішення глобальних проблем, та «стримування», що передбачає залежність геополітичної активності КНР від політики США.

Література

1. Головченко В.І. Китайський напрям зовнішньої політики США за президентства В.Клінтона і Дж.Буша-молодшого / В.І.Головченко // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2012. – С. 3-9.
2. Дудко І. Д. Зовнішньополітичні та безпекові стратегії адміністрації Б. Обами щодо Китаю: від союзництва до протидії [Електронний ресурс] / І.Д.Дудко, І.С.Погорєлова. – Режим доступу: http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/17437/1/31-46.pdf
3. Осадчий Т. Перспективи стосунків США та Китаю за президентства Трампа [Електронний ресурс] / Т.Осадчий // Глобал Аналитик. – 08.02.2017. – Режим доступу: http://www.global-analityk.com/аналітика/перспективи-стосунків-сша-та-китаю-за/
4. Стецюк К.С. Стратегія США щодо КНР: сучасний стан і перспективи / К.С.Стецюк. – // Друга Інтернет-конференція «Тенденції розвитку сучасної системи міжнародних відносин та світового політичного процесу»: збірник матеріалів (16 березня 2012 р.). – Маріуполь, 2012. – С. 223-227.
5. Трамп у телефонній розмові з главою КНР підтримав «політику одного Китаю» [Електронний ресурс]. – 10.02.2017. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2017/02/10/tramp_u_telefonniy_rozmovi_z_glavoyu_knr_pidtrymav_polityku_odnogo_kytayu_1041117
6. Чан Кхань Новые аспекты американской военной стратеги в Восточной Азии в XXI веке / Чан Кхань // Новые вызовы и механизмы безопасности в Восточной Азии. – М.: ФОРУМ, 2016. – С. 229-241.

* * *

М. Коваленко, аспірант
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)

ФЕНОМЕН МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Становлення української нації та розширення її міжнародних відносин, в першу чергу євроінтеграційного прагнення повноцінно долучитися до спільноти європейських держав, а також полінаціональний склад населення України спонукали до посилення

теоретичного і практичного інтересу до проблеми міжкультурної комунікації. Сьогодні міжнародні відносини не обмежуються обговоренням проблемних питань лише на високому урядовому і дипломатичному рівні, а все частіше стають часткою повсякденного життя людей. Тому в час постіндустріального або інформаційного суспільства дослідження міжкультурної комунікації набуває все більшої актуальності.

Міжкультурна комунікація характеризується особливостями національного характеру комунікантів, специфікою їхнього емоційного складу, культурно-специфічними особливостями мислення тощо. Крім цього, комунікація між людьми може відбуватись і всередині однієї культури (внутрішньокультурна комунікація). Так чи інакше кожна людина є носієм своєї специфічної культури чи субкультури, в яких втілені та мають прояв різноманітні особливості: світоглядні, мовні, етнонаціональні, релігійні тощо. Тому можна очікувати, що при зустрічі представників різних культур кожний із них буде діяти у відповідності зі своїми культурними нормами. Сьогодні цей момент має підкріплення з боку різних етнонаціональних груп у їхньому намаганні самоідентифікуватися, зберегти своє традиційне коріння, не розчинитися у багатонаціональному суспільному просторі. Водночас співіснування етнонаціональних груп в одному соціокультурному просторі накладає певний відбиток на взірці спілкування між ними, на їхні культурно-поведінкові практики. Серед багатьох чинників, які спричиняють вплив на спілкування представників різних культур, особливе місце займає прагнення порозумітися один з одним, виробити в умовах загальних життєвих проблем (соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-культурних тощо) оптимальну міжкультурно-комунікативну компетентність, тобто здатність здійснювати ефективну комунікацію в міжкультурних контекстах.

Зазначимо що різні теоретико-методологічні аспекти окресленої проблематики досить ґрунтовно досліджувалися провідними філософами, соціологами, лінгвістами. До неї звертались такі зарубіжні вчені, як: Г. Гофстеде, К. Казмір, К. Клакхон, Ф. Стродбек, Е. Стюарт, Дж. Трагер, Ф. Тромпенаарс, Е. Холл. Сучасні процеси глобалізації та демократизації загострили питання міжкультурної комунікації як на міжнародному рівні, так і у межах національних (багатонаціональних) держав.

Вагоме підґрунтя для вивчення сучасних комунікацій становить теорія комунікативної дії Ю. Хабермаса, яка дає можливість зрозуміти принципові особливості міжкультурного спілкування. Свій внесок у висвітлення основ комунікаційних процесів, способів і засобів міжкультурної взаємодії здійснили українські вчені – Л. Аза,

О. Вишняк, Є. Головаха, Н. Костенко, М. Наумова, А. Ручка, Л. Скокова, В. Степаненко, М. Шульга та інші досліджують проблеми спілкування в багатонаціональному просторі сучасної України, етномовної диференціації, існуючих культурних ідентичностей.

Початок безпосереднього дослідження міжкультурної комунікації відходить до другої половини XX ст., коли у 1954 р. з'являється книга американських вчених: антрополога Е. Холла і соціолінгвіста Д. Трагера «Культура як комунікація». В ній уперше використовувалось поняття «міжкультурна комунікація», яке повинне було відображати специфіку відносин між людьми, що належать до різних культур (широке тлумачення). У 1959 р. з'явилась нова праця Е. Холла «Німа мова», в якій автор розвивав свої ідеї і доводив тісний зв'язок культури з комунікацією. Він вважав, що «комунікація – це культура, а культура – це комунікація».

Термін «міжкультурна комунікація» у вузькому розумінні з'явився в літературі у 70-ті рр. XX ст. у підручнику Л. Самовара і р. Портера. До цього часу сформувався і науковий напрям, логічним осердям якого стало вивчення комунікативних невдач та їх наслідків у ситуаціях міжкультурного спілкування. Згодом це поняття поширилося на такі галузі, як теорія перекладу, вивчення іноземних мов, порівняльна культурологія, контрастна прагматика. До теперішнього часу дослідження у межах міжкультурної комунікації здебільшого зводяться до поведінки людей, що стикаються із проблемами, пов'язаними з відмінностями мов. Результатами цього стали описи культурної специфіки під час вираження та інтерпретації ситуативних мовних дій суб'єктів комунікації.

Сучасні дослідники міжкультурної комунікації у США розвивають її у двох напрямах: міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія культур різних країн і народів і міжкультурна комунікація як спілкування і взаємодія субкультур у межах однієї великої культури. Перше орієнтоване на розробку університетських програм, а друге – прагне вирішити проблеми співіснування етнічних меншин і ствердження культурного плюралізму.

Робота над створенням теорії міжкультурної комунікації тривала десятиліттями. У ній активно брали участь вчені, які займалися соціологією, соціальною психологією, конфліктологією та іншими спорідненими науками, адже зрозуміло, що проблема конфлікту культур та міжкультурної комунікації торкається усіх сфер людського життя та діяльності під час будь-яких, навіть незначних контактів з іншими культурами, у тому числі й односторонніх: під час читання іноземної літератури, знайомства з іноземним мистецтвом, театром, пресою, телебаченням, піснями. У зв'язку зі стрімким розвитком засобів та видів комунікації, це питання не вирішується, а стає все

гострішим.

Сучасні умови глобалізації суспільства вимагають від кожної людини знань та навичок міжкультурної комунікації. Закономірно, що глобальні фінансові та товарні ринки, засоби інформації і міграційні потоки призвели до бурхливого росту культурних обмінів, що виражається в стрімко зростаючій кількості прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами та індивідами різних країн і культур. У ході цих контактів зникає безліч традиційних форм життя і способів мислення. Але одночасно процес глобалізації веде до виникнення нових форм культури і способів життя, поширення комунікації.

Суміш культур спостерігається не тільки в житті окремих індивідів – вона стає усе більш характерною рисою для цілих суспільств. Міжкультурна комунікація відбувається за допомогою двох основних типів комунікації: вербальної та невербальної. Вербальне спілкування здійснюється за допомогою мови як в усній, так і в письмовій формі. За цих умов спілкування суттєву роль відіграють соціальні норми використання мови, різноманітних її стилів, лексичних одиниць та принципи мовної поведінки, соціальні відношення, ціннісні орієнтації про правду, світобачення, звичаї, ритуали. Проте, не менший обсяг комунікації припадає і на невербальне спілкування. Ця форма спілкування вважається важливою не лише у дитинстві, коли людина звикає до основних аспектів поведінки своєї культури та починає їх засвоювати на підсвідомому рівні, але й у будь-якій іншій ситуації.

Отже, міжкультурна комунікація – це культурно обумовлений процес, усі складові якого знаходяться у тісному взаємозв'язку з культурною чи національною приналежністю учасників процесу комунікації. Оскільки одна людина оцінює іншу в контексті свого культурного досвіду, такі прояви як етноцентризм та негативні культурні стереотипи, можуть призвести до негативного результату мовної міжкультурної інтеракції. Справжнє взаєморозуміння під час акту міжкультурної комунікації – складний та довготривалий процес, який вимагає неординарних особистих якостей, здатності до самопізнання, до вмілого та толерантного сприйняття історичної спадщини і своєї і чужої культури. Якщо ж усі ці ознаки наявні, то ми маємо справу з особистістю – посередником між культурами, яка здатна подивитися «зсередини», що вкрай необхідно для розуміння культурних цінностей та емоційного співчуття щодо іншої мовно-культурної системи. Посередник може грати роль з'єднувального елементу між різними культурами та мовами, презентуючи їх у позитивному світлі і, таким чином, скорочуючи дистанцію, даючи співвітчизникам нову можливість познайомитися з іншою культурою.

Комунікація, безперечно, є одним із способів та умов нашого існування, а міжкультурна комунікація стала необхідною вимогою для раціонального та правильного співжиття багатьох різних народів на одній планеті в інформаційну епоху існування. Особливо вона є необхідною сьогодні, коли люди стали більш мобільними, володіють достатньою кількістю важливих для гнучкості реагування знань, що призводить до соціокультурного взаємовпливу народів.

Отже, головне завдання міжкультурної комунікації у сучасному соціально-політичному світі – попередити усі можливі культурні конфлікти, схилити людей до взаємоповаги та взаєморозуміння. Міжкультурна комунікація не лише може попередити невеликі конфлікти на індивідуальному рівні, а й значні культурні конфлікти між країнами, релігіями, етносами, які можуть перерости у повстання та війни. Лише за умов взаємодовіри та взаємозалежності людство має шанс існувати у гармонійному та стабільному суспільстві.

* * *

Н. Коршак, аспірантка
(наук. кер. – проф. Кравченко П.А.)

МОВА І МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ: СОЦІАЛЬНО – ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ

Глобалізація змінює не тільки політику й економіки, а й характер людського спілкування, яке набуває нових форм і розв'язує нові завдання. Поширення міжнародних контактів і вивчення іноземних мов зумовлюють інтерес до міжкультурної комунікації як наукової і практичної галузі, що нині переживає значний інтерес у всьому світі.

Розглядаючи дану проблему, варто визначити термін «комунікація». Комунікація – це природно – соціальний феномен, явище глобально – комічного виміру, що є загальним симбіозом складних, багаторівневих процесів пересування будь – чого та будь – кого у часі й просторі, у тому числі, кодів і символів штучно – природного походження всіх форм буття, які містять в собі інформацію [3, с.25] Ми відмітили, що міжкультурна комунікація – це процес взаємовідносин представників різних культур і різних прошарків. Дослідники Е.М.Верещагін і В.Г.Костомаров у праці «Мова і культура» визначають міжкультурну комунікацію як « адекватне взаєморозуміння двох учасників комунікативного акту, що є приналежним до різних національних культур» [2, с.26].

Культура є основою міжкультурної комунікації, бо вона виступає чинником соціального розвитку, а, отже, є засобом гармонізації стосунків між людиною і природою, особистістю і суспільство. У соціально – філософському розумінні культура є динамічною та

багатогранною системою, вона пронизує всі аспекти життя суспільства, вступає у взаємний зв'язок з ним і визначає подальший розвиток людини.

Ефективність міжкультурної комунікації знаходиться у зв'язку з успіхом мовної взаємодії, що відбувається в соціальному і культурному контексті, який визначає форму і зміст повідомлення, що зумовлені процесом комунікації.

Проблемо мови і міжкультурної комунікації є неоднозначною. З одного боку, мова пронизує всі сфери життєдіяльності людини, з іншого боку, мовне питання породжує велику кількість конфліктів. Людина створює мову як засіб взаємовідносин з іншими людьми, за допомогою мови, люди висловлювали власне бачення тієї чи іншої проблеми, або ж створювали нову.

Мовне питання протягом всього історичного розвитку цікавило філософів. До нього зверталися Арістотель, Платон, школа схоластики, Бекон, Гоббс, Локк, Лосєв та ін. Починаючи з періоду Стародавньої Греції філософи визначали людину як живу істоту, котра має логос – мовлення, мову і розум. Питання про сутнісні складові мови було філософською проблемою. Інтерес до мови постійно підвищувався. У Новий час Томас Гоббс, говорив, що розум – це не що інше, як урахування наслідків узгоджених назв. У XX столітті М.Хайдаггер писав: «Згідно із стародавньою дефініцією ми самі ті істоти, котрі володіють даром мовлення. Однак дар мовлення – це не одна з людських здібностей поряд з багатьма іншими. Дар мовлення відрізняє людину, роблячи її власне людиною». [1, с.45]

У сучасній європейській філософії проблема мови виникали через спробу подолати тенденцію деонтологізації у філософії, а також пошуку необхідних основ людського пізнання та культури у руслі традиційної філософської проблематики.

Як бачимо, мова цікавила філософів протягом кожного історичного періоду. Спробуємо визначити ті фактори, котрі привертали увагу філософів до мови. По – перше, мова випливає на світогляд людини, адже здатність орієнтуватися у тій чи іншій сфер життя, дається, перш за все, через вміння людей говорити. По – друге, власне мова і є носієм особливого, неповторного світогляду. По – третє, вона впливає на дійсність, формує та перетворює її завдяки засобам мови. По – четверте, формування особистості людини пов'язане з мовою.

Підводячи підсумок, слід зазначити, що мова і міжкультурна комунікація цікавила філософів і філософські школи протягом тривалого часу.

Література

1. Бутко В. В. Хрестоматия по философии (для студентов всех курсов

всех спецыальностей всех форм обучения академии) / В.В.Бутко, А.Б.Зинчина, Ю.А.Фатеев. – Х.: ХНАМГ, 2010. – 356 с.
2. Верещагин Е.М. Язык и культура / Е.М.Верещагин, В.Г.Костомаров. – М.: Индрик, 2005. – 1038 с.
3. Кислов В. Д. Термінологія комунікацій: теоретичний дискурс та його практичне використання / В.Д.Кислов // Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет. – 2013. – №3. – С. 25 – 27.
4. Манакін В.М. Мова і міжкультурна комунікація : навч. посіб. / В.М.Манакін. – К: Академія, 2012. – 288 с.

* * *

О. Дудник, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Вакуліна В.М.)

УКРАЇНСЬКА ВЕРСІЯ СОЦІАЛЬНОСТІ

В теперішній ситуації, що склалася в Україні, ми все частіше розуміємо, що сучасний інтелектуальний дискурс не здатен виробити ту ідеологічну систему, яка б змогла консолідувати наше суспільство. Ідеологія – це теоретична програма розвитку, яка виробляється в ході суспільних дискусій і коригується завдяки тісному діалогу між народом та суспільним менеджментом. На жаль, ми не спостерігаємо ні суспільних дискусій, ні здатності швидко реагувати на виклики. Відповідь української держави – це відповідь із запізненням, для якої створення плану дій – це випробування, під час якого вона не здатна мобілізувати свій інтелектуальний ресурс. Більше того, складається враження, що відсутність інтелектуального дискурсу – це не специфічна ознака сьогодення, а специфічна ознака української ментальності. Під ментальністю ми розуміємо спільну або колективну установку, крізь призму якої особистість оцінює світ.

Якщо спробувати виявити ключові слова, якими б описувалась ментальна ідентичність українця щодо його взаємодії із соціумом, то на наш погляд – це автономність, відчуженість, хуторянство, куркульство, замкнутість, ізоляціонізм, які конституюються інтровертною психологічною установкою. Оскільки історія дуже часто ставила пересічного українця перед фактом самовиживання, то однією із домінантних рис української свідомості є індивідуалізм. Сім'я, родина – це та найбільша лакуна, в якій реалізується свобода особистості і яка згортається за її межами. Українська психологія знаходиться всередині постійної заданості на пропозицію як таку, в постійній необхідності очікування, що все вирішиться без моєї участі. Український індивідуалізм спирається на такі поняття як егоїзм та замкнутість на власному: «власне» є тією категорією, навколо якої

розгортаються розмірковування звичайного українця – «власна земля», «власна сім'я», «моя власність».

З точки зору психології ізоляція є одним із механізмів захисту, що реалізується як блокування негативних емоцій і усунення з свідомості джерел, що пов'язані з ними. Ізоляція і конкретно блокування негативних думок є примітивним, майже дитячим захистом особистості перед обличчям загрози, складнощів, та протиріч що виникають в житті. Наше суспільство усвідомлює абсурдність свого існування, ми розмірковуємо над складними й подеколи трагічними явищами, що відбуваються у світі, але такі роздуми, як правило, обмежуються «власним парканом», в межах якого визріває невдоволення. Набравши певну критичну масу, це невдоволення іноді стихійно виплескується в масові протести і має малокерований, ірраціональний характер. Невміння консолідувати рефлексію призводить до відсутності інтелектуального дискурсу, в якому повинні конструюватися ідеї та відповіді на актуальні питання функціонування суспільства. В українців майже немає розвинутого відчуття «такту» і бажання співпереживати та зрозуміти іншого. Глибокі корені такої поведінки сягають нашої сільської ідентичності: ми завжди були пригноблені та залишені на самих себе, для нас прояви любові та приязні до інших є набагато рідшими, ніж підозрілість та настороженість, найчастіше ми з внутрішньою пересторогою довіряємо іншим та ділимось з кимось власними думками та почуттями. Ми не здатні виховати в собі почуття доброзичливості, тому що в глибині нашої колективної психології ми самі є ображеними протягом розгортання всієї нашої історії. Народна приказка про «мою хату з краю» демонструє таку якість наших рішень та висновків, яку ми приймаємо виходячи з власного естетичного, чуттєвого чи емоційного досвіду. Ми найчастіше обираємо бажання на противагу розуму. Це дозволяє нам говорити про домінування ірраціональних мотивів у світогляді українців. Іншою стороною ізоляціонізму є необхідність психологічної компенсації, але вона обережна і недалеко віддаляється від «власного паркану». Найбільш «радикальним» повсякденним форматом виходу за межі родинної автономності є «кумівство», бо кум не зовсім свій, але й не зовсім чужий. Індивідуалізм породжує меланхолію і журбу, які сублімуються у меланхолійно-тужливу українську пісню, з одного боку, а з іншого, компенсується щедрим українським гумором, в якому іноді буває аж надто багато самоіронії. Однак це паліативна форма компенсації, яка створює ілюзію свободи, але більше схожа на втечу від самих себе.

* * *

А. Новохатько, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Усанова Л.А.)

ГЕНДЕРЛЕКТ АБО ЧИ ГОВОРЯТЬ ЧОЛОВІКИ І ЖІНКИ ОДНІЄЮ МОВОЮ?

Явище гендерно зумовлених вербальних відмінностей останнім часом привертає до себе все більшу увагу дослідників, у зв'язку з цим часто можна зустріти поняття «гендерлект», яке позначає певний набір ознак жіночого / чоловічого мовлення, правил мовної поведінки у різноманітних комунікативних ситуаціях. Систематичне вивчення взаємозв'язку мови і статі почалося в 60-70-ті роки XX ст. під впливом лінгвістичного повороту та досліджень прагматичних аспектів мови, а також під впливом гендерних досліджень зміни ролей чоловіків і жінок у суспільстві. Позиції дослідників щодо характеру гендерлекту різняться. Зокрема, гендерно-лінгвістичний реалізм стверджує, що він існує насправді, а гендерно-лінгвістичний номіналізм стверджує, що це не більш ніж описовий інструмент, який дозволяє пояснити складності гендерної комунікації [3, с 38].

В найзагальнішому плані гендерлектні дослідження аналізують проблеми мови і відображення в ній статі. Досліджуються система лексикону, синтаксису та семантичні області, де найбільш чітко виражені характеристики чоловіків / жінок.

Також лосліджуються мовленнєва і в цілому комунікативна поведінка чоловіків і жінок, де виділяються типові гендерно – специфічні стратегії і тактики, способи досягнення успіху в комунікації, переваги у виборі лексики, синтаксичних конструкцій і т.д. – тобто специфіка чоловічого і жіночого мовлення [1, с 135].

Однією з найвідоміших робіт в цій області стала праця Дебори Таннен «Ти мене просто не розумієш. Жінки і чоловіки в діалозі». Авторка аналізує комунікативні невдачі в спілкуванні осіб різної статі та пояснює це різними вимогами суспільства до чоловіків та жінок, а також специфікою соціалізації в дитячому і підлітковому віці, коли спілкування відбувається переважно в одностатевих групах. Під впливом цих факторів у чоловіків і жінок виробляються різні мотиви поведінки, різні стратегії і тактики спілкування. Дослідниця відзначає, що мовленнєва поведінка чоловіків, як правило, націлена на досягнення і збереження незалежності й високого статусу. Від жінок суспільство очікує безконфліктності, поступливості, емоційності. Ці відмінності ведуть, на думку Д.Таннен, до відмінностей в цілях спілкування і в трактуванні висловлювань. Одні і ті ж висловлювання можуть інтерпретуватися з позиції статусу або з позиції підтримки взаємозв'язку, солідарності і допомоги. Вимовляючи однакові фрази чоловіки і жінки можуть керуватися різними мотивами і по-різному трактувати слова співрозмовника. Наприклад, надання допомоги

можна витлумачити як прояв солідарності і зміцнення взаємозв'язку. Але можна побачити допомогу як натяк на те, що допомагаючий(ча) демонструє свою перевагу і намагається домінувати у відносинах. Крім того, зазначає Д.Теннен, в кожній культурі існують традиції і ритуали спілкування, які різняться саме у залежності від статі. Відповідно Д. Таннен говорить про гендерлект як про соціально і культурно обумовлені особливості спілкування чоловіків і жінок [3, с.42].

Ще одна цікава робота на цю тему, праця О.Земської «Особливості чоловічої та жіночої мови». Авторка виділяє наступні відмінності чоловічого / жіночого мовлення. Типовою рисою побудови тексту, властива жінкам, – включення в розмову тематики, спричиненої обставинами розмови та дій учасників розмови. Але, як зазначає О.Земська, перемикання тематики пов'язане не зі статтю, а скоріше з соціальними, сімейними ролями жінки, наприклад, з роллю господині дому. При цьому чоловіки «перемикаються» важче, виявляючи деяку «психологічну глухоту» – захоплюючись обговорюваною темою, не реагують на репліки, з нею не пов'язані.

Авторка також виділяє, що жінки частіше посилаються на особистий досвід і наводять приклади конкретних випадків з досвіду найближчого оточення. Для чоловічої мови характерна термінологічність, прагнення до точності, більш сильний вплив фактора «професія» (вважається, що чоловіки більше говорять про роботу), велика, в порівнянні з жіночою, тенденція до використання лайливої лексики та інвектив, навмисне огрубіння мови.

Ще однією типовою рисою жіночої мови є гіперболізована експресивність (моторошно прикро) та більш часте використання вигуків. Також у жінок помітна тенденція до інтенсифікації, насамперед, позитивної оцінки. Тоді як чоловіки частіше використовують негативну оцінку. Асоціативні поля в чоловічій і жіночій мові співвіднесені з різними фрагментами картини світу: спорт, полювання, професійна, військова сфера (для чоловіків) і природа, тварини, буденний навколишній світ (для жінок).

Разом з тим, авторка вказує на відсутність різких «непрохідних» кордонів між чоловічою і жіночою мовою, але при цьому зазначає, що жінки більш м'які і поступливі в спілкуванні, вони краще відчувають стан оточуючих, краще контролюють свою поведінку, ніж чоловіки. Чоловіки ж в спілкуванні більш напористі, прагнуть домінувати в розмові, свої наміри висловлюють прямо, без використання ввічливих форм, іноді агресивні, погано контролюють свою поведінку «Непоодинокі випадки, коли ті чи інші явища, виявлені в мовленні чоловіків і жінок, пов'язані з особливостями їхнього психічного складу, характеру, професії, ролі в соціумі, тобто, пов’язані не тільки із

статтю» [2, с. 87].

Підсумовуючи, варто сказати, що численні дослідження дозволяють стверджувати, що чоловіки і жінки дійсно використовують абсолютно різні комунікативні стилі, що є підставою вважати гендерлект реально існуючим соціальним феноменом. Жінки і чоловіки оперують наборами норм мовної взаємодії, вдаються до різних граматичним і фонологічних прийомів і тому, відмінності в їх мовленні істотні і стосуються всіх рівнів мовної системи, створюючи певну опозицію «мужність / жіночність», яка у мові формулюється у вигляді протиставлення двох культурних концептів, які розглядаються на різноманітному мовному матеріалі, і які взаємодіють з іншими видами соціальної диференціації.

Література

1. Жунусова А.К. Понятие гендерлект как набор признаков мужской и женской речи / А.К.Жунусова // Вестник КАСУ. – 2010. – №2. – С.135-139.
2. Земская Е.А. Особенности мужской и женской речи. Коммуникативно-прагматический аспект / Е.А.Земская // Наука и современность. – М., 2013. – С.60-87.
3. Шаров К.С. Мужчины и женщины в вербальной коммуникации: проблема гендерлекта // Вопросы философии. – 2012. – №7. – С.38-51.

* * *

А. Блищик, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)

ІДЕАЛ ПРЕКРАСНОЇ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ ДИНАМІКИ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ

Людині завжди було властиве прагнення до краси. Проте, поняття краси, дуже складне, яке включає в себе цілий комплекс зовнішніх і внутрішніх якостей людини, змінювалося з часом. Кожна історична епоха народжувала своє уявлення про красу. Воно складалося відповідно до тих чи інших кліматичних умов, політичних, економічних та інших особливостей суспільного життя, моралі, релігії, характерних прикмет побуту різних народів, класів і станів.

Багато великих мислителів людства міркували про таємниці і закони краси, про природу прекрасного. Зокрема, Бодлер писав, що вона складається з двох елементів – одного вічного і незмінного, що не піддається точному визначенню, а іншого відносного й тимчасового, що складається з того, що дає дана епоха, – мода, смаки, пристрасті й панівна мораль. Неодмінними умовами «вічної і незмінної» краси були й залишаються симетрія; гармонія – єдність в різноманітті; взаємна

відповідність всіх рис і пропорцій; закінчений цілісний образ.

Розкриття таємниці краси передбачає дослідження такого феномена естетичної свідомості як ідеал, адже з часів Гегеля, спостерігається тенденція трактувати естетичний ідеал як образ належної краси, взірець естетичної досконалості. Ідеал – взірець, норма, ідеальний образ, що визначає спосіб і характер поведінки людини або певної людської спільноти, орієнтує на краще і стимулює до творчості, формує відчуття свободи, впевненості і оптимізму. В ідеалі відображена і досягнута досконаліть, і проекція розвитку в майбутньому, і довершене сучасне, і бажане гармонійне.

Естетичний ідеал не може розходитися за своїм основним змістом з іншими суспільними ідеалами, разом із якими він цілісно відображає дійсність і слугує людству найвищою цінністю і нормою. Естетичний ідеал завжди має конкретно-історичний зміст. Кожне суспільство, кожна епоха, клас, етнос мають свої ідеали, в яких є як загальнолюдське, так і специфічне, що дає уявлення як про загальні тенденції суспільного життя і життєдіяльності людини, так і про окремі прояви.

Людина не тільки створювала образи ідеальної краси, які дійшли до нас у творіннях великих поетів і письменників, майстрів живопису і скульптури, але і в реальному житті намагалася наслідувати ідеалу. Кожна культура визначала свій ідеал краси, і в першу чергу це стосувалося краси жінок у нескінченних її видозмінах. Тіло у одної – білосніжне, в іншої – жовте, як матова слонова кістка; у однієї, сторони шкіри відливають кольором червоного золота, в іншої – чорного дерева. Тут жінки ходять в костюмі Єви, там вони покривають свої ніжні тіла полотном, оксамитом, шовком і прикрашають себе пір'ям, барвистими квітами, золотом і дорогоцінним камінням. І всюди, у всіх образах, вони свідомо чи несвідомо викликають у чоловіків захоплення, поклоніння та любов завдяки своїй чарівності.

Зміна естетичного ідеалу не виключає єдиної для всіх головної якості в самих різних типах краси – гармонії. Як би не відрізнялася неповторна єгипетська цариця Нефертіті від античної Венери Мілоської, прекрасна флорентійка Симонетта від таїтянських красунь Гогена або чудові пишнотілі жінки, оспівані Рубенсом, від тренованого, спортивного типу нашої сучасниці – всі вони припускають в своїй зовнішності певну гармонію, таку взаємну відповідність всіх рис і пропорцій, яка створює закінчений і цілісний образ, тобто ідеал.

* * *

К. Караульна, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Головіна Н.І.)

ЕСТЕТИКА СУЧАСНОГО ТАНЦЮ

З найдавніших часів танець прикрашає життя людини, а в силу своєї смислової змістовності та універсальності є одним із найвиразніших проявів людини. В ньому знаходять вираження й думки, й почуття, й переживання.

Термін «сучасний танець» не є чітко окресленим, адже визначає лише часові рамки існування того чи іншого хореографічного напрямку та ніяк не характеризує його стиль, манеру або техніку. Хореографія, як жодне інше мистецтво, володіє багатьма можливостями для повноцінного естетичного удосконалення людини, для її гармонійного духовного та фізичного розвитку. В хореографічному мистецтві все більше знаходить застосування і розвиток сучасний танець, зі своїм розмаїттям стилів та напрямків.

Кожен, мабуть, чув про такі сучасні танцювальні напрями, як: хіп-хоп, контемп, пол денс, джаз-фанк, вог, гоу-гоу, поппінг, буті денс, але це зовсім не повний їх перелік. Основою всіх нових хореографічних стилів є свобода; естетика протесту проти стереотипних танцювальних норм – ось арсенал танцю XXI століття.

Варто зазначити, що сучасні напрями танцювального мистецтва мають свої витоки, іноді достатньо непередбачувані. Наприклад, зараз набуває популярності вид хореографічного мистецтва – пол денс. Не дивлячись на те, що основним знаряддям для його виконання є пілон, він аж ніяк не пов'язаний із виконанням еротичних танців. Витоки цього сучасного напряму з'явилися ще 800 років тому у кельтських племен, які використовували стовбур дерева для танців навколо нього, під час свята зустрічі весни. Проте, набагато більше пол денс почерпнув з циркового мистецтва Китаю. Гімнасти виконували трюки на прорезиненому пілоні, а акробатичні номери на металічному снаряді демонстрували учасники знаменитого Цирку дю Солей.

Перетворили сферу пілону з циркової в еротичну у Франції XIX століття, саме тоді відбувся міцний виток розвитку стриптизу. З наслідками такої діяльності французьких мадемуазель, які поставили штамп пол денсу, як танцю еротичного, прихильники хореографії на пілоні борються і зараз. Нині, цей напрям включає в собі мінімум танцю та максимум силових вправ, що є по суті акробатикою з пілоном. В 2003 р. був проведений перший змагальний конкурс з пол денсу, і з тих пір по всьому світу регулярно проводять регіональні та міжнародні чемпіонати з цього виду танцювального мистецтва. Зараз існують міжнародні організації, що об'єднують любителів і професіоналів у галузі пол денсу, навіть іде мова про його включення до олімпійських видів спорту. Велику роль в популярності такого, як і

багатьох інших сучасних напрямів танцювального мистецтва, грає естетична сторона, яка дозволяє розкрити певну ідеологію хореографії, вираження пластичних і ритмічних рухів тіла.

Танець має потужний психофізичний вплив на глядача, коли танцюючий досягає певної гармонії між рухами і музикою. Рухи тіла об'єднують зовнішній світ із внутрішнім світом людини, що можна продемонструвати, обравши один серед багатьох видів сучасної хореографії.

Сучасний танець – це особлива субкультура, що має унікальну ідейну основу танцювальної культури і відбиває гармонію, свободу, самовираження особистості. А кожний танцювальний рух несе певне смислове навантаження, в залежності від власного сприйняття танцю, настрою та життєвої позиції того, хто його виконує. Естетичний образ танцю може бути як загальновизнаним, так і експериментальним, як більшість сучасних його форм. Танцюрист вільний у виборі тем, засобів, форм, але, якщо він порушить постулати естетики, його творіння виявиться за межами мистецтва.

* * *

КАФЕДРА ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЄЗНАВСТВА

Е. Верещака, магістрант
(наук. кер. – проф. Булава Л.М.)

ПЕРШІ ЕТАПИ ФАУНІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НА ПОЛТАВЩИНІ

У XVIII-XIX століттях результати дослідження фауністичних комплексів (сукупності популяцій тварин, пов'язаних із певними угрупованнями рослинності) викладені в працях В.Р.Рубана, І.А.Гюльденштедта, А.Шафонського М.Арандаренка й інших авторів.

Спочатку цей процес проходив на описовому рівні, коли землі сучасної Полтавщини після 1775 року перейшли у безпосереднє володіння землевласників. Вони, вступаючи у володіння наділеними чи придбаними землями, проводили їх опис із зазначенням меж, тому разом з описом територій, наводили відомості й про представників тваринного світу. Цю думку наводить видатний український історик XVIII ст. С.Величко у своєму «Літописі», що стосувався, зокрема, й опису територій і земель Полтавського, Миргородського, Лубенського та інших полків, що пізніше ввійшли до Полтавської губернії, а згодом і Полтавської області [2].

Пізніше, з появою перших класичних університетів, питання опису територій і, в т. ч., тваринного світу, характерного для них, у зв'язку зі створенням природничих відділень фізико-математичних факультетів Харківського (1805), Київського (1834) та Новоросійського (Одеса) (1865) університетів, буди поставлені на наукову основу.

Наукові розвідки професора Харківського університету О.В.Черная, проведені в 1848-1849 рр. в ході експедицій з питань орніто- та теріофауни зробили істотний внесок у справу вивчення тварин . Вченим була підготовлена ґрунтовна «Фауна Харківської губернії і прилеглих до неї місць». Всього було описано 53 види хребетних тварин. В згаданій роботі використано також матеріали дослідження тварин, яких знайшли в південному сході Полтавщини (нинішні Чутівський, Машівський, Карлівський райони). Крім того, О.В.Чернаєм започатковано формування системних досліджень тваринного світу.

За підсумками роботи експедиції В.В.Докучаєва (1894-1896), зоологом О.О.Силантьєвим (1898) було опубліковане спеціальне дослідження про тваринний світ вивчених територій Полтавської губернії та дано опис видового складу й ареали поширення видів.

Потрібно уточнити, що першим вітчизняним вченим, хто розпочав розроблення теоретичних питань зоогеографії з позицій впливу

екологічних факторів, став відомий зоолог і дослідник М.О.Сєверцов (1827-1885).

Оцінка зоогеографічних досліджень Полтавщини буде не повною без залучення матеріалів дослідницької діяльності відомого орнітолога М.О.Зарудного (1859-1919). Йому належить одне з ранніх орнітологічних досліджень у південній частині краю: «Птахи долини р. Орчика і навколишнього степу» (1892).

Уже за радянської доби перспективні напрями зоологічних досліджень території Полтавської області, поряд з іншими вченими, визначали науковці кафедри зоології природничого факультету місцевого педагогічного інституту: професори О.Т.Булдовський, І.І.Мазепа, М.Я.Токовий, С.Ю.Пучковський, І.Д.Іваненко, а також кандидати наук М.І.Гавриленко, М.І.Петрик, Б.Р.Пилявський, В.Г.Надворний, М.Т.Шевченко, А.М.Вовк, М.О.Северченко, Н.Ф.Шебітченко, І.Б.Люрин, В.Є.Скляр [1].

Особливо плідно в галузі орнітології тривалий час працював відомий полтавський зоолог-орнітолог та зоогеограф М.І.Гавриленко.

Література

1. Рогожа М.М. До історії зоогеографічних досліджень Полтавщини // Питання історії науки і техніки. – 2008. – № 4 (8). – С. 37-44
2. Ручка В. Історії слід [Флора і фауна Полтави XVII і на поч. XVIII століття] // Зоря Полтавщини. – 1976. – 22 грудня.

* * *

С. Гнатик, студент IV курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О.М.)

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ ПРО ПОГОДУ У КУРСІ ГЕОГРАФІЇ 6 КЛАСУ

При вивченні погоди у 6 класі в учнів нерідко складається хибне уявлення, що вся інформація про погоду обмежується короткою дефініцією в однойменному параграфі. У дійсності ж система знань про погоду включає усю повноту метеорологічних елементів та показників, що їх характеризують. Для формування адекватного повного уявлення про сутність поняття погода пропонуємо проводити систематизацію зннаь про неї методом дидактичних тезаурусів.

Зазначений метод не замінює, а доповнює комплекс перцептивних, логічних та гностичних методів навчання у процесі формування системи фізико-географічних знань учнів 6 класу. Суть цього методу полягає у моделюванні цілісності системи природничо наукових знань учнів та її природничо наукових знань учнів та її елементів шляхом складання різних видів схем.

Моделювання передбачає виділення найбільш суттєвих властивостей та сторін об'єкту пізнання, виявлення та відображення внутрішніх об'єктивних зв'язків і відношень у предметах та явищах. При цьому несуттєва, другорядна, надмірно детальна інформація відкидається для того, щоб вона не заважала чіткому сприйняттю головного, суттєвого.

Графічні моделі – схеми поєднують словесну форму подачі навчального матеріалу з наочною. Для систематизації природничонаукових знань інтегрованого курсу в цілому та його дидактичних відрізків ми пропонуємо використовувати різні види схем: ідеографічні описи понять, множинні репрезентації понять. Для графічного виразу зв'язків ключового поняття використовують ідеографічні описи понять, що являють собою різновид схем. Ідеографічні описи понять розглядаються як схеми, що наочно фіксують закономірні, змістовно-логічні та формально-логічні зв'язки між елементами знань, встановлені шляхом групування понять навколо ключового поняття відрізку навчального матеріалу: параграфа, теми, розділу, курсу.

Множинна репрезентація поняття являє собою схему, що конкретизує родове поняття через перелік видових понять, які входять до його обсягу.

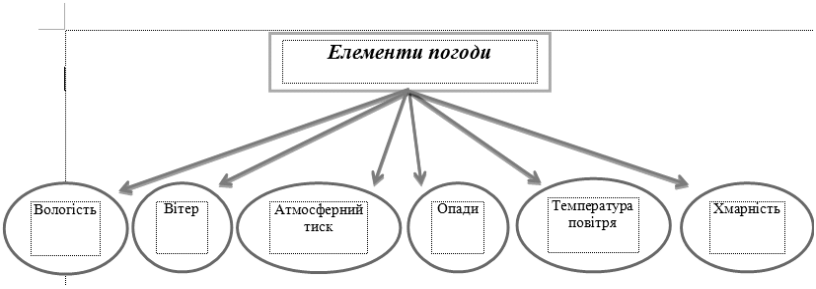

Рис. 1. Множинна репрезентація поняття «Елементи погоди»

Схема «Елементи погоди» використовується при вивченні параграфа «Погода, її елементи та мінливість». Виконується крейдовий малюнок на дошці з послідовним заповненням схеми. Позитивним є те, що схема з'являються перед учнями поетапно, відповідно до логіки представлення навчального матеріалу вчителем.

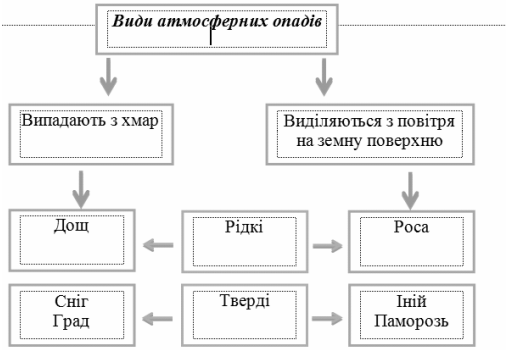

Рис. 2. Множинна репрезентація «Види атмосферних опадів»

Схема «Види атмосферних опадів» розкриває загальне розуміння про те, які бувають атмосферні опади та розподіл їх на ті, які випадають з хмар та які виділяються з повітря на земну поверхню. Цей малюнок доцільно використовувати при вивченні параграфа «Опади, що випадають з хмар та з повітря, їх види, вимірювання».

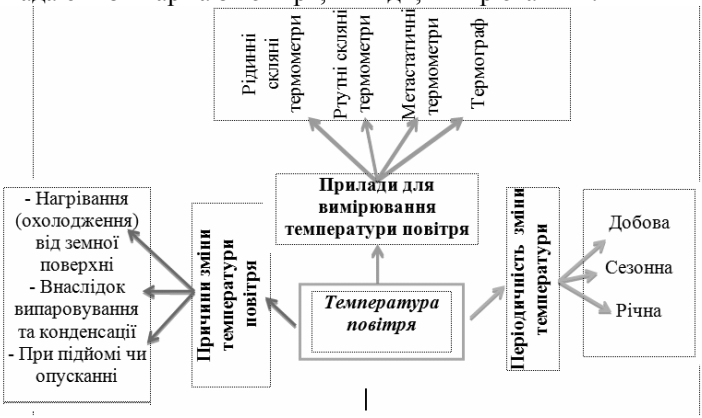

Рис. 3. Ідеографічний опис поняття «Температура повітря»

Ідеографічний опис поняття «Температура повітря» розкриває загальне розуміння про причини зміни температури повітря, прилади для вимірювання температури повітря та періодичність зміни температури. Цю схему доцільно використовувати при виченні теми «Добовий і річний хід температури повітря, причини їх коливання».

Перспективи розвідок у даному напрямку полягають у розробці конкретних способів організації навчальної діяльності учнів на основі представлених схем дидактичного тезауруса.

М. Кабанов, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Мащенко О.М.)

ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДИ ГІРСЬКИХ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ КРАЇН

Фізико-географічна країна входить до складу всіх схем фізико-географічного районування. Виділяють основні види фізико-географічних країн – рівнинні та гірські. У наукових працях та навчальній літературі схарактеризовані конкретні фізико-географічні країни. Проте ми не знаходимо змістовного наповнення особливостей вище вказаних видів фізико-географічних країн. Зокрема таке узагальнення не здійснено для гірського виду таких фізико-географічних країн. Оскільки і в шкільній, і у вищій географічній освіті основними регіонами, у формі яких розглядається природа материків, є фізико-географічні країни, то проблема їх ідентифікації та з'ясування специфічних ознак їх гірського виду актуальна. Усе зазначене дозволило сформулювати мету статті: визначити та узагальнити особливості природи гірського виду фізико-географічних країн.

На основі аналізу літературних джерел про конкретні гірські країни ми сформулювали комплекс специфічних ознак загалом усього гірського виду фізико-географічних країн. Однією з специфічних ознак гірських фізико-географічних країн є морфологічні відмінності. У переважній більшості випадків ці країни є результатом діяльності внутрішніх сил Землі. Вони утворилися в результаті зминання земної кори в складки при зустрічних горизонтальних тектонічних рухах.

Також однією з специфічних ознак є те, що гірські фізико-географічні країни, на відміну від рівнинних, мають спектри висотної поясності, це зумовлює до набагато більшої різноманітності природних комплексів у гірських фізико-географічних країнах. Це зумовлено тим, що у рівнинних фізико-георафічних країнах зміна природних комплексів регіонального рівня, тобто одиниць фізико-географічного районування, у складі країн відбувається лише у латеральних напрямках. У гірських фізико-географічних країнах до указаних напрямків на кожній ділянці додається «надбудова» із спектрів висотних поясів. Можна образно сказати, що таким чином кількість природних комплексів не додається у трьох хорологічних вимірах, а множиться.

Величина сонячної радіації з висотою не зменшується, а збільшується приблизно на 10% з підняттям на кожні 1000 м. Це обумовлено зменшенням потужності і щільності атмосфери і різким спаданням вмісту водяної пари і пилу, а отже, скороченням втрат радіації на поглинання та відбиття в атмосфери. Однак довгохвильове випромінювання земної поверхні зростає з висотою ще швидше, ніж

інсоляція. В результаті радіаційний баланс швидко зменшується і температура повітря падає. Вертикальний температурний градієнт в сотні разів перевищує горизонтальний (широтний), так що протягом декількох кілометрів по вертикалі можна спостерігати фізико – географічні зміни, рівноцінні переміщенню від екваторіальних лісів до морозних зон.

Також умови зволоження істотно змінюються в міру підняття в гори , але ці зміни за своїм спрямуванням і інтенсивності не збігаються з широтно-зональними. Вологовміст повітря з висотою сильно зменшується . Випадання опадів в горах зобов'язане бар'єрному ефекту рельєфу. Під впливом гірських бар'єрів відбувається висхідний рух повітряних мас , посилюється конденсація вологи і кількість опадів починає зростати, але лише до певної межі: у міру виснаження запасів вологи збільшення опадів змінюється їх зменшенням.

Гірські фізико-географічні країни відрізняються від інших країн багатьма структурно-функціональними особливостями. Повітря розріджене, своєрідна циркуляція атмосфери, яка з висотою все менше залежить від впливу підстилаючої поверхні і сезонних коливань температури і тиску. Також відзначаємо специфічність геоморфологічних процесів (обвали і лавиноутворення), несхожість гірських та покривних льодовиків, укороченность і нерозвиненість профілю гірських ґрунтів тощо.

Гірські фізико-географічні країни також мають специфічні ознаки природних вод. Похил та падіння річок набагато більше ніж у рівнинних фізико-географічних країнах. Гірські річки течуть набагато швидше рівнинних, вони не утворюють широких долин і звивин. Зазвичай гірські річки протікають по вузьких глибоких долинах, ущелинах. Серед озерних улоговин гірських фізико-географічних країн найбільш поширені льодовикові, льодовикоово-тектонічні, вулканічні (кальдерні та кратерні). У гірських країнах найчастіше зустрічаються озера невеликих та середніх розмірів.

Нами узагальнено відмінності природи фізико-географічних країн континентальних та приокеанічних секторів. Фізико-географічні країни континентальних секторів мають більшу річну та добову амплітуду температур, взимку холодні, навіть суворі температури, влітку тепло, кількість опадів менша, типи зволоження: недостатнє, мізерне.

Країни приокеанічних секторів мають меньшу амплітуду температур, велику кількість опадів, типи зволоження: достатнє, надмірне. Основними видами живлення річок фізико-географічних континентальних секторів є снігове, грунтове. Живлення водних обєктів країн приокеанічних секторів я переважно дощове. Типи озер: заплавні, вулканічні.

Для фізико-географічних країн континентальних секторів характерні аридні грунти: каштанові, сіроземи, коричневі, сіро-коричневі, сіро-бурі пустельні, бурі напівпустельні, гірські грунти. Для фізико-географічних країн приокеанічних секторів характерні гідроморфні грунти та гірські грунти скельні, морозні.

У фізико-географічних країнах континентальних секторів поширена ксерофітна та мезофітна рослинність. Для помірного континентального сектору характерна темнохвойна та світлохвойна тайга, пристосованіа до дуже суворих зим і багаторічної мерзлоти. Для країн приокеанічних секторів характерні рослини гігрофіти, до того ж пристосовані до м`якшого клімату. Для фізико-географічних країн континентальних секторів характерні висотні пояси аридного та семиаридного типів: нівальних пустель, гірської тундри, гірської лісотундри і рідколісся, гірської тайги, гірських широколистяно-хвойних лісів, гірських лісостепів, гірських степів. Для країн приокеанічних секторів характерні гумідні та семигумідні висотні пояси: гірсько-тундрові, гірсько-лісові, гірські лісостепові тощо.

* * *

Н. Паска, студентка III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)

ТРАНСНАЦІОНАЛІЗАЦІЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ: ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ

Транснаціоналізація як ознака глобалізованої економіки на сьогодні охоплює всі сфери діяльності світової господарської системи. В сучасних умовах процеси транснаціоналізації виробництва та обміну стали однією з найважливіших ознак та серцевиною сучасної світової економіки, яка дедалі більше впливає на окремі національні господарства, зокрема, й на українську.

Проблемі транснаціоналізація економіки присвячені роботи вітчизняних учених О. Білоруса, М. Долішнього, А. Кредісова, Д. Лук'яненка, З. Луцишин, Ю. Макогона, Ю. Пахомова, С. Пирожкова, С. Соколенка, А. Філіпенка. Серед найвідоміших зарубіжних учених, що заклали теоретичних фундамент у цій сфері, – Ф. Бродель, І. Валлерстайн, П. Герст, Дж. Даннінг, П. Кругман, А. Ругман, К. Омае, Т. Фрідмен та ін.

На сучасному етапі розвитку світової економічної системи, її трансформації у глобальну економіку особливого значення набувають процеси транснаціоналізації, які проявляються у створенні та розвитку транснаціональних корпорацій, у посиленні ролі й мобільності світового капіталу в усіх його формах і особливо у формі глобальних прямих іноземних інвестицій (ПІІ). Центром транснаціональних

компаній (ТНК) є материнська компанія, яка розміщена в країні базування і здійснює централізоване планування, управління і контроль за діяльністю своїх закордонних підрозділів – дочірніх підприємств, асоційованих компаній і філій. ТНК є невід'ємною складовою зовнішньоекономічної діяльності будь-якої розвиненої країни. Кількість ТНК та їх філій щороку зростає. За даними Конференції ООН з торгівлі та розвитку, в усьому світі налічується близько 82 000 ТНК, що включають 810 000 зарубіжних філій [2].

В економічній практиці розроблено декілька класифікацій, де в зростаючому порядку розташовані країни, компанії яких знаходяться на різних етапах технологічного розвитку. Об'єктивно оцінюючи економіку України, нашу державу потрібно відносити до країн третьої групи. Валовий національний продукт на душу населення в Україні у 2011 році складав біля 3,5 тис. доларів, тоді як в країнах великої сімки від 45 тис. доларів. Однак, враховуючи досить високий науковий потенціал і освітній рівень населення, Україна значно виграє у порівнянні із багатьма іншими країнами своєї групи. Неабияке значення має для економіки функціонування на території держави великої кількості наукових інститутів, а також таких індустріальних груп, як «УКРАвто», Кондитерська корпорація «ROSHEN» тощо [1].

Важливим аспектом розвитку української економіки є посилення її участі у процесах прогресуючої транснаціоналізації світової економіки, де вона виступає переважно як країна, що приймає транснаціональні корпорації, певною мірою випробовує на собі переваги і недоліки їх діяльності. При цьому слід зважати на те, що на сьогодні ТНК є одним з основних українських інвесторів, а ПІІ ТНК – основною формою зарубіжної експансії ТНК. Структура й динаміка українських інвестицій свідчить про орієнтацію більшості іноземних інвесторів на отримання швидкого прибутку та можливість зловживання фінансовими коштами. В Україні зафіксовано близько 7 тис. філій іноземних ТНК. Тобто частка України складає лише 0,8% від загальної кількості філій ТНК. Більшість ТНК, які представлені на українському ринку, спеціалізуються на виробництві продуктів харчування та торгівлі [2].

На сьогодні в Україні транснаціональна діяльність представлена американськими, німецькими, англійськими, південнокорейськими та російськими компаніями. Найбільшими компаніями в Україні, є: у сфері нафтопереробки – російські «ЛУКОЙЛ», «ТНК», «Татнефть», «Славнефть», «Группа Альянс», та казахстанська «Казахойл» («КазМунайГаз»); в сфері транспортування нафти – російські «Сургутнефтегаз», «Роснефть», «Транснефть», «Сибнефть»; у сфері поставок та транспортування газу – російські «Газпром» та «Ітера» [3].

Україна має певні проблеми які перешкоджають розширенню

діяльності ТНК, а саме:

1) нестабільна політична ситуація та військова агресія Росії на сході;
2) нестабільність фінансово-кредитної системи, курсу національної валюти;
3) нерозвиненість і недосконалість ринкової інфраструктури;
4) криза високотехнологічної галузі економіки.

Попри посилення рівня транснаціоналізації економіки України протягом останніх років, він все ще залишається на відносно невисокому рівні. Це є наслідком невиразної політики щодо залучення прямих іноземних інвестицій в Україну та майже повної відсутності чіткої політики щодо інвестування за кордон шляхом підтримки перш за все процесів концентрації національного капіталу та надання йому відповідного політичного сприяння.

Транснаціоналізація економіки України має як позитивні, так і негативні наслідки. Позитивні наслідки транснаціоналізації економіки полягають насамперед в отриманні доступу до додаткових джерел фінансового капіталу, нових технологій та потенціалу інновацій, у використанні сучасного організаційно-управлінського досвіду. Негативні наслідки спостерігаються у взаємодії крупних іноземних компаній та українського законодавства.

Отже, співпраця України з ТНК та формування українського транснаціоналізаційного простору може стати одним з стратегічних пріоритетів державної політики, яка за умови створення відповідного зовнішнього середовища (податкового стимулювання, у тому числі вибіркове стимулювання перспективних підприємств і областей), сприятиме підвищенню конкурентоспроможності економіки. Процеси реформування економіки України об'єктивно створюють підвалини для поширення в ній процесів транснаціоналізації.

Перспективними галузями української економіки можуть стати машинобудування, зокрема, автомобілебудування, взаємодія з агропромисловими підприємствами з глибиною переробки сільськогосподарської продукції до 100%, легка промисловість.

Література

1. Транснаціональні корпорації та Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.geograf.com.ua/geoinfocentre
2. Радзієвська С.О. Глобальна економіка / С.О. Радзієвська. – К.: СІК ГРУП УКРАЇНА, 2015. – 344 с.
3. Вплив ТНК на розвиток економіки України: переваги та недоліки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mev.khnu.km.ua

* * *

В. Булик, магістрант
(наук. кер. – доц. Вішнікіна Л.П.)

ВИВЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ «ГЕОГРАФІЯ УКРАЇНИ»

Наростання процесів глобалізації, впливу людства на зовнішнє середовище сприяло зростанню стурбованості суспільства щодо стану збереження пам'яток культури та природи. Тому в 1972 році, на XVII сесії в Парижі, ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини, яка вступила в силу в 1975 році.

Всесвітня спадщина (англ. Word Heritage, фр. Patrimoine Mondial) – це видатні культурні й природні цінності, що становлять надбання всього людства. Основна мета Конвенції про Всесвітню спадщину 1972 року – залучення міжнародних інструментів для виявлення, охорони й всебічної підтримки видатних у світовому масштабі пам'ятників культури й природних об'єктів.

У основі Конвенції ЮНЕСКО лежить ідея коеволюції культури та природи. Донедавна ці поняття протиставлялися: культура символізувала світ людини, а природу розглядали як щось протилежне культурі. Проте природа і культура взаємно доповнюють одне одного – культура надає можливість вплинути на еволюцію біосфери, а розвиток культури зумовлено природними чинниками. Приблизно так, як біосфера перетворюється на ноосферу (В.І.Вернадський), природа «стає» культурою. Відповідно до такого, ставлення людини до природи має бути основним критерієм розвитку цівілізації. Саме тому у одному Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО представлені як культурні, так і природні об'єкти, що мають велике значення для людства.

Після вступу в дію Конвенції у листопаді 1975 року поступово почали формуватися структури, які залучали до співробітництва природоохоронні установи, які працювали за межами сфери існування ЮНЕСКО. Для посилення ефективності роботи Конвенції в 1976 році були організовані Комітет і Фонд світової спадщини, а через два роки перші культурні й природні об'єкти були включені в список світової спадщини.

Комітет із Всесвітньої спадщини є найвищим органом (після Генеральної асамблеї держав, котрі підписали Конвенцію), якому доручено втілення Конвенції у життя. Він несе відповідальність за усі дії у рамках Конвенції. Обрані на Генеральній Асамблеї з представників держав-членів Конвенції члени Комітету (21 людина) представляють 21 державу з різних регіонів нашої планети.

До кінця 2004 об'єкти Всесвітньої спадщини відбиралися на основі шести культурних і чотирьох природних критеріїв. Після прийняття

переглянутого «Керівництва з виконання Конвенції про охорону Всесвітньої спадщини» з'явився єдиний перелік з десяти критеріїв.

Сучасні суспільні виклики, пов'язані зі збереженням довкілля, вимагають від вітчизняної географічної освіти посилення уваги до вивчення природних і культурних об'єктів, внесених до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Втім, аналіз навчально-методичних матеріалів щодо таких об'єктів, якими можуть скористатися вчителі географії при проектуванні уроків, показав, що це питання недостатньо висвітлено і вимагає подальших досліджень.

Варто зазначити, що 12 жовтня 1988 року Україна, ще перебуваючи у складі СРСР, ратифікувала Конвенцію ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Перша українська пам'ятка увійшла до переліку об'єктів Світової спадщини 1990 року на 14-й сесії Комітету Світової спадщини ЮНЕСКО. Надалі список об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО в Україні поповнювався у 1998, 2005, 2007, 2011 та 2013 роках. Крім того, список пам'яток зазнавав змін та розширювався у 2005, 2008, 2011 та 2013 роках.

Список об'єктів Всесвтньої спадщини ЮНЕСКО в Україні станом на 2015 рік налічував 7 найменувань, який приблизно становить 0,68% від загальної кількості об'єктів Світової спадщини у світі (1034 станом на 2015 рік). 4 з 7 українських об'єктів Світової спадщини ЮНЕСКО повністю знаходяться в межах території України: культурні – «Софія Київська – Києво-Печерська лавра» (внесено у 1990 р.), ансамбль історичного центру Львів (внесено у 1998 р.), об'єкт науково-культурної спадщини «Дуга Струве», що включає 4 геодезичні пункти: Баранівка (с. Баранівка, Хмельницька обл.), Катеринівка (с. Катеринівка, Хмельницька обл.), Старонекрасівка (с. Стара Некрасівка, Одеська обл.), Фельштин (с. Гвардійське, Хмельницька обл.) (внесено в 2005 р.) та природний – Одвічні букові ліси Карпат (внесено у 2007 р.). Завдяки цим пам'яткам Україна є учасником престижного клубу 145 країн світу, чиї культурні або природні пам'ятки внесені до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. У той же час відсутність чіткої державної політики відносно охорони культурних та історичних цінностей приводить до занепаду і знищення безцінної спадщини.

На нашу думку доцільно впроваджувати вивчення вище названих об'єктів у шкільному курсі «Географія України». Аналізуючи чинну навчальну програму можемо запропонувати впровадження цього змістового компоненту в межах вивчення наступних тем:

- Вступ. Географічні відомості про територію України в минулому.
- Розділ І. Географічна карта та робота з нею. Топографічні карти.

- Розділ ІІ. Географічний простір України. Україна на політичній карті Європи і світу.
- Розділ ІІІ. Природні ресурси України. Тема 5. Рослинність; Тема 7. Ландшафти України; Тема 8. Природокористування.

Саме при опануванні цих блоків, на нашу думку, доцільно впроваджувати знання з охорони природи та навколишнього середовища. Це можна робити за допомогою таких методичних прийомів: позначення об'єктів номенклатури на контурній карті; підготовка учнями доповідей з тем, що пов'язані з вивченням об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, їх охороною та відновленням; аналіз відеофільмів відповідної тематики; створення учнями електронних презентацій; розв'язання проблемних завдань і запитань; популяризація об'єктів всесвітньої спадщини ЮНЕСКО при проведенні предметних тижнів у школі тощо.

На останок зазначимо – нове покоління українців має долучатися до всесвітньої природоохоронної діяльності, а впровадження природоохоронних знань у зміст шкільної географічної осввти є не забаганкою, а вимогою часу.

* * *

А. Міщенко, студентка ІІ курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)

СЕЛИЩА МІСЬКОГО ТИПУ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В Україні станом на 01.01.2016 рік налічується 885 селищ міського типу, котрі належать до міських поселень [4]. Де-юре такий тип населених пунктів, як елемент адміністративно-територіального устрою, відсутній. Де-факто селища міського типу в Україні є одним з елементів поселенської мережі, хоча їх функції за останні роки значно змінилася. Отже, особливий інтерес становлять реалії та перспективи цих населених пунктів, зокрема, аналіз підходів щодо термінологічного визначення та законодавчої ідентифікації селищ міського типу, обґрунтування критеріїв виділення селищ як окремої категорії міських поселень та визначення їх перспектив у системі адміністративно-територіального устрою України.

Поняття «селище міського типу» з'явилося у 1925 році в результаті постанови «Про загальну назву селищ міського типу». В результаті цих перетворень зникла назва «містечко». Це була не проста заміна термінів, а необґрунтована ліквідація національної форми територіальної організації міського розселення, ефективної в економічному та соціальному аспектах. Важливо зазначити, що містечка, як форма розселення, були поширені та існують дотепер в Білорусі, Литві, Польщі, Чехії, але ліквідовані лише в Україні [3,

с.113].

Відповідно до «Положення про порядок вирішення питань адміністративно-територіального поділу Української УРСР», затверджуваного у 1981 році Президією Верховної Ради УРСР, до категорії селищ міського типу можуть бути віднесені пункти при промислових підприємствах, будовах, залізничних вузлах, гідротехнічних спорудах, підприємствах по виробництву та переробці сільськогосподарської продукції, а також населені пункти, на території яких розташовані вищі та середні спеціальні навчальні заклади, науково-дослідні заклади, санаторії та інші стаціонарні лікувальні та оздоровчі установи, що мають державний житловий фонд, з чисельністю населення понад 2 000 осіб, з яких не менше двох третин складають робітники, службовці та члени їх родин [3, с. 114-115]. Незважаючи на відсутність у Конституції України такого типу населеного пункту, теоретично його можна вважати міським поселенням, яке за функціональним призначенням у загальній системі адміністративно-територіального устрою України посідає проміжне місце між сільським населеним пунктом і містом, але в обліку населення відноситься до міського.

Селище вважається населеним пунктом перехідного типу, оскільки йому притаманні ознаки як сільських (за чисельністю населення, за територіальним розміщенням), так і міських пунктів (за видом економічної діяльності, забезпеченістю інфраструктурою, характером забудівлі). Тож, селище – це населений пункт, що розвивається на базі села в напрямку міст.

Дискусійним є питання та неоднозначні думки про критерії щодо визначення статусу населеного пункту. За часів радянської доби у більшості випадків акцент був зроблений на економічних ознаках (промислових, рекреаційних) і структурі зайнятості населення, що пояснювалося особливим трактуванням пріоритетності економічних чинників в ідеології. Але в сучасних умовах, важливо звернути більшу увагу на роль населених пунктів у системах розселення, на планувальну структуру, історичні передумови. З урахуванням негативних демографічних тенденцій (депопуляція населення, старіння нації), доцільно знизити демографічний поріг для селищ з 2 000 до 1 000 осіб, але при умові підвищення комфортності умов проживання населення. Актуальним є й зниження порога зайнятості населення в несільськогосподарських галузях, враховуючи в сучасних умовах депресивність промислового розвитку багатьох малих міських поселень [1, с. 124].

Демографічний потенціал і зайнятість економічно активного населення в промисловості, рекреаційному господарстві, транспортній галузі лише частково розкриває місце селищ міського типу в

суспільно-географічних співвідношеннях, адже головне функціональне значення цієї категорії поселень полягає у виконанні важливих функцій щодо обслуговування сільської місцевості та зміцнення мережі сільських поселень. Тому в процесі віднесення поселень до даної категорії поселень треба звертати особливу увагу на реальні умови виконання ними центральних функцій щодо прилеглої сільської місцевості чи на перспективні можливості її обслуговування. Здатність селищ міського типу обслуговувати прилеглу сільську місцевість значно залежить від їхнього географічного положення та адміністративного статусу. Велика віддаленість селищ від обласного центру чи міст міжрайонного значення є в багатьох аспектах їхнього соціально-економічного розвитку негативним чинником. Водночас розміщення селищ у межах агломерації створює помітні економічні та соціально-культурні переваги, а в іншому аспекті може обмежувати вплив на інші населені пункти [1, с. 124].

Отже, в системі розселення відбуваються структурні зміни, частіше негативного характеру, необхідно ухвалення нового окремого закону або розроблення відповідних положень про «Адміністративно-територіальний устрій України» щодо категорії селищ міського типу. Було б досить логічно селища міського типу залишити в категорії міських поселень через наданням їм нової назви – містечко. Враховуючи все вище сказане та досвід країн-сусідів, можна запропонувати таке визначення селища міського типу: селище міського типу (селище, містечко) – це мале міське поселення людністю не менше 1 000 осіб, що має відповідну вуличну забудову і переважно вже сформовані міські традиції, на території якого розташовані промислові, транспортні чи рекреаційні об'єкти, де працює не менше третини зайнятого населення, є адміністративні установи чи об'єкти соціально-культурної інфраструктури, що забезпечують обслуговування прилеглих сільських населених пунктів. В сучасних умовах селища міського типу (містечка) повинні стати головним типом поселень, що концентруватиме населення в сільській місцевості, сприятиме її розвитку. При будь-яких реформуваннях адміністративно-територіального устрою важливим є вирішенням питань формування місцевих бюджетів, наданні самостійності у розподілі фінансових ресурсів.

Література

1. Вісник Львівського Університету. Серія географічна. 2009. – Вип. 36. – С. 122–126.
2. Губань В. Міські населені пункти як адміністративно-територіальні одиниці [Електронний ресурс] / В. Губань. – Режим доступу http://www.justinian.com.ua/article.php?id=3041.
3. Доценко А.І. Територіальна організація розселення (теорія та

практика) / А.І. Доценко. – К.: НАН України, РВПС України, К.: «Фенікс», 2010. – 536 с.
4. Населення України за 2016 рік : демографічний щорічник (на 1 січня 2016 р.) [Електронний ресурс]. – К. : Державна служба статистики України. – Режим доступу : http://ukrstat.gov.ua

* * *

М. Погрібняк, студент II курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПРОБЛЕМИ ВИМІРУ ВНУТРІШНЬО-РЕГІОНАЛЬНИХ ВІДМІННОСТЕЙ ЯКОСТІ ЖИТТЯ НАСЕЛЕННЯ

Вчені по всьому Світу вже не один десяток років намагаються знайти інтегральний показник, котрий би найповніше показав реальний соціально-економічний, політичний, культурний стан суспільства, відносно різних сторін його життєдіяльності. Але ще досі вчені не дійшли консенсусу щодо того, чи цей показник повинен бути узагальненим, чи це повинна бути система показників, проте загальновизнано, що кінцевою метою соціально-економічного розвитку будь-якого регіону є підвищення якості життя місцевого населення.

Дана проблема є міжпредметною за сутністю, тому в Україні нею займалися науковці різних галузей знань – філософи, соціологи, економісти, географи, медики. Зокрема, такі вчені як Танчер В.В. розкрив соціологічний аспект, Рибак Г.І – методологічні проблеми виміру, Красномовець В.А. практичне застосування, Когатько В.Л. – методологію розрахунку, Мокрецов С.Є. – теоретичні засади. Найбільш ґрунтовно географічні аспекти проблематики якості життя населення розкриті в працях і публікаціях Гукалової І.В. На її думку, якість життя населення (ЯЖН) – це категорія, що характеризує умови життєдіяльності та розвитку населення у конкретному середовищі з точки зору його здатності забезпечувати відновлення і збалансований розвиток суспільства.

Оскільки дане поняття є широким і міжпредметним за своєю сутністю, метою нашої роботи є визначення й доцільне обґрунтування показників, котрі найповніше, на нашу думку, розкрили б поняття «Якість життя населення» та дозволили б оцінити його відмінності у внутрішньо-регіональному вимірі на прикладі населення Полтавської обл.

Якість життя населення є інтегральним показником, отже складається, в свою чергу, з інших похідних показників як індикаторів. Після опрацювання літератури, нами було виділено 6 похідних

показників, котрі, на нашу думку, найповніше розкривають різнобічність і глибину поняття «Якість життя населення»: здоров'я, освіченість, трудове життя, купівельна спроможність, дозвілля і безпека населення.

Отож, першим показником є здоров'я населення. Щоб жити, працювати, досягати успіхів, людина повинна бути здоровою, захищати себе. Здоров'я є основною умовою самореалізації, а також найважливішою складовою особистого інтересу сучасної людини, оскільки навіть часткова його відсутність може стати перешкодою до здійснення мрій та життєвих планів.

За визначенням Всесвітньої Організації Охорони Здоров'я (ВООЗ) здоров'я – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність захворювань. Тому переоцінити важливість даного показника неможливо. Слід розуміти, що здоров'я людини залежить від багатьох чинників, тому щоб об'єктивно оцінити даний показник, ми виділили такі критерії, як кількість осіб на одного лікаря, кількість осіб на одне місце в лікарні та очікувана тривалість життя населення як узагальнюючий індикатор стану його здоров'я. На нашу думку, це допоможе в цілому показати загальний стан здоров'я населення в районах Полтавської області.

Наступним показником є освіченість населення. Даний критерій, за наявності здоров'я, є рушійною силою для людини, як індивіда, в процесах життєдіяльності. Також слід вказати, що від освіченості населення залежать всі наступні показники. За критерії ми взяли кількість та наповнюваність навчальних закладів всіх рангів, та кількість дітей від 6 до 18 років за статевовіковою пірамідою населення, які припадають на одного вчителя. Ми вважаємо, це повною мірою дозволить оцінити освіченість населення районів Полтавщини.

Третім показником є трудове життя населення. Сюди ми включили середню заробітну плату, середній борг по заробітній платі та наявність робочих місць на одну особу. Це дозволить визначити середнє матеріальне становище жителя кожного з районів. Для прикладу, за даними Головного управління статистики у Полтавській області, найбільша заборгованість по заробітній платі у період з січня по вересень місяць 2016 року зафіксована у м. Полтава і становить 11 426 400 грн. Це 38,42% від загальної кількості боргу. А в таких районах, як Великобагачанський Котелевський, Пирятинський заборгованість зовсім відсутня Також завдяки цьому ми зможемо оцінити купівельну спроможність населення, котра є наступним показником нашого дослідження. Його сутність полягає у створенні мінімального споживчого кошика, враховуючи як середню заробітну плату в кожному з районів, так і середню пенсію, що є важливим для

об'єктивності даного дослідження. Даний показник дозволить оцінити наскільки задовольняються першочергові потреби населення районів Полтавщини.

Ще одним показником є дозвілля населення. Тут ми врахували загальну кількість місць відпочинку в кожному з районів. Це допомогло нам визначити в котрих районах Полтавської області населення може доцільніше й ефективніше провести свій вільний час для відпочинку.

Останнім важливим складовим показником ЯЖН є безпека населення. Для того, щоб всі інші показники були високими, високим повинен бути саме цей показник, адже безпечне існування є міцним фундаментом для міцного здоров'я та, як наслідок, для якісного, матеріально забезпеченого життя. Нами буде враховано кількість злочинів в кожному з районів і кількість розкритих злочинів, а також вирахуваний індекс розкриття злочинів. Для прикладу, стати жертвою злочину найбільш вірогідно у м. Полтава, де їх було скоєно за період із січня по вересень 2016 року аж 5573. Це трішки більше, ніж четверта частина всіх злочинів (28,58%). Найменше злочинів скоєно у Чорнухинському районі, всього 105, що на 2 менше, ніж за аналогічний період минулого року.

Підводячи підсумок, зазначимо, що вказані в дослідженні показники в повній мірі не покажуть якість життя того, чи іншого району Полтавщини, але можуть показати загальні аспекти і дати відповідь на питання який з районів має найвищу якість життя і як це впливає на міграційну активність населення.

* * *

М. Попова, студентка групи Нз-6
(наук. кер. – доц. Єрмаков В.В.)

СУЧАСНА ГАЛУЗЕВА І ТЕРИТОРІАЛЬНА СТРУКТУРА ПРОМИСЛОВОСТІ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Полтавщина належить до областей України з середнім рівнем розвитку промислового виробництва, а більшість її сучасних галузей виникла у післявоєнний період. Це такі галузі, як нафто – і газовидобувна, залізорудна, автомобілебудування, приладобудування, електротехнічна промисловість та інші.

Полтавщина має розвинений промисловий комплекс, представлений більш як 4200 підприємств і організацій, що займаються промисловим виробництвом, який формує близько 43% валової доданої вартості регіону та забезпечує 80% експорту товарів.

У галузевій структурі промисловості провідними є паливна, харчова промисловість, машинобудування і металообробка.

Основними паливно-енергетичними ресурсами області виступають нафта (достатньо високоякісна), газоконденсат і природний газ.

До підприємств паливної промисловості області відносяться такі крупні підприємства, як нафтогазовидобувне управління "Полтаванефтогаз" і ВАТ "Укрнафта", газопромислове управління "Полтавагазвидобуток". Полтавська область також має потужну гірничодобувну промисловість, яку представляє ВАТ "Полтавський гірничо-збагачувальний комбінат".

Найбільшою галуззю машинобудування Полтавщини виступає транспортне машинобудування, на яке припадає більше 50% продукції всього машинобудування.

Харчова промисловість області представлена м'ясною, молокопереробною, цукровою, хлібопекарською, кондитерської, плодоовочеконсервною, спиртовою і лікеро-горілчаною, пивоварною, масложировою промисловістю, виробництвом безалкогольних напоїв. Харчова промисловість Полтавщини – це потужний промисловий сектор, який є одним із стратегічних напрямків в забезпеченні продовольчої безпеки як для області, так і України.

Низкою крупних підприємств представлена легка та медична промисловість. У текстильному виробництві, виробництві одягу, шкіри, виробів зі шкіри та інших матеріалів порівняно з січнем–вереснем 2015р. виробництво продукції збільшилось на 14,0%.

За даними Головного управління статистики у Полтавській області за січень-серпень 2016р. реалізовано промислової продукції (товарів, послуг) на 75804,9 млн. грн, з неї продукції добувної та переробної промисловості – на 69012,4 млн. грн. У структурі реалізації понад 60% припадало на добувну промисловість і розроблення кар'єрів та виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів.

Підприємства різних галузей господарства по-різному розташовані на території одне щодо іншого, відносно населених пунктів, своїх сировинно-ресурсних баз тощо.

Територіальна структура промисловості області сформувалася під впливом природних, історичних та соціально-економічних факторів і тісно пов'язана з розселенням, транспортною мережею, а також особливостями природного середовища, його природно-ресурсним потенціалом. Серед природних факторів найбільш важливими є матеріально-сировинні і сільськогосподарські ресурси. Але вирішальне значення в розвитку промислового комплексу області і формування елементів його територіальної структури відіграли соціально-економічні фактори.

Переважна більшість підприємств обробної промисловості розміщені в населених пунктах і утворюють такі елементи територіальної структури, як промисловий пункт (одне підприємство), промисловий центр –

населений пункт з кількома мало пов'язаними підприємствами, промисловий (господарський) вузол – місто або група близько розташованих міст з великою кількістю взаємозв'язаних підприємств.

На території області існують 4 промислових вузли, 2 спеціалізованих галузевих підрайони і 39 галузевих і багатогалузевих центрів. Основні елементи територіальної структури промисловості області – Кременчуцький та Полтавський великі промислові вузли, які виробляють до 75% товарної промислової продукції. Крім того виділяються Лубенський середній промисловий вузол, Лохвицько-Червонозаводський невеликий промисловий вузол, багатогалузеві і галузеві промислові центри, малі та дрібні промислові центри. Серед них найбільш перспективними промисловими центрами області слід вважати Миргород, Карлівку, Гадяч та Пирятин.

Література

1. Барабаш В.И. Специализация и комплексное развитие хозяйства Полтавской области. – Автореф. дисс… канд. екон. наук. – К., 1972. – 26 с.
2. Булава Л.М. Географія Полтавської області / Л.М.Булава. – Підручник для учнів 8-9 класів. – Полтава: ПОІПОПП, 1999. – 56 с.
3. Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний режим] – Режим доступу: http://www.adm-pl.gov.ua/
4. Кушнір Л.М. Питання комплексного розвитку господарства Полтавської області: автореферат на здобуття наукового ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна і соціальна географія» / Л.М. Кушнір. – К.: Київський Національний університет ім. Тараса Шевченка , 1998. – 20 с.
5. Місцевий та регіональний розвиток в Україні: Досвід Полтавщини / Київський Центр Ін-ту Схід-Захід; За ред. С. Максименка. - К.: Міленіум, 2001. – 286 с.
6. Полтавська область: Географічний атлас: Моя мала Батьківщина. Відп. Ред. Т.В. Погурельська. – К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2004. – 20 с.
7. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / [Аліман М.В., Андрієнко В. В., Булава Л. М. та ін.] ; за ред. К. О. Маца. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – Полтава : Полтавський літератор, 1998. – 336 с.
8. Полтавщина: Енциклопедичний довідник (за ред. А.В.Кудрицького). – К.: Вид-во УЕ, 1992. – 1024 с.
9. Статистичний щорічник Полтавської області за 2009 рік / Держкомстат України. – Полтава: Полтавське обласне управління статистики, 2010. – Частина 1. – 476 с.

* * *

Р. Романчук, студент III курсу
(наук. кер. – доц. Федій О.А.)

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ В РОЗРІЗІ ДЕМОГРАФІЧНОЇ ПРОБЛЕМИ

Сучасна демографічна ситуація в Полтавській області, як і в цілому в Україні, склалася під впливом історичного розвитку території, природного та механічного руху населення. Характеризуючи демографічну ситуацію регіону необхідно зазначити, що чисельність наявного населення області постійно зменшується: 1989 рік – 1754,2 тис. осіб; 2001 рік – 1652,2 тис. осіб; 2007 рік – 1540,5 тис. осіб; 2016 рік – 1426,8 тис. осіб [1; 3]. Нині у Полтавській області проживає 3,3% населення України. За кількістю населення Полтавщина займає 12 місце в Україні.

Демографічна ситуація в Полтавській області характеризується як кризова. Депопуляція супроводжується істотним погіршенням стану здоров'я, зниженням середньої очікуваної тривалості життя населення. Основними причинами, які зумовлюють природне скорочення населення Полтавської області є:

- культурно-ментальні, що проявляються в дотриманні певної тенденції щодо кількості народження дітей, віку вступу до шлюбу, зайнятості жінок тощо;
- соціально-економічні, що проявляються в низькому рівні доходів населення у поєднанні з європейськими стандартами життя та утримання дитини;
- екологічні, що проявляються через високий рівень захворюваності населення в результаті забруднення навколишнього середовища різними видами шкідливих речовин.

Важливим для Полтавщини є вивчення впливу забруднення довкілля на інтенсивність розповсюдження злоякісних новоутворень. За статистичними даними, Полтавська область входить в першу трійку областей за рівнем поширення цих захворювань. Найбільший рівень злоякісних новоутворень спостерігається в Новосанжарському, Кременчуцькому та Лохвицькому районах [1].

В даний час Полтавщина переживає найглибшу за всю історію демографічну кризу. 25 років поспіль чисельність померлих перевищує чисельність народжених [3; 4]. Спостерігається певне зростання смертності на фоні дуже низького показника народжуваності.

В 2016 році жителі пенсійного віку складали 32,0% населення області, діти і підлітки – лише 14,6%. Населення працездатного віку – 59,0%. У статевій структурі населення переважають жінки – 53,98% (2016 р.). Чоловіки складають 46,02% жителів області [3; 4].

Аналіз демографічних проблем в Полтавській області в цілому свідчить, що для ефективного і результативного впливу на ситуацію

необхідно застосовувати принцип комплексного підходу на основі конкретизації заходів державної політики. Її основне завдання – змінити негативні передумови розвитку демографічних процесів за основними напрямками впливу на позитивну ситуацію: економічні, соціальні, екологічні, медичні.

На обласному та районному рівнях в сучасних умовах обмеженості фінансових та економічних можливостей прямого впливу на демографічні процеси найбільш доцільним є перегляд існуючих заходів держави та перехід до реалізації принципово нової концепції адресної допомоги, розробки системи заходів щодо поліпшення ситуації для конкретних районів, міст з врахуванням можливостей державного та місцевих бюджетів. В сучасних умовах необхідно забезпечити збереження виплати допомоги при народженні дитини, що на сьогодні є одним із засобів ефективного безпосереднього впливу на динаміку народжуваності. Паралельно забезпечити розробку концепції переходу до заміни даного інструменту системою заходів щодо адресної допомоги сім'ям з дітьми, підвищення їх соціальної захищеності, поліпшення умов життя, виховання, освіти дітей.

В області вже діють програми щодо подолання демографічної кризи, які потрібно підтримувати та розвивати. Полтавський міський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді проводить активну роботу щодо стимулювання народжуваності в місті та районах. Так, кілька років поспіль впроваджує просвітницьку програму «Бажані діти в бажаний час», мета якої формування відповідального ставлення до планування сім'ї та усвідомленого батьківства у підлітків і молоді [2].

Література

1. Население Полтавской области продолжает резко сокращаться, [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.koms.com.ua/население-полтавской-области-продол/
2. Соціальні працівники продовжують впроваджувати проект «Бажані діти в бажаний час», Полтавська міська рада [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rada-poltava.gov.ua/news/7982808/
3. Чисельність населення Полтавської області, Головне управління статистики у Полтавській області [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.pl.ukrstat.gov.ua/
4. Яворська В.В. Геодемографічні процеси: Методологічні і методичні проблеми: Монографія / В.В. Яворська. – Одеса: Астропринт, 2007. – 208 с.

* * *

Є. Титар, студент групи Нз-6
(наук. кер. – доц. Єрмаков В.В.)

ГЕОГРАФІЧНІ АСПЕКТИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АДМІНІСТРАТИВНИХ РАЙОНАХ ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Туризм та екскурсії – одна із найпопулярніших форм відпочинку населення.

Сфера туризму виконує важливу роль в економіці країни та справляє відчутний вплив на світове господарство: розвиває національні економіки та економіки інтеграційних об'єднань, сприяє формуванню іміджу регіону, дозволяє загострити увагу на проблемах розвитку суспільства. У наукових колах триває дискусія щодо дефініції поняття «інфраструктура туризму». Головним чинником ефективного використання рекреаційних ресурсів є наявність в межах туристичних дестинацій туристичної інфраструктури. Незважаючи на значну кількість праць, пов'язаних з розвитком туристичної інфраструктури, сьогодні немає єдиного прийнятного для науковців та прак- тиків туристичної галузі її визначення. В науковій літературі інфраструктуру туризму розглядають з позиції її функціональності, з позиції її складу, тобто які галузі входять до складу інфраструктури туризму. Третя позиція є більш узагальнюючою. Ми будемо дотримуватися більш загального визначення, розглядаючи інфраструктуру туризму як систему організацій й інституцій, діяльність яких спрямована на надання туристичних послуг з метою збалансування інтересів суб'єктів туристичного ринку згідно з чинним законодавством. Головною метою власне туристичної інфраструктури є ліквідація дисбалансу відносин на туристичному ринку (Дружиніна В.В., Залуніна О.М., 2015).

Туристичну інфраструктуру можна класифікувати за різними ознаками: за територіальною приналежністю виділяють міжнародну, національну, регіональну, міську інфраструктуру; за сферою застосування розрізняють соціальну, інформаційну, виробничу, ринкову, інноваційну, екологічну, інституційну. За критерієм фактора часу виокремлюють: синхронну, випереджальну, запізнювальну інфраструктуру (А.В. Вершицкий, Е.Р. Вершицкая).

Розвиток інфраструктури туризму безпосередньо залежить від особливостей розвитку Полтавського регіону, який має значні природні, історичні та культурні ресурси, а також сприятливу для розвитку туризму розгалужену транспортну мережу, розвиток різних видів туризму та високий рівень підготовки кадрів, що підтверджується значним відсотком населення з вищою освітою (хоча підготовка кадрів за туристичним напрямом почалась достатньо

недавно). При цьому туристична інфраструктура регіону загалом знаходиться у фазі формування.

Предметом нашої уваги був один із видів туристичної інфраструктури, а саме інформаційна інфраструктура в розрізі адміністративних районів Полтавської області та аналіз її стану. Важливість цієї складової туристичної інфраструктури визначається можливістю вільного доступу потенційного споживача туристичних послуг до пропонованого туристичного продукту.

На основі наших досліджень ми здійснили групування районів Полтавської області за рівнем інформаційної забезпеченості туристичної діяльності. В якості критеріїв групування ми обрали наступні: наявність відповідної інформаційної складової (відповідний тематичний сайт), ступінь наповнення контенту різноманітним і актуальним матеріалом та ступінь оновлення інформації та матеріалів сайтів.

На основі проведеного аналізу стану інформаційної забезпеченості інтернет-простору для потреб розвитку туризму на Полтавщині нами було здійснено групування районів області у три головні групи: а) достатньо забезпечені; б) частково забезпечені; в) недостатньо забезпечені.

До групи відносно забезпечених інформаційною туристською інфраструктурою належать лише 4 райони (Полтавський, Кременчуцький, Гадяцький, Великобагачанський і Шишацький). Решта районів області мають частковий або недостаній рівень забезпеченості. Причому, до останньої групи потрапили такі райони, які традиційно мають підвищений потенціал туристичних ресурсів: Новосанжарський і Диканський. Це свідчить про необхідність прийняття заходів по удосконаленню зазначеної складової туристичної інфраструктури в межах таких районів.

Слід відзначити, що можливості для розвитку туристичної і екскурсійної діяльності в області далеко не вичерпані. Полтавщина має багато мальовничих місць відпочинку, історичних пам'яток та інших визначних місць, здатних привернути увагу туристів не лише своєї області, а й інших областей України, а також туристів зарубіжних країн. Але для цього необхідною умовою є удосконалення туристичної інфраструктури і зокрема, інформаційної складової щодо туристичного продукту області.

* * *

С. Попельнюх, студент V курсу
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)

ОЦІНКА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО ТУРИЗМУ ЗА ПУБЛІКАЦІЯМИ ВСЕСВІТНЬОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) – міжурядова організація, до якої нині входить 157 країн, 6 територій, два постійних спостерігача і більше 480 членів, що приєдналися (туристичні фірми приватного сектору, навчальні заклади, туристичні асоціації, авіакомпанії, міжнародні організації та ін.). Історія створення ЮНВТО починається з 1925 р. в рамках діяльності Ліги націй, яка зробила першу спробу дати офіційне визначення поняття «турист». Штаб-квартира ЮНВТО знаходиться в Мадриді (Іспанія). Україна вступила до складу Всесвітньої туристичної організації у жовтні 1997 р. на дванадцятій сесії Генеральної Асамблеї ЮНВТО (Стамбул, Туреччина), коли стала дійсним членом Організації. В рамках діяльності ЮНВТО функціонують п'ять регіональних комісій: по Європі, Африці, Америці, Близького Сходу, Азії та району Тихого океану.

Щорічні звіти ЮНВТО є важливим і достовірним джерелом статистичної інформації про сучасний стан розвитку туристичної галузі світу загалом та в розрізі окремих країн і регіонів. В них зазначено, що міжнародний туризм є драйвером соціально-економічного прогресу за рахунок створення робочих місць і підприємств, доходів від експорту, а також розвитку інфраструктури. Нами проаналізовані статистичні показники за останні двадцять п'ять років (рис. 1), які показують практично безперебійне їх зростання. Так міжнародні туристські прибуття в світі зросли з 25 мільйонів у 1950 році до 1 млрд. 186 млн. осіб за підсумками 2015 року, в той час як надходження від міжнародного туризму зросли від 2 млрд. доларів США до 1 трлн. 260 млрд. доларів США. Як видно з графіку провідною тенденцією XXI століття є випереджаюче зростання доходів над зростанням обсягів туристських прибуттів, що свідчить про нову інтенсивну фазу розвитку світового туризму, яка супроводжується зростанням якості, різноманіття та вартості туристичних послуг.

В звітах ЮНВТО простежується незмінна тенденція до росту туризму у світі, при цьому найбільш відвідуваним регіоном залишається Європа. У 2015 році її відвідало 607,7 млн. туристів, що на 6% більше ніж у попередньому році і становить 52 % від світового показника. Україна за 2015 рік отримала лише дещо більше 1 мільйона доларів від іноземних відвідувачів. Це пояснюється тим, що Україна втрачає туристичну привабливість за рахунок політичних подій які

відбуваються в останні три роки, серед яких анексія АР Крим та військові дії на сході України.

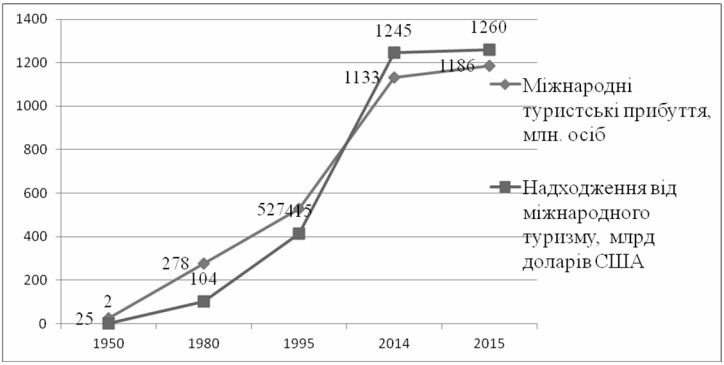

Отже, ЮНВТО є провідною міжнародною організацією в галузі туризму, важливим джерелом знань про ринок туристичних послуг, інструментом розробки політики в галузі туризму, сприяє туристській освіті і професійній підготовці.

* * *

А. Мелконян, студентка V курсу
(наук. кер. – доц. Вішнікіна Л.П.)

КОМПЕТЕНТНІСНО-ОРІЄНТОВАНІ ЗАВДАННЯ У НАВЧАННІ ГЕОГРАФІЇ

На сучасному етапі освіта дотримується нових концептуальних підвалин, що засновані на компетентнісному підході. Такий підхід, перш за все, полягає у спрямуванні навчально-виховного процесу на досягнення компетентнісного результату, зорієнтованого на розв'язання учнями життєвих проблем та їхній адаптації до доволі складних суспільних умов сьогодення.

Основними категоріями компетентнісного навчання географії є ключова, міжпредметна та предметна географічна компетентність учнів. Сучасний урок географії безпосередньо спрямовується на формування предметної географічної компетентності, яка визначається здатністю учня до застосування географічних знань, вмінь і навичок, емоційно-ціннісних установок і ставлень географічного спрямування задля вирішування життєвих завдань. Наразі з метою визначення рівня сформованості предметної географічної компетентності учнів використовуються компетентнісно-орієнтовані завдання (КОЗ).

Аналіз педагогічної літератури показав, що наразі ведеться

активна робота з обґрунтування теоретичних засад та розробки методики застосування завдань компетентістного спрямування. Найбільш активні розвідки з питань перевірки та оцінювання навчальних досягнень школярів і студентів за допомогою компетентнісно-орієнтованих завдань здійснено у царині дидактики математики, інформатики та фізики. До розробки окресленого питання залучалися О. Кривонос, Ю. Лис, Н. Морзе, Л. Павлова, С. Пінженіна, О. Харитонова та інші. Проблема проектування та застосування компетентнісно-орієнтованих завдань у процесі навчання географії наразі є актуальною і вимагає подальших ґрунтовних досліджень.

У вітчизняному освітньому просторі КОЗ розглядають як комплексні задачі прикладного характеру, для розв'язання яких обов'язковим є застосування школярами і студентами сучасних засобів навчання, надання їм учителями і викладачами різнорівневої допомоги та критеріїв оцінювання як кінцевого результату, так і способів його отримання.

КОЗ з географії спрямовані на виконання стандартних і/або нестандартних завдань, що передбачають знаходження виконавцем способу вирішення з обов'язковим використанням географічних знань, вмінь та сформованих раніше науково-ціннісних установок. Такі завдання відрізняються від традиційних певними ознаками:

1) обов'язкова вмотивованість виконання завдання та акцентування на значущості результату, який потрібно отримати;

2) умови завдання мають бути сформульовані як сюжет, ситуація чи проблема, задля вирішення яких необхідно застосовувати географічні знання, на які немає прямої вказівки у тексті завдання;

3) географічна інформація у завданнях може бути представлена у різній формі (текст, малюнки, таблиці, схеми, діаграми, карти тощо);

4) в умовах завдання можуть бути зайві відомості чи такі, які призводять до певного протиріччя, що визначає потребу ретельно аналізувати зміст завдання;

5) прямо чи приховано вказується на сферу застосування результатів вирішення завдання.

Нами були розроблені компететнісно-орієнтовані завдання, які відповідають вищезазначеним вимогам. Зокрема, відповідно до другої вимоги розроблено завдання для 7-го класу:

Уявіть собі, що Ви очолюєте експедицію до Африки, і Вам потрібно вивчити природні особливості , пов’язані з материком, щоб описати потім у своїй книзі. Запрошую Вас взяти участь в експедиції і виконати наступні завдання.

1. *(0.5 балів)* Щоб Ваша експедиція рухалася в правильному напрямку, і правильно визначила своє місцезнаходження, пропоную географічні координати 1 з головних об’єктів материка (37° пн. ш.;

9° сх. д.).

А. Мис Рас-Енгела; В. Мис Голковий;

Б. Місто Каїр; Г. Три Крапки.

Третій вимозі до проектування КОЗ відповідають наступні завдання для 8-го та 6-го класу:

1. (*3 бали*). Установіть відповідність між елементами водного режиму і їхніми характеристиками.

Елементи водного режиму	Характеристика
1. Повінь	**А** Тривале зниження рівня води та зменшення об'єму стоку річок
2. Паводок	**Б** Тривале підвищення рівня річок та об'єму стоку в певну пору року
3. Межень	**В** Короткочасні суттєві підвищення рівня води після дощів або зимових відлиг.

2. *(2 бали)* Установіть відповідність між буквами на малюнку та відповідними елементами внутрішньої будови Землі :

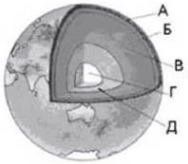

1 мантія
2 земна кора
3 астеносфера
4 внутрішнє ядро
5 зовнішнє ядро.

Насамкінець варто зазначити, що проектування КОЗ є посильною задачею для вчителів географії і мають широко впроваджуватись у їхню практичну діяльність. Адже такі завдання спрямовано, по-перше, на підвищення ефективності навчання географії, по-друге, на вирішення життєвих задач і проблем учнів.

* * *

О. Мінутіна, магістрантка
(наук. кер. – доц. Япринець Т.С.)

АКТУАЛЬНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗНАНЬ ТА ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ У ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ГЕОГРАФІЇ

На земній кулі не залишилось жодного природного комплексу, не зміненого людиною. Проблема взаємовідносин між суспільством і навколишнім середовищем – найголовніше питання сучасної

соціальної екології.

Екологія – учення про взаємовідносини рослинності й тваринного світу із середовищем. Як же берегти і охороняти це навколишнє середовище? Поставлене завдання може бути вирішене лише за однієї умови – всі люди зобов′язані глибоко оволодіти комплексною інтегральною наукою про довкілля.

Екологічні проблеми потрібно вирішувати шляхом раціонального природокористування та охорони природи. Для цього потрібно сформувати екологічне мислення людей.

Політика будь-якої держави бере активну роль у вихованні нового покоління і має ставити екологічну освіту в одне з головних завдань. І звісно, через освітні програми дошкільних, загальноосвітніх, а також вищих навчальних закладів.

Географії належить одне з провідних місць у справі природоохоронної освіти учнів. Вчитель географії має можливість найбільш повно показати учням загальний зв′язок природних явищ, цілісність географічної оболонки, розкрити складність і протир іччя взаємодії природи і суспільства, розглянути широкий комплекс проблем охорони природи.

Зараз перед школою постають складні завдання формувати переконання у необхідності раціонального природокористування та охорони природи. Сформувати поняття про екологічні наслідки природокористування, навчити учнів визначати закономірні взаємозв′язки між видами господарської діяльності, видами забруднень та їхнім вливом на природні комплекси. Розвивати екологічне мислення, вміння аналізувати та шукати шляхи вирі-шення екологічних проблем.

Географічна наука найбільш підготовлена до того, щоб узяти на себе роль у формуванні екологічної культури. Школа відкриває неабиякі можливості для цього, бо саме тут закладаються підвалини інтелекту, структура мислення, а природна допитливість дітей та щирий інтерес до оточення створюють надзвичайно сприятливі умови для екологічного виховання.

Курс географії розглядає екологічні проблеми на трьох рівнях: глобальному, регіональному, та краєзнавчому.

На уроках доцільно, також, приділити увагу природохоронним територіям. Наприклад тим, що належать до спадщини ЮНЕСКО, а також тим, які знаходяться на Батьківщині. Поняття про Червону книгу, про тварин, які зникають, про заповідну справу, про те, яке значення має розуміння проблеми.

Отже, щоб вирішувати глобальні проблеми, а також, екологічну проблему на міждержавному рівні необхідно виховувати екологічно освічену молодь. Навчання екології має бути активним, цікавим,

раціональним, максимально наближеним до життя. Основи екологічної культури закладаються в процесі навчально- виховної та позаурочної роботи, які знаходять відображення в основних видах діяльності школярів – навчанні, праці, грі.

* * *

І. Тимченко, магістрантка
(наук. кер. – доц. Шуканова А.А.)

ЗМІСТОВИЙ КОМПОНЕНТ КРАЇНОЗНАВЧИХ ЗНАНЬ В ШКІЛЬНИХ КУРСАХ ГЕОГРАФІЇ

«Географічне країнознавство» – це фундаментальна комплексна дисципліна, яка вивчає соціально-економічні, соціокультурні, політичні та правові особливості окремих регіонів і країн світу. Її вивчення передбачає опанування значним масивом фактичних відомостей про країни світу, їх географічне розташування, адміністративний та політичний устрій, економіку тощо. Оскільки країнознавство є динамічною структурою, що перебуває у постійному розвитку та трансформації, а також через великий об'єм країнознавчих даних, виникає гостра потреба у розгляді змістового компоненту країнознавчих знань у шкільному курсі географії.

Вперше з країнознавством учні знайомляться на уроках географії у 7-му класі, згодом, знання поглиблюються та систематизуються у 10-му. Існують також додаткові країнознавчі курси для класів суспільно-гуманітарного профілю. Метою курсів є формування в учнів наукового світогляду, інтелектуального розвитку, загальнолюдської культури, а також виховання поваги до матеріальних і духовних надбань іншої держави.

У курсі «Географія материків і океанів» (7-й клас) основну увагу зосереджено на вивченні фізико-географічних умов материків і океанів як цілісних природних систем. Проте учні також звертаються до країнознавства у процесі роботи із політичною картою світу. У програмі за 2004 рік було посилено українознавчу спрямованість курсу 7-го класу, тобто вивчення територій та об'єктів здійснюється з урахуванням їх зв'язків з Україною, із пріоритетами нашої держави, що значно розширює загальнокультурну компетентність учнів.

Курс «Економічна і соціальна географія світу» (10-й клас) завершує базову географічну освіту школярів. У ньому поєднується загальна економічна географія з економіко-географічним країнознавством. Основна мета курсу – продовжити, а для більшості учнів завершити формування знань про географічну картину світу, які спираються на положення теорії взаємодії суспільства і природи, відтворення і розміщення населення, світового господарства та

географічного поділу праці, на розкриття глобальних та регіональних явищ і процесів. Для класів суспільно-гуманітарного профілю пропонується окремий курс «Країнознавство».

Відповідно до Державного стандарту, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1392, географія, що включає в себе країнознавство, залишається у групі предметів освітньої галузі «Природознавство». Метою освітньої галузі «Природознавство» є формування в учнів природничо-наукової компетентності як базової та відповідних предметних компетентностей як обов'язкової складової загальної культури особистості і розвитку її творчого потенціалу.

Навчальна програма з географії для 10 класу допрацьована та затверджена наказом МОН України від 14.07.2016 № 826. Структура і зміст програми з географії базуються на принципах неперервності й наступності шкільної географічної освіти, її інтеграції на основі внутрішньопредметних зв'язків, гуманізації, гуманітаризації, диференціації навчального матеріалу залежно від вікових можливостей учнів, практичної спрямованості. При вивченні країн та регіонів світу, учні мають опанувати змістовий компонент країнознавчих знань, тобто засвоїти ряд теоретичних знань, до яких відносяться терміни і поняття, знання типових планів характеристики країн та регіонів світу, статистичні дані, та ін. При цьому, на жаль, зважаючи на значний обсяг матеріалу, що охоплює знання в сфері фізичної, економічної, соціальної, політичної географії, багато важливих понять і закономірностей сучасного країнознавства залишились для учнів не розкритими, що створює труднощі в розумінні процесів взаємодії природи і суспільства, усвідомленні законів та закономірностей розвитку окремих країн і регіонів світу.

Тому, на нашу думку, наступний напрямок роботи полягає у дослідженні процесу формування системи країнознавчих понять в учнів на уроках географії у школі, що буде сприяти тому, що протягом навчання в основній школі вони будуть оперувати знаннями, які створять у них уявлення про географічну картину світу.

Отже, країнознавство – змістова площина в курсі економічної і соціальної географії світу, але країнознавчі знання формуються і в курсах фізичної географії основної школи. Також «Країнознавство» існує як окремий навчальний курс в старшій школі, що вивчає комплексно країни, їх райони, синтезуючи різнорідні дані про географію і екологію, про природу, населення, господарство, економіку, історію, культуру і соціально-політичну організацію окремих країн і регіонів світу.

* * *

В. Нечитайло, член гуртка
«Географічне краєзнавство» при ПОЦТКУМ
(наук. кер. – методист ПОЦТКУМ, доц. Кушнір Л.М.)

ІСТОРИКО-ГЕОГРАФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СЕЛА РОЗСОШЕНЦІ

В умовах поглиблення глобалізаційно-інтеграційних процесів посилюється протиріччя між поступовим подоланням відособленості сільських територій від міських та зростанням розбіжностей в їх соціально-економічному розвитку. На функціонування цих підсистем суспільства впливають чинники, пов'язані з ефективним господарським освоєнням території, використанням її природно-ресурсного потенціалу, структурним перерозподілом робочої сили за сферами зайнятості та галузями суспільного господарства, переміщенням населення в межах систем розселення.

Село – середовище задоволення потреб людини, суспільства. Як просторова форма життєдіяльності, воно поєднує природно-ресурсну (земельні, водні, лісові, енергетичні, трудові та ін. ресурси), техногенну (сукупність установ, підприємств, закладів, місць прикладання праці і місць відпочинку), соціальну (населення) складові, які слугують безпосередньому задоволенню людських потреб.

Село Розсóшенці (географічні координати 49°32′28″ пн. ш., 34°30′14″ сх. д.) розташоване в Полтавському районі, Полтавської області. Має площу 174,8 га. Вважається передмістям Полтави та належить до Щербанівської сільської ради, як і села Щербані, Гора, Горбанівка, Нижні Млини, Шмиглі, Тютюнники. На півночі межує з містом Полтавою, на північному сході – з селом Нижні Млини, на сході – з селом Гора, на півдні – з селами Щербані, Малий Тростянець та Великий Тростянець, на південному заході – з селами Мачухи та Судіївка, на північному заході – з селами Горбанівка та Мильці.

Територія села Розсошенці, як складова Полтавської області належить до територій, які були заселені ще за часів давнього кам'яного віку – палеоліту, який датують від 40 до 8 тисяч років тому. В околицях Полтави, в урочищі Біла Гора, на південь від села Макухівка Полтавського району, виявлено залишки багатошарового поселення, яке існувало в часи пізнього неоліту, мідно-кам'яного та бронзи. Пізніше, в добу заліза, територію Полтавщини населяли скіфи-землероби. Залишки їх поселень, городищ та курганів-могильників зустрічаються по берегах річок та на степових вододілах. Зокрема, поселення скіфів відомі поблизу села Судіївка, територія якого поруч із селом Розсошенці, а також в межах міста Полтави [3].

На початку нашої ери територія села Розсошенці входила до земель розселення стародавніх східнослов'янських племен, про що

свідчать залишки їх поселень та матеріальної культури. У середині XIII століття територія села Розсошенці у складі Переяславщини, зазнала руйнівного впливу монголо-татарської навали, у зв'язку з чим колись заселений край з численними містами-фортецями та городищами на кінець XV ст. знову став малолюдним, а з карти Полтавщини зникла більшість поселень. У XIV-XV століттях територія Полтавщини знаходилась під владою литовських, а після Люблінської унії 1569 року – польських феодалів. Освоєння краю продовжувалося за рахунок створення слобід – поселень селян, які втікали від польського панства та монастирів. В 1650 році був заснований Полтавський Хрестовоздвиженський монастир, що став найпівденнішим серед монастирів Гетьманщини XVII століття. Протягом першої половини XVIII століття матеріальні статки обителі примножувались за рахунок величезних земельних володінь. Села Триби, Буланове, Розсошенці, Семенівка (сучасні Кротенки) підпорядковувались монастирю [4].

За Рум'янцевською ревізією лівобережних полків 1765-1769 рр. за другою Полтавською сотнею значилися: села – Буланове, Вакулинці, Головач, Горбанівка, Гужули, Івашки, Ковалівка, Куклинці, Локащине, Малишівка, Мале Будище, Мартинівка, Мачухи, Мильце, Нижні Млини, Ольшани, Пушкарівка, Рябці, Росошинці, Супрунівка, Триби, Тютюнники, Федірки, Шостаки; містечко – Ольшани; слобода – Зеленська; урочищ – 33; хуторів – 40 [1].

У 1796 році усі повіти майбутньої Полтавської губернії ввійшли до складу новоствореної Чернігівської губернії, яка в 1797 році була переіменована в Малоросійську, а в 1801 році стала Малоросійським генерал-губернаторством [3]. 9 березня 1802 року була утворена Полтавська губернія. За даними списку населених територій 1859 року до складу Полтавського повіту Полтавської губернії входило село Розсошенці (під номером 257) [2].

Полтавський повіт у складі Полтавської губернії проіснував з 1802 до 1923 року. Постановою ВУЦВК від 7 березня 1923 р. ліквідовувався поділ губернії на повіти та волості й уводився поділ на округи та райони. Внаслідок проведеної реформи в Полтавській губернії було утворено 7 округів. Кількість сільрад становила 1027. Водночас у населених пунктах упродовж 1919–1920 рр. створювалися нижчі одиниці адміністративно-територіального поділу – сільські ради. Ці органи згідно з Положенням Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету мали утворюватися тільки у тих населених пунктах, де кількість населення становила не менше 300 чоловік. Відповідно до вище зазначеної Постанови була створена Розсошенська сільська управа Полтавського району.

Зважаючи на все вище зазначене можна зробити висновок, що

розвиток поселення села Розсошенці значним чином залежав від історико-географічних особливостей та зміни адміністративно-територіального устрою Полтавського полку та Полтавської губернії.

Література

1. Заруба В.М. Адміністративно-територіальний устрій та адміністрація Війська Запорозького у 1648-1782 рр. / В.М.Заруба. – Дніпропетровськ: Весна, 2007. – 236 с.
2. Полтавская губернія: списокъ населенныхъ мъсъ по свъдъніямъ 1859 года / изданъ центральнымъ статистическимъ комитетомъ Министерства внутреннихъ дълъ [Обработанъ состоящимъ при Комитетъ Н. Штыглыцомъ]. – Санктпетербургъ, 1862. – 263 с.
3. Полтавська область: природа, населення, господарство. Географічний та історико-економічний нарис / [Аліман М.В., Андрієнко В. В., Булава Л. М. та ін.]; за ред. К. О. Маца. – [2-ге вид., доп. і перероб.]. – Полтава: Полтавський літератор, 1998. – 336 с.
4. Православна Полтавщина: туристичний довідник / упоряд. А.Ю.Дмитренко, Л.М.Оніщук, В.В.Шулик. – Полтава: ТОВ «АСМІ», 2008. – 50 с.

* * *

Наукове видання

Збірник матеріалів
XX студентської наукової конференції
історичного факультету
Березень 2017 року

Головний редактор – О.П. Лахно
Коректор – Р.О. Басенко
Комп'ютерна верстка – О.П. Лахно

Оригінал-макет підготовлений у
«Творчій майстерні історичного факультету»,
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

✍ ***Наша адреса:*** вул. Остроградського, 2, Полтава, 36003
☎ ***Тел.:*** (05322) 2-59-08, ***e-mail:*** historic@ukr.net

Здано в набір 09.03.2017 р.
Підписано до друку 16.03.2017 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Times.
Друк трафаретний.
Ум. друк. арк. 11,55. Обл. вид. арк. 11,85.
Наклад 100 прим.

Віддруковано в ПНПУ імені В. Г. Короленка
вул. Остроградського, 2, м. Полтава, 36003

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
серія ДК № 3817 від 01.07.2010 р.